

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

علوم اجتماعی

دوره پیش دانشگاهی

رشته علوم انسانی

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	علوم اجتماعی دوره پیش‌دانشگاهی - ۳۰۰/۱
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	حمید پارسانیا، غلامرضا جمشیدیها، علی ربانی خوراسگانی، سعیدزاهدزاهدانی، محمدابراهیم فیاض، حسین کچویان، حسن ملکی، لطیف عبوضی، حسن جعفریان، محمدشریف متولی الموتی، فریدون ملای بحری، محمدمهدی نصری، سیدابوالخیر کراماتی، شهلا باقری، آزیتا بیدقی، رقیه رودسرایبی و فهیمه میرصانع (اعضای شورای برنامه‌ریزی)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	حمید پارسانیا (مؤلف) - نصرالله آقاجانی، حسن خیری، شمس‌الله مریچی، نعمت‌الله کرم‌اللهی، سیدمحمدحسین هاشمیان، علیرضا بلیغ، ربابه فتحی، ابراهیم فتحی، روح‌الله نامداری و نادر نورمحمد (همکاران تألیف) - محمدکاظم بهنیا (ویراستار)
شناسه افزوده آماده‌سازی :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
نشانی سازمان :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - سعید صادقی (طراح گرافیک و طراح جلد) - شهرزاد قنبری (صفحه‌آرا) - زهرا ایمانی نصر، شاداب ارشادی، رعنا فرج‌زاده‌دروئی، فاطمه پزشکی، احمدرضا امینی، مریم دهقان‌زاده (امور آماده‌سازی)
ناشر :	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار: ۰۹۲۶۶-۸۸۳، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
جایخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۰۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۹-۳۷۵۱۵
سال انتشار و نوبت چاپ :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص» چاپ ششم ۱۳۹۶
	برای دریافت فایل pdf کتاب‌های درسی به پایگاه کتاب‌های درسی به نشانی www.chap.sch.ir و برای خرید کتاب‌های درسی به سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی www.irtextbook.ir یا www.irtextbook.com مراجعه نمایید.

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکسبرداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۱-۲۲۳۰-۵-۹۶۴-۹۷۸-۱ ISBN 978-964-05-2230-1

شک نباید کرد که انقلاب اسلامی ایران از همهٔ انقلاب‌ها جداست؛ هم در پیدایش و هم در کیفیت مبارزه و هم در انگیزهٔ انقلاب و قیام، و تردیدی نیست که این یک تحفهٔ الهی و هدیهٔ غیبی بوده که از جانب خداوند مَنَّان ... عنایت شده است.
امام خمینی (رحمة الله علیه)

فهرست

فرهنگ جهانی

فصل اول

۲	اهداف فصل
۴	درس اول : جهان فرهنگی
۱۰	درس دوم : فرهنگ جهانی
۱۷	درس سوم : فرهنگ های جهانی ۱
۲۴	درس چهارم : فرهنگ های جهانی ۲

فرهنگ غرب

فصل دوم

۳۲	اهداف فصل
۳۴	درس پنجم : عقاید و ارزش های بنیادین فرهنگ غرب
۴۱	درس ششم : تکوین فرهنگ جدید غرب
۵۰	درس هفتم : جامعه جهانی
۶۱	درس هشتم : تحولات نظام جهانی

فصل سوم چاشنی جها

۷۳	اهداف فصل
۷۵	درس نهم : جهان دو قطبی
۸۷	درس دهم : جنگ ها، بحران ها و تقابل های جهانی
۹۶	درس یازدهم : بحران های زیست محیطی، معرفتی و معنوی

فصل چهارم اسحان سلام

۱۰۶	اهداف فصل
۱۰۸	درس دوازدهم : بیدارگران اسلامی و منورالفکران و روشنفکران غرب زده
۱۱۶	درس سیزدهم : انقلاب اسلامی ایران
۱۲۵	درس چهاردهم : بیداری اسلامی
۱۴۰	منابع

باسمه تعالی

دانش آموزان عزیز

سلام

در سال‌های گذشته آموختیم که «زندگی اجتماعی» عرصه تولید، تداوم و تغییر پدیده‌های اجتماعی است. پدیده‌های اجتماعی نتیجه و پیامد فعالیت‌ها و کنش‌های آدمیان‌اند. کنش‌هایی که ویژگی آنها معناداری (آگاهانه، ارادی و هدفدار) است. از این رو، تمامی پدیده‌های اجتماعی معنادارند.

این پدیده‌ها بسیار متنوع و متفاوت‌اند؛ زیرا انسان‌های پدیدآورنده آنها، عقاید و ارزش‌های متفاوتی دارند و در زمان‌ها و مکان‌های گوناگونی زندگی می‌کنند. پدیده‌های اجتماعی با اینکه فراورده انسان‌ها هستند، هنگامی که شکل می‌گیرند با ایجاد فرصت‌ها و محدودیت‌هایی، بر فعالیت‌های انسانی تأثیر می‌گذارند. برخی از پدیده‌های اجتماعی خردتر، برخی میانی و پاره‌ای کلان‌ترند، بعضی ساده‌تر و بعضی دیگر پیچیده‌ترند.

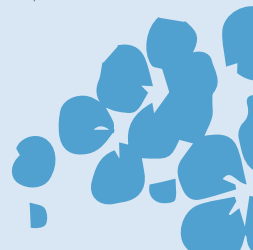
امسال می‌خواهیم شما را با کلان‌ترین پدیده اجتماعی یعنی «نظام جهانی» آشنا کنیم. پدیده‌ای اجتماعی که درباره اثرپذیری و اثرگذاری آن بر زندگی افراد، گروه‌ها و جوامع انسانی، نکته‌های زیادی برای آموختن وجود دارد.

یاد گرفتیم که بین جامعه و فرهنگ و میان «هویت اجتماعی افراد» و «هویت فرهنگی جوامع» تفاوت بگذاریم و همچنین دانستیم که هر جامعه‌ای با فرهنگ خود به ویژه عمیق‌ترین لایه‌های آن، هویت می‌یابد. بر همین اساس، درباره جوامع فعال و پویا و جوامع خودباخته و از خودبیگانه گفت‌وگو کردیم. امسال از نظام‌های اجتماعی در سطح جهانی و با تأکید بر هویت فرهنگی آنها سخن می‌گوییم.

فرهنگ‌هایی را که گسترش جهانی پیدا کرده‌اند، مطالعه می‌کنیم و براساس فرصت‌ها و محدودیت‌هایی که ایجاد می‌کنند به تحلیل و ارزیابی «فرهنگ سلطه» و «فرهنگ مطلوب» جهانی می‌پردازیم.

کتاب حاضر چهار فصل دارد :

- فصل اول؛ با مفاهیم «جهان فرهنگی» و «فرهنگ جهانی» آشنا می‌شویم و به تعدادی از فرهنگ‌هایی که گسترش جهانی پیدا کرده‌اند به‌ویژه اسلام و غرب جدید اشاره می‌کنیم.
  - فصل دوم؛ چگونگی شکل‌گیری فرهنگ جدید غرب و نظام جهانی برآمده از آن را بررسی می‌کنیم.
  - فصل سوم؛ چالش‌ها و بحران‌های نظام جهانی غرب را مطالعه می‌کنیم.
  - فصل چهارم؛ خیزش فرهنگی – تمدنی جهان اسلام و فرصت‌ها و محدودیت‌های پیش‌روی جنبش‌های بیداری اسلامی را مورد کنکاش قرار می‌دهیم.
- استفاده مطلوب از کتاب حاضر، مستلزم حضور فعال و پرشور شما در کلاس درس و بهره‌بردن از دانسته‌ها و تجربه‌های ارزشمند دبیرانتان است. تلاش کنید، با همدلی و همراهی دوستان و دبیران خود، در مباحث کلاس شرکت کنید. سعی کنید خوب بشنوید، خوب بی‌رسید، خوب بگویید و خوب بنویسید.
- در همین راستا در این کتاب، فعالیت‌هایی به شرح زیر، برای شما تعیین شده است :
- هر درس به سه بخش تقسیم شده است. در ابتدای هر بخش با خط درشت، پرسشی طرح شده که هدف آن برانگیختن حس کنجکاوی شماست. با دقت، این پرسش را بخوانید. پیش از ورود به مطلب و مطالعه آن، با استفاده از دانسته‌ها و تجربه‌های خود، برای این پرسش پاسخی فراهم کنید. پس از مطالعه متن، پاسخ ذهنی خود را با پاسخ کتاب مقایسه کنید.
  - ضمن هر درس، فعالیت‌هایی با عناوین مختلفی مانند؛ «گفت‌وگو کنید»، «نمونه بیاورید»، «دلیل بیاورید» و... گنجانده شده است. این فعالیت‌ها را با نظارت و هدایت دبیران خود، در جریان گفت‌وگوهای کلاسی انجام دهید.

● صفحه پایانی هر درس، سه بخش: «مفاهیم کلیدی»، «خلاصه کنید» و «آنچه از این درس آموختیم» دارد:

۱- مفاهیم کلیدی: هر درس درباره یک مفهوم کلیدی و چند مفهوم فرعی تألیف شده است. تلاش کنید مجموعه مفاهیم اصلی و فرعی را بیابید.

۲- خلاصه کنید: تلاش کنید ابتدا پرسش‌های مهمی را که این درس در پی پاسخ‌دادن به آنهاست، پیدا کنید تا بتوانید مطالب مهم‌تر را از مطالب با اهمیت کمتر، تشخیص دهید. برای راهنمایی بیشتر، می‌توان گفت شما در این بخش یا مفاهیم کلیدی را تعریف می‌کنید یا رابطه آنها را در قالب یک گزاره و جمله نشان می‌دهید.

۳- آنچه از این درس آموختیم: در این بخش، خود را در جایگاه دبیران و مؤلفان قرار دهید تا بگویید و بنویسید. وقتی با قصد آموزش به دیگران، درس را بخوانید آن را بهتر و عمیق‌تر می‌فهمید و هنگامی که می‌نویسید، بهتر فکر می‌کنید. نوشته‌های خود را بخوانید و به نوشته‌های دیگران هم خوب دقت کنید، آنها را با یکدیگر مقایسه کنید و با راهنمایی دبیران خود، بهترین آنها را انتخاب کنید و به نام نویسنده آن در این قسمت بنویسید.

● تصویرها، جدول‌ها و نمودارها در انتقال محتوای درس‌ها به شما کمک می‌کنند. به آنها توجه کنید و اگر علاقه‌مند بودید، تصویرهای مناسبی که مطلوب می‌دانید به ما پیشنهاد کنید.

● ارزشیابی این درس، به دو شکل زیر انجام می‌شود:

۱- ارزشیابی مستمر که شامل موارد زیر است:

● حضور فعال و پرشور در کلاس و شرکت در بحث و گفت‌وگوهای گروهی

● انجام فعالیت‌های کلاسی

● همکاری در کارهای گروهی

● پرسش‌های کلاسی به صورت کتبی و شفاهی

انجام دادن کارهای اختیاری مانند: فعالیت‌های پژوهشی، نوآوری‌ها و خلاقیت‌های علمی، ادبی و هنری

۲- ارزشیابی پایان هر نیم‌سال که به صورت کتبی و براساس بارم‌بندی مشخص، انجام می‌شود.

با آرزوی بهروزی و سلامتی شما

«گروه علوم اجتماعی دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری»

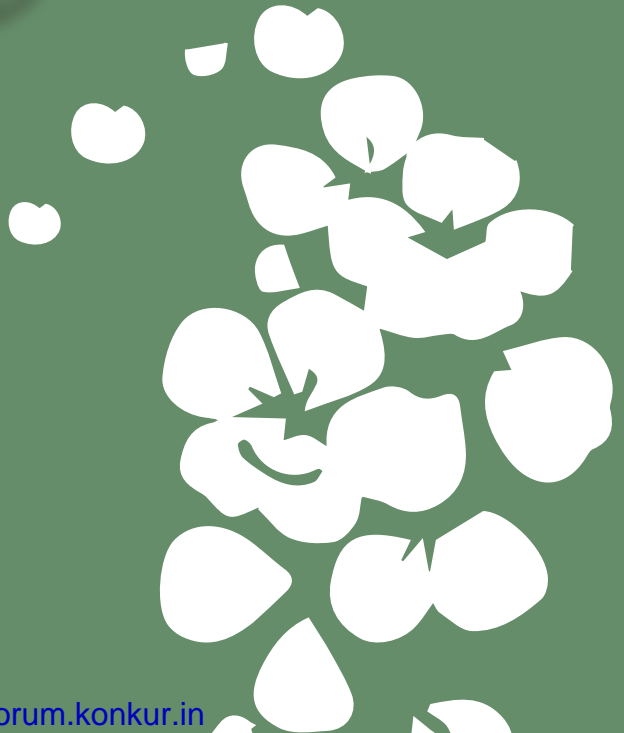
معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آمان می توانند نظر اصلاحی خود را در باره مطالب
این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۴۸۷۴ - گروه درسی مربوط و یا پیام نگار (Email)
talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دفترتالیف کتاب های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

فہرست جہان

فصل اول

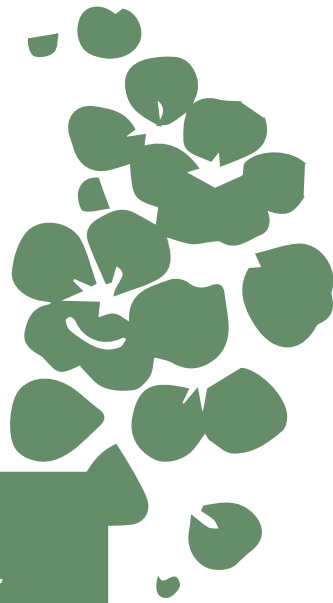

فرهنگ جهانی

انتظار می‌رود در پایان این فصل، دانش آموز:

- ۱- مفهوم جهان فرهنگی را در تمایز با مفاهیم جهان عینی و جهان ذهنی تعریف کند.
- ۲- چگونگی تمایز و تعامل جهان‌های عینی، ذهنی و فرهنگی را تشریح کند.
- ۳- دو مفهوم «جهان فرهنگی» و «فرهنگ جهانی» را تشخیص دهد.
- ۴- دلایل تفاوت فرهنگ‌ها را بداند.
- ۵- بداند که همه فرهنگ‌ها ظرفیت و ادعای جهانی شدن ندارند.
- ۶- ویژگی‌های فرهنگ جهانی مطلوب را برشمارد.
- ۷- صورت‌های تاریخی فرهنگ سلطه را در جهان توضیح دهد.
- ۸- با استفاده از معیارهای فرهنگ جهانی مطلوب، فرهنگ سلطه را نقد و ارزیابی کند.
- ۹- شباهت‌ها و تفاوت‌های استعمار قدیم، نو و فرانو را تشریح کند.
- ۱۰- مراحل گسترش فرهنگی عقاید و ارزش‌های اسلامی را نام ببرد و ویژگی‌های هر مرحله را توضیح دهد.
- ۱۱- با ظرفیت دین اسلام برای ساختن یک فرهنگ جهانی آگاه باشد.

جهان انسانی و جهان فرهنگی
جهان فرهنگی و جهان عینی
تعامل جهان فرهنگی و جهان عینی

جهان فرهنگی

گوناگونی تاریخی فرهنگ‌ها
ظرفیت مختلف فرهنگ‌ها برای جهانی شدن
ویژگی‌های فرهنگ مطلوب جهانی

فرهنگ جهانی

جهانگیری و امپراطوری
امپریالیسم و استعمار غربی
استعمار نو و فرانو

فرهنگ‌های جهانی ۱

عقاید و ارزش‌های جهانی اسلام
مراحل گسترش فرهنگ اسلامی
استعمار و بیداری اسلامی

فرهنگ‌های جهانی ۲

درس ۱

جهان فرهنگی

جهان انسانی و جهان فرهنگی

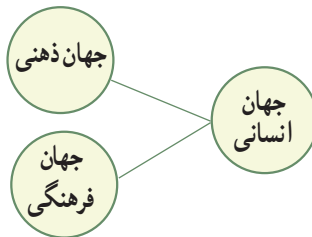
جهان انسانی چیست؟ جهان فرهنگی کدام است؟ و بین جهان انسانی و جهان فرهنگی چه نسبتی وجود دارد؟

سال گذشته با مفهوم جهان اجتماعی آشنا شدیم. جهان اجتماعی بخشی از جهان انسانی است. جهان انسانی محصول زندگی انسان است و هرچه با اندیشه و عمل انسان پدید می‌آید مربوط به این جهان است. جهان انسانی به دو بخش فردی و اجتماعی تقسیم می‌شود.

بخش فردی جهان انسانی به زندگی شخصی و فردی انسان‌ها باز می‌گردد و ابعاد اخلاقی، ذهنی و روانی انسان‌ها به این بخش مربوط می‌شود.

بخش اجتماعی جهان انسانی، زندگی اجتماعی را پدید می‌آورد. این بخش هویتی فرهنگی دارد و به همین دلیل، جهان اجتماعی را جهان فرهنگی می‌نامند. فرهنگ، شیوه زندگی اجتماعی انسان‌ها را شکل می‌دهد و حاصل آگاهی و عمل مشترک آدمیان است.

از آنچه درباره جهان انسانی و جهان فرهنگی گفته شد مشخص می‌شود که جهان فرهنگی بخشی از جهان انسانی است. از بخش اجتماعی جهان انسانی با عنوان جهان فرهنگی و از بخش فردی آن با عنوان جهان ذهنی تعبیر می‌کنند و بدین ترتیب، جهان فرهنگی در برابر جهان ذهنی قرار داده می‌شود.

وقتی فردی درباره مسئله‌ای خاص می‌اندیشد، در محدوده جهان فردی و ذهنی خود زندگی می‌کند، ولی هنگامی که اندیشه خود را به صورت گفتار و نوشتار بیان می‌کند یا بر اساس اندیشه و تصمیم خود با دیگران رفتار می‌کند، به جهان اجتماعی و فرهنگی قدم می‌گذارد.

می‌دانیم که فرهنگ، لایه‌ها و سطوح مختلفی دارد. عقاید و ارزش‌ها مربوط به لایه‌های عمیق و بنیادین فرهنگ‌اند. هنجارها و رفتارها در لایه‌های غیربنیادین قرار دارند. جهان ذهنی و فردی انسان‌ها نیز، لایه‌ها و سطوح مختلفی دارد. هر فرد بر اساس عقاید و ارزش‌های خود، مسائل روزمره زندگی خود را تفسیر می‌کند و درباره آنها تصمیم می‌گیرد.

بین دو بخش فردی و اجتماعی یا ذهنی و فرهنگی جهان انسانی، تناسب و هماهنگی وجود دارد. هر فرهنگی نوعی خاص از عقاید و خصوصیات ذهنی را در افراد پدید می‌آورد و به همان نوع اجازه بروز و ظهور می‌دهد، و هر نوع اخلاقی نیز جویای فرهنگی متناسب با خود است.

۱- به اجمال می‌توان سطوح عقاید، ارزش‌ها و مهارت‌ها را برای انسان قائل شد.

درباره راه‌های ورود یک اندیشه فردی به حوزه فرهنگ با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

گفت‌وگو
کنید

جهان فرهنگی و جهان عینی

می‌دانیم که تمامی پدیده‌های جهان هستی، محصول زندگی انسان نیستند. بنابراین، در برابر جهان انسانی می‌توان از جهان دیگری نام برد که از آن با عنوان جهان عینی یاد می‌شود. جهان عینی کدام جهان است؟ و چه دیدگاه‌هایی درباره آن وجود دارد؟

جهان انسانی اعم از آنکه فردی یا اجتماعی باشد در برابر جهان عینی قرار دارد. جهان عینی پیش از انسان وجود داشته است و مستقل از خواست و اعتبار انسانی وجود دارد. برخی جهان عینی را به طبیعت محدود می‌کنند. این گروه، جهان طبیعت را در برابر جهان انسانی قرار می‌دهند و با تقسیم جهان انسانی به دو جهان ذهنی و فرهنگی از سه جهان سخن می‌گویند.

● جهان اول : جهان طبیعت

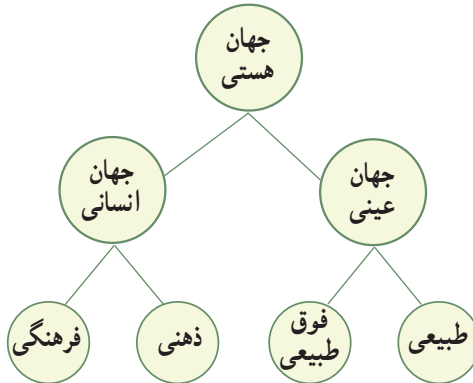
● جهان دوم : جهان ذهن

● جهان سوم : جهان فرهنگ

متفکران مسلمان، جهان عینی را جهان تکوین نیز می‌نامند و آن را به جهان طبیعت محدود نمی‌دانند. نزد آنان جهان طبیعت بخشی از جهان عینی و تکوینی است. آنها جهان عینی را به دو جهان طبیعت و فوق طبیعت تقسیم می‌کنند.

در تعابیر قرآنی، از عوالم عینی و تکوینی با عناوینی مانند دنیا و آخرت، شهادت و غیب، مُلک و ملکوت و مانند آنها یاد می‌شود.

همان‌طور که بین جهان ذهنی و جهان فرهنگی پیوند و ارتباط وجود دارد، بین دو جهان عینی و جهان انسانی نیز ارتباط و پیوند برقرار است.

با توجه به آنچه در سال‌های گذشته خوانده‌اید، تفاوت موجودات جهان تکوینی و عینی با موجودات جهان انسانی در چیست؟

تأمل کنید

تعامل جهان فرهنگی و جهان عینی

بین جهان‌های مختلف، ارتباط و تعامل وجود دارد. درباره جهان‌های مختلف و چگونگی ارتباط و پیوند آنها نظرات متفاوتی وجود دارد. به چه میزان با این دیدگاه‌ها آشنا هستید؟

● **نظراوّل:** برخی جهان عینی را به جهان طبیعت محدود می‌کنند و این جهان را مهم‌تر از جهان ذهنی و جهان فرهنگی می‌دانند. از نظر این گروه، ذهن افراد و فرهنگ جامعه نیز هویتی طبیعی و مادی دارند و علوم مربوط به آنها نظیر علوم طبیعی است. این گروه بین علوم طبیعی و علوم انسانی و اجتماعی تفاوتی واقعی قائل نیستند.

● **نظردوم:** گروهی دیگر جهان فرهنگ را مهم‌تر از جهان ذهنی و جهان طبیعی و عینی می‌دانند. این گروه جهان ذهنی و فردی افراد را تابع فرهنگ جامعه می‌دانند و جهان عینی و طبیعی را نیز ماده خامی می‌دانند که در معرض برداشت‌ها و تصرّفات مختلف فرهنگی و اجتماعی انسان‌ها قرار می‌گیرد.

● **نظرسوم:** نظر کسانی است که هر دو جهان فرهنگی و جهان عینی را مهم و در تعامل با یکدیگر می‌دانند.

در نگاه قرآنی، جهان عینی محدود به جهان طبیعت نیست و ادراک و آگاهی نیز محدود به حیات انسانی نمی‌باشد و جهان عینی براساس حکمت و مشیت خداوند سبحان، رفتاری حکیمانه با انسان و جامعه انسانی دارد.

قرآن کریم علاوه برآنکه برای جامعه و فرهنگ، جایگاه ویژه‌ای قائل است و از زندگی و مرگ امت‌ها سخن می‌گوید، جهان فردی اشخاص را نیز نادیده نمی‌گیرد و بر مسئولیت فرد در قبال فرهنگ و جامعه تأکید می‌کند.

از منظر قرآن هرگاه انسان، اخلاقی الهی داشته باشد و جامعه نیز از فرهنگی توحیدی برخوردار باشد، جهان عینی درهای برکات خود را به روی انسان‌ها می‌گشاید و هرگاه افراد و فرهنگ جامعه هویتی مشرکانه داشته باشند، زمین و آسمان از تعامل سازنده با آنها باز می‌مانند و ظرفیت‌های الهی و آسمانی خود را از آنها پنهان می‌کنند.

برخی آیات قرآن کریم از تعامل فعال جهان عینی با جهان فرهنگی و اجتماعی سخن می‌گویند. درباره این آیات تحقیق کنید.

تحقیق کنید

اصطلاحات و مفاهیم اساسی درس را در این قسمت بنویسید .

جهان فرهنگی، .....
.....
.....

مطالب مهم درس را در قالب جمله یا گزاره بنویسید.^۱ در این قسمت یا مفاهیم کلیدی را تعریف می کنید یا ارتباط آنها را دو به دو نشان می دهید. بخش اجتماعی جهان انسانی هویتی فرهنگی دارد و از آن با عنوان جهان فرهنگی یاد می شود.

.....
.....
.....

در این قسمت می توانید جمله ها و گزاره هایی را که در قسمت «خلاصه کنید» نوشته اید با هم ترکیب کنید و در قالب بند یا پاراگراف بنویسید. فرض کنید می خواهید مطالبی را که در این درس یاد گرفتید به زبان و قلم خودتان به دیگران آموزش دهید. در کلاس نوشته های خود را بخوانید و با راهنمایی دبیر خود، بهترین آنها را انتخاب کنید و به نام نویسنده آن در کتاب خود بنویسید.

.....
.....
.....

۱- برای پیدا کردن مطالب مهم درس از خود پرسید این درس به دنبال پاسخ به چه پرسش هایی است.

۲ درس

فرهنگ جهانی

گوناگونی تاریخی فرهنگ‌ها

فرهنگ‌ها تغییر می‌یابند و مراحل را پشت سر می‌گذارند. آیا فرهنگ‌ها تاریخ مشترک و مراحل رشد یکسانی دارند؟

زمان و مکان ظرف رشد و تحول موجودات جهان طبیعت‌اند. موجوداتی که هویت مشترکی دارند در طول زمان از تاریخی مشابه برخوردارند. همه افراد

یک گونه حیوانی مراحل زندگی یکسانی دارند، مورچگان از هزاران سال پیش مراحل مشابهی را در طول زندگی خود داشته‌اند. ولی گونه‌های مختلف حیوانات در مقایسه با یکدیگر مراحل زندگی متفاوتی دارند. بعضی از گونه‌ها مانند لاک پشت‌ها عمری طولانی دارند و بعضی مانند پروانه‌ها عمری کوتاه دارند. مکان‌ها و مناطق زندگی حیوانات از نظر جغرافیایی نیز فرق می‌کند، برخی از حیوانات به دلیل توان انطباق با محیط، در مناطق مختلف زندگی می‌کنند. برخی نیز نمی‌توانند خود را با شرایط محیطی دیگر انطباق دهند و به همین دلیل تنها در محدوده جغرافیایی خاصی یافت می‌شوند. برخی دیگر از حیوانات برای دستیابی به محیط زندگی مناسب، در دوران حیات خود در خشکی یا دریا، مسافت‌های طولانی را طی می‌کنند.

جسم انسان گرچه از آن جهت که موجودی طبیعی است در طول تاریخ از دوران جنینی تا تولد، جوانی و پیری مراحل مشابهی را طی می‌کند، اما انسان مانند حیوانات دیگر نیست تا به طور طبیعی بتواند با شرایط جغرافیایی مختلف سازگار شود. به همین دلیل آدمی با فعالیت‌های انسانی و فرهنگی خود، و از طریق تصرفاتی که در طبیعت انجام می‌دهد، امکان سازگاری با شرایط مختلف جغرافیایی را پیدا می‌کند.

زندگی اخلاقی و فرهنگی بشر در طول تاریخ و در جوامع مختلف شکل یکسانی ندارد و از تاریخ مشابهی برخوردار نیست. بنابراین، تفاوت اخلاق و فرهنگ بشر از سنخ تفاوت‌هایی نیست که یک نوع واحد از موجودات طبیعی در طول زندگی خود دارند؛ بلکه تفاوت اخلاق‌ها و فرهنگ‌ها از سنخ تفاوت‌هایی است که در انواع مختلف موجودات است؛ زیرا خصوصیات اخلاقی و ذهنی افراد، و فرهنگ‌های آنها به تناسب عقاید و ارزش‌هایی که دارند از هویت‌های متفاوتی برخوردار است. امتداد تاریخی و گستره جغرافیایی فرهنگ‌های گوناگون یکسان نیست. فرهنگ‌هایی که در

طول زمان در یک سرزمین واحد پدید آمده‌اند و فرهنگ‌هایی که در زمان واحد در سرزمین‌های متعدد به وجود می‌آیند، زندگی و تاریخ یکسانی ندارند. برخی از فرهنگ‌ها، عمری کوتاه داشتند. بعضی از آنها مدتی طولانی دوام آورده و همچنان ادامه یافته‌اند. برخی، در مناطقی محدود شکل گرفته و نتوانسته‌اند از مرزهای جغرافیایی خود عبور کنند، ولی برخی دیگر، گسترش پیدا کرده و تداوم یافته‌اند.

عناصر و اجزای مختلف درون فرهنگ‌ها نیز یکسان نیستند، برخی از عناصر فرهنگی، قابلیت تداوم و حتی انتقال از یک منطقه جغرافیایی و فرهنگی به مناطق دیگر را دارند ولی برخی دیگر چنین ظرفیت‌هایی ندارند.

در سرزمین پهناور ایران در طول تاریخ چه فرهنگ‌هایی شکل گرفته‌اند. دربارهٔ عناصری که از این فرهنگ‌ها باقی مانده است گفت‌وگو کنید.

تأمل
کنید

ظرفیت مختلف فرهنگ‌ها برای جهانی شدن

فرهنگی که از مرزهای جغرافیایی و قومی عبور کرده و در عرصهٔ جهانی گسترش یابد فرهنگ جهانی است. آیا هر فرهنگی ظرفیت جهانی شدن دارد؟

برخی از فرهنگ‌ها ظرفیت جهانی شدن را ندارند، فرهنگ‌هایی که ارزش‌ها و عقاید آنها ناظر به قوم و منطقهٔ خاصی است و نگاهی سلطه جویانه نیز نسبت به دیگر اقوام ندارند، از محدودهٔ قومی و منطقه‌ای خود فراتر نمی‌روند.

در طول تاریخ، فرهنگ‌هایی وجود داشته‌اند که از مرزهای جغرافیایی خود عبور کرده و به سوی جهانی شدن گام برداشته‌اند. فرهنگی که به سوی جهانی شدن حرکت می‌کند، بر دو گونه است:

● گونهٔ نخست: فرهنگی است که عقاید، ارزش‌ها و یا رفتار آن، ناظر به قوم، منطقه یا گروهی خاص است. چنین فرهنگی با عبور از مرزهای

شهرک‌های یهودی نشین - فلسطین اشغالی

جغرافیایی خود، جهان را به مناطقی دوگانه تقسیم می‌کند؛ یکی از این دو، منطقه مرکزی و دیگری پیرامونی است. منطقه مرکزی، منطقه‌ای است که منطقه پیرامونی را به خدمت می‌گیرد.

فرهنگ صهیونیسم بین الملل و فرهنگ سرمایه داری دو نمونه از این فرهنگ است. صهیونیسم آرمان‌ها و ارزش‌های خود را متوجه نژاد خاصی می‌داند و با رویکرد دنیوی و این جهانی خود، دیگران را در خدمت این نژاد به کار می‌گیرد.

فرهنگ سرمایه‌داری نیز کانون ثروت و قدرت را مورد توجه قرار می‌دهد و کشورهای دیگر را در پیرامون و حاشیه آن به خدمت می‌گیرد. فرهنگی که تسلط یک قوم، جامعه و گروهی خاص را بر دیگران به دنبال می‌آورد و دیگران را به ضعف و ناتوانی می‌کشاند، فرهنگ سلطه یا فرهنگ استکبار است.

● **گونه دوم:** فرهنگی است که عقاید، ارزش‌ها و هنجارهای آن در خدمت گروه و قوم خاصی نیست و سعادت همه انسان‌ها را دنبال می‌کند. این نوع فرهنگ از عقاید و آرمان‌های مشترک انسانی سخن می‌گوید.

فرهنگی شایستگی حرکت به سوی یک فرهنگ واحد جهانی را دارد که اولاً، عقاید، آرمان‌ها و ارزش‌های آن، موافق با فطرت آدمیان باشد و ثانیاً هنجارها و رفتارهای خود را نیز براساس عقاید و آرمان‌های خویش سازمان دهد.

فرهنگی که عقاید، ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای آن مطابق نیازهای فطری باشد، همان فرهنگ حق است. فارابی جامعه‌ای را که عقاید و ارزش‌های آن حق باشد، اما هنجارها و رفتارهای آن موافق با حق نباشد، مدینه فاسقه می‌نامد.

درباره نمونه‌های تاریخی فرهنگ‌هایی که عقاید و ارزش‌های آنها با هنجارها و رفتارهایشان ناسازگار باشد، گفت و گو کنید.

ویژگی‌های فرهنگ مطلوب جهانی

**فرهنگ جهانی باید ویژگی‌ها و ارزش‌های عام و جهان شمول داشته باشد.
ارزش‌های عام و جهان شمولی که فرهنگ جهانی باید داشته باشد کدام‌اند؟**

حقیقت، معنویت، عدالت، حریت، مسئولیت و عقلانیت از مهم‌ترین ویژگی‌ها و ارزش‌هایی‌اند که یک فرهنگ مطلوب جهانی باید از آنها برخوردار باشد.

● **حقیقت:** فرهنگ‌هایی که به حقیقتی قائل نباشند، نمی‌توانند معیار و میزانی برای سنجش عقاید و ارزش‌های مختلف داشته باشند و در نتیجه نمی‌توانند از حقانیت ارزش‌ها و عقاید خود دفاع کنند.

● **معنویت:** فرهنگ جهانی باید بتواند به پرسش‌های بنیادین درباره مرگ و زندگی انسان‌ها پاسخ دهد. فرهنگ‌هایی که توجه خود را به نیازهای مادی و دنیوی انسان محدود می‌کنند، از پاسخ به نیازهایی که سعادت معنوی و ابدی انسان‌ها را تأمین کند، غافل می‌مانند. چنین فرهنگ‌هایی در صورتی که بسط و گسترش پیدا کنند، انسانیت را با بحران‌های روحی و روانی گرفتار می‌سازند.

● **عدالت و قسط:** ارزشی است که مانع پایمال شدن حقوق انسان‌ها، دو قطبی شدن جهان و استضعاف و بهره‌کشی ظالمانه برخی از برخی دیگر می‌شود.

● **حریت و آزادی:** ارزشی است که همواره در کنار و در دامن ارزش‌های دیگر، معنای خود را پیدا می‌کند؛ زیرا آزادی همواره، آزادی از یک امر برای رسیدن به امری دیگر است. این مفهوم هنگامی که در کنار ارزش‌هایی نظیر حقیقت، معنویت و عدالت قرار می‌گیرد معنای راستین خود را پیدا می‌کند.

معنای راستین آزادی، آزادی از حق و قانون برای تجاوز به حقوق خود یا دیگران نیست، بلکه آزادی از قید و بندهایی است که مانع از رسیدن آدمی به حقیقت، معنویت و حقوق انسانی اش می شوند و زمینه ظلم بر انسان را فراهم می سازند.

● **مسئولیت و تعهد:** از جمله ارزش هایی هستند که یک فرهنگ را در برابر فرهنگ های رقیب مقاوم می سازند و زمینه گسترش فرهنگ را فراهم می کنند. رویکردهای تقدیرگرایانه و غیر مسئول با از بین بردن قدرت مقاومت یک فرهنگ، زمینه نفوذ و تسلط فرهنگ بیگانگان را فراهم می سازند.

● **عقلانیت:** فرهنگ جهانی باید از دو سطح عقلانیت برخوردار باشد:

اول: عقلانیتی که از جهان بینی^۱ و ارزش های کلان^۲ دفاع نماید. فرهنگ هایی که از این نوع عقلانیت محروم باشند، نمی توانند از لایه های بنیادین و هویتی خود دفاع کنند، و به نسبت فرهنگ^۳ دچار می شوند.

دوم: عقلانیتی^۴ که بر اساس عقاید و ارزش های فرهنگی و با نظر به شرایط تاریخی مختلف، به نظام سازی، سازماندهی و مدیریت اجتماعی بپردازد.

فرهنگی که بر مبنای ارزش ها و عقاید خود بتواند یک نظام جهانی را تعریف کند و بتواند مسیر حرکت به سوی آن نظام را برای عبور از شرایط متغیر و متحول اجتماعی ترسیم کند، در وصول به ادعاهای جهانی خود، ناکام خواهد ماند.

درباره معنای ارزش آزادی در فرهنگ اسلامی و فرهنگ سکولار غربی تحقیق کنید. به نظر شما کدام یک با فطرت و عقل سازگاری بیشتری دارد؟

تحقیق کنید

۱- عقل متافیزیکی: بخشی از عقل نظری است که به امور کلی و ماورائی هستی می پردازد.

۲- بخشی از عقل عملی است.

۳- به این معنا که تمامی عقاید، ارزش ها و آرمان ها در محدوده فرهنگی خود باقی می ماند؛ فرهنگ ها، قیاس ناپذیر و در عرض یکدیگر قرار می گیرند و امکان گفت و گوی منطقی میان آنها برای رسیدن به عقاید و ارزش های جهان شمول وجود ندارد.

۴- همان عقل ابزاری است.

فرهنگ جهانی،
.....
.....
.....
.....
.....

فرهنگی که از مرزهای جغرافیایی و قومی عبور کرده و در عرصه جهانی گسترش
یابد، فرهنگ جهانی است.

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

درس

فرهنگ‌های جهانی ۱

گستره امپراطوری ایران باستان

جهانگیری و امپراطوری

فرهنگ‌های بسیاری از مرزهای جغرافیایی خود عبور کرده و به سوی جهانی شدن حرکت کرده‌اند. برخی از آنها فرهنگ سلطه و استعمار بوده‌اند. عملکرد فرهنگ سلطه در گذر تاریخ چگونه بوده است؟

با گونه‌شناسی فارابی از جوامع آشناييد. او در گونه‌شناسی خود، یکی از انواع جوامع جاهلی را مدینه تَغَلَّب می‌نامد. مدینه تَغَلَّب جامعه‌ای است که سلطه بر دیگر جوامع را ارزش اجتماعی برتر می‌داند.

در گذشته تاریخ، سلطه و استکبار، امپراطوری‌های بزرگ را به وجود آورده است. امپراطوری و شاهنشاهی، از طریق کشورگشایی و جهان‌گشایی و با قدرت نظامی و حضور مستقیم سربازان پیروز شکل می‌گیرد.

جهان‌گشایی و امپراطوری، اغلب با کشتارها و خسارت‌های انسانی و اقتصادی فراوان همراه است. اسکندر تخت جمشید را به آتش کشید. مغولان، برخی شهرها را از دم تیغ گذراندند و حیوانات آنها را نیز نابود کردند. در تاریخ، اقوامی بوده‌اند که با غلبه نظامی بر دیگر اقوام تسلط پیدا کرده‌اند. غلبه نظامی گرچه به حضور مستقیم قوم مهاجم در مناطق جغرافیایی مختلف منجر می‌شود، اما در همه موارد، بسط فرهنگی قوم غالب را به دنبال نمی‌آورد.

قومی که در اثر تهاجم نظامی شکست می‌خورد در صورتی که هویت فرهنگی خود را حفظ کند، با ضعیف شدن تدریجی قدرت نظامی مهاجم، می‌تواند بار دیگر، استقلال سیاسی خود را به دست آورد، و اگر فرهنگی غنی و قوی داشته باشد می‌تواند گروه مهاجم را درون فرهنگ خود، هضم نماید و آن را به خدمت گیرد.

ایرانیان باستان فتوحاتی فراتر از مرزهای جغرافیایی خود داشتند، اما جهان‌گشایی آنان به جهانی شدن فرهنگ آنان منجر نشد.

مغولان نیز مناطق وسیعی از جهان را با قدرت نظامی خود تصرف کردند، ولی فرهنگ مغولان، فرهنگی قومی و قبیله‌ای بود و شایستگی‌های لازم را برای یک فرهنگ جهانی نداشت. آنان به سرعت تحت تأثیر فرهنگ‌هایی قرار گرفتند که از نظر نظامی شکست خورده بودند. به همین دلیل، امپراطوری مغول در چین، هند و ایران، تحت تأثیر فرهنگ‌های اقوام مغلوب، هیتی چینی، هندی و ایرانی پیدا کرد، و به صورت سه حکومت مستقل درآمد.

به نظر شما فرهنگ سلطه به دنبال چه نوع تأثیرات فرهنگی بر جوامع مغلوب است؟ توضیح دهید.

تحلیل کنید

امپریالیسم و استعمار غربی

اروپا در پنج قرن اخیر، کانون شکل‌گیری فرهنگ جدیدی است که آن را به نام فرهنگ غرب می‌شناسیم. فرهنگ غرب در این مدت، اشکال مختلفی از سلطه را پدید آورده است. از نخستین صورت آن با نام‌هایی مانند امپریالیسم و استعمار یاد کرده‌اند. درباره این دو واژه چه می‌دانید؟

واژه امپریالیسم از امپراطوری گرفته شده است و به هر نوع سلطه‌ای اطلاق می‌شود. امپریالیسم می‌تواند صورت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی داشته باشد.

- امپریالیسم سیاسی از طریق اشغال نظامی جوامع ضعیف شکل می‌گیرد.
- امپریالیسم اقتصادی در جایی رخ می‌دهد که قدرت اقتصادی یک کشور، بازارها و مواد خام کشور دیگر را تصرف می‌کند.

سربازان مزدور ارتش مستعمراتی فرانسه در آفریقا

- امپریالیسم فرهنگی هنگامی رخ می‌دهد که مقاومت فرهنگی منطقه‌ای که تحت تصرف اقتصادی یا نظامی جامعه‌ای دیگر قرار گرفته است فرو ریزد و قوم مغلوب، برتری فرهنگی جامعه مسلط را نیز بپذیرد.

استعمار، واژه‌ای است که بر اشغال یک سرزمین خارجی، با توسل به قدرت نظامی و سیاسی دلالت می‌کند، کشور فاتح را دولت استعماری و کشور به بند کشیده شده را مستعمره می‌نامند. استعمار، نوعی از جهان‌گشایی و امپراطوری است که از قرن پانزدهم به بعد توسط اروپائیان آغاز شد و در قرن نوزدهم به اوج خود رسید. در قرن نوزدهم، تصرفات اروپائیان از ۳۵ درصد کره زمین به ۶۷ درصد رسید.

موفقیت‌های استعمار در این دوران، ناشی از پیشرفت در زمینه دربانوردی، فنون نظامی و اقتصاد صنعتی بود. استعمار اروپایی در دو سده هفدهم و هجدهم میلادی بزرگ‌ترین برده‌داری تاریخ بشریت را برپا کرد.

اروپائیان در هجوم به قاره آمریکا و جزایر اقیانوس‌ها برای تأمین سلطه خود، به نسل‌کشی و از بین بردن ساکنان بومی پرداختند. در یک مقطع پنجاه ساله، پانزده میلیون سرخ پوست را نابود کردند و مناطقی نظیر هائیتی، کوبا، نیکاراگوئه و سواحل ونزوئلا را که تراکم جمعیتی بالایی داشتند از جمعیت خالی کردند.

درباره عملکرد اروپائیان در قاره آفریقا تحقیق کنید.

تحقیق
کنید

استعمار نو و فرانو

استعمار نو و فرانو، دو مرحله دیگر از سلطه جهان غرب بر کشورهای دیگر است. ویژگی‌های این دو مرحله کدام‌اند؟

استعمار نو، پس از شکل‌گیری جنبش‌های استقلال‌طلبانه کشورهای مستعمره طی قرن بیستم به وجود آمد. در استعمار نو کشورهای استعمارگر با استفاده از ظرفیت‌هایی که در دوره نفوذ یا دوره استعمار نظامی و سیاسی خود ایجاد کرده‌اند، از مجریان بومی و داخلی کشورهای مستعمره استفاده می‌کنند.

دولت‌های استعمارگر برای به قدرت رساندن نیروهای وابسته، از کودتای نظامی نیز استفاده می‌کنند. کودتای انگلیسی سوم اسفند ۱۲۹۹ رضاخان و همچنین کودتای آمریکایی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ محمدرضا شاه دو نوع موفق از کودتاهای استعمار نو است، و کودتای نوزده^۱، نمونه شکست خورده آن می‌باشد.

در استعمار نو، کشور استعمارگر با اتکا به قدرت اقتصادی خود و با استفاده از نهادها و

۱- این توطئه در تاریخ ۱۸ تیرماه ۱۳۵۹ با همکاری عوامل داخلی و خارجی دشمن به قصد ضربه نهایی و قطعی به انقلاب اسلامی ایران طراحی شد. از آنجا که قرار بود این کودتا از پایگاه هوایی شهید نوزده همدان آغاز شود، پس از کشف و خنثی شدن به همین نام شهرت یافت.

ساختارهای اقتصادی و سیاسی بین‌المللی و با روش‌ها و سازوکارهای غیر مستقیم (از طریق دولت‌های دست‌نشانده)، کنترل بازار و سیاست کشورهای دیگر را در اختیار می‌گیرد.

تبلیغات کوکاکولا در محلات فقیرنشین هندوستان

استعمار فرانو، با استعمار قدیم و استعمار نو، در اینکه فراورده فرهنگ سلطه جهان غرب است، مشترک است. ویژگی استعمار فرانو در این است که برای حفظ سلطه جهان غرب، بیش از آنکه از ابزارهای نظامی و سیاسی یا اقتصادی استفاده کند، از ابزارها و ظرفیت‌های فرهنگی و علمی به ویژه از رسانه‌ها و فناوری اطلاعات بهره می‌برد.

در استعمار قدیم، استعمارگران حضور مستقیم و آشکار دارند. در استعمار نو، استعمارگران پنهان و مجریان آنها آشکارند. در استعمار فرانو، استعمارگران و مجریان هر دو پنهان‌اند.

جهان غرب در استعمار فرانو، هویت فرهنگی دیگر کشورها را هدف قرار می‌دهد؛ یعنی عقاید، ارزش‌ها و آرمان‌های فرهنگ‌های دیگر را مورد هجوم قرار می‌دهد و به جای آن، عقاید و ارزش‌های فرهنگ غرب را تبلیغ و ترویج می‌کند.

مردمی که برتری مطلق فرهنگی و معرفتی جهان غرب را پذیرفته باشند، هویت خود را در حاشیه جهان غرب بازخوانی و بازسازی می‌کنند و مسیری را که جهان غرب برای آنها ترسیم کند دنبال می‌کنند. استعمار فرانو، گسترش و سلطه فرهنگ غرب بر همه جهان و غربی کردن جهان را در پوشش نام «جهانی شدن» پیگیری می‌کند.

درباره مراحل گسترش نظام سلطه غرب و وجه غالب هر مرحله، گفت و گو کنید. آیا وجه غالب هر مرحله، در مراحل دیگر وجود ندارد؟

گفت و گو کنید

فرهنگ سلطه ، .....

.....

.....

.....

.....

امپریالیسم به هر نوع سلطه‌ای اطلاق می‌شود و می‌تواند صورت‌های سیاسی اقتصادی و فرهنگی داشته باشد.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

۴ درس

فرهنگ‌های جهانی ۲

عقاید و ارزش‌های جهانی اسلام

اسلام، دینی است که با دعوت فراگیر خود، تکوین یک فرهنگ جهانی را در دستور کار قرار داده است. توانمندی‌های این دین برای ساختن یک فرهنگ جهانی چیست؟

اسلام، دین یک عصر و نسل خاص نیست. اصول اعتقادی و ارزش‌های آن، اصول و ارزش‌های ثابتی است که همهٔ انبیا در طول تاریخ، برای تبلیغ و ترویج آن مبعوث شده‌اند. این اصول و ارزش‌ها مطابق با نظام آفرینش و موافق با فطرت آدمیان است.

توحید، حکایت از خداوند واحدی دارد که خداوند قوم و قبیله خاصی نیست؛ بلکه خداوند همه آدمیان و پروردگار همه جهان‌هاست. خداوند سبحان حقیقت مطلق و مبدأ همه حقایق است. همه موجودات از او پدید آمده و به سوی او باز می‌گردند. و او عالم را حکیمانه آفریده و تدبیر می‌کند. انسان در دیدگاه اسلام، موجودی مختار، مسئول، متعهد و دارای فطرتی الهی و کرامتی ذاتی و خلیفه خداوند در زمین است. سعادت و عزت انسان در تقرب و نزدیک شدن به خداوند و رسیدن به مقام خلافت الهی است و شقاوت و ذلت او در نسیان و فراموشی حقیقت الهی خود و دیگر موجودات و در هزینه کردن تمامی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های الهی خود برای زندگی محدود این جهان است. البته انسان بر اساس مشیت و خواست الهی، مسئول آباد کردن این جهان و موظف به پرهیز از فساد در خشکی و دریاست.

عقل در فرهنگ اسلام، زیباترین و محبوب‌ترین مخلوق خداوند است و پیامبران برای برانگیختن عقل آدمیان، اجرای عدالت و قسط و مانع شدن از چرخش ثروت در دست اغنیا و برای آزادسازی مستضعفان از حاکمیت مستکبران، مبعوث شده‌اند. آنان برای رهایی آدمیان از زنجیرهایی آمده‌اند که بر گردن آنها افکنده شده است. زنجیرهایی که انسان‌ها را به بندگی انسان‌ها و بندگی بت‌هایی وادار می‌سازند که به دست خود آنها ساخته شده‌اند. اسلام، جامعه اسلامی را موظف به تلاش برای آزادی مستضعفان می‌داند و پیروزی مستضعفان بر مستکبران و حاکمیت آیین و دین حق را به همه بشریت نوید می‌دهد.

با راهنمایی دبیر خود، جایگاه اصولی را که یک فرهنگ جهانی باید داشته باشد در آموزه‌های اسلامی جست و جو کنید. آیا چنین اصولی در عقاید و ارزش‌های اسلامی حضور دارند؟

مراحل گسترش فرهنگ اسلامی

عقاید و ارزش‌های اسلامی چگونه به فرهنگ بشری وارد شدند و فرهنگ اسلامی در مراحل گسترش خود چه دوره‌هایی را پشت سر گذارده است؟

عقاید و ارزش‌های اسلامی به حسب حقیقت و ذات خود اختصاص به قوم و گروه خاصی ندارند؛ بلکه خصلتی جهانی دارند و این عقاید با پذیرش و رویکرد انسان‌ها، به عرصه فرهنگ بشری راه یافته و نمودی فرهنگی و تاریخی پیدا می‌کنند. گسترش فرهنگی عقاید و ارزش‌های اسلامی در چهار مقطع تاریخی زیر، قابل مطالعه و بررسی است:

سکه‌ای مربوط به دوران خلفای عباسی

- اول: پیامبری و نبوت،
- دوم: خلافت،
- سوم: استعمار،
- چهارم: بیداری اسلامی.

مسجد ایاصوفیه — استانبول

● **عصر نبوی:** شبه جزیره عربستان قبل از ظهور اسلام فرهنگ جاهلی قبیله‌ای داشت. شمال غربی شبه جزیره تحت نفوذ و سلطه امپراطوری روم و جنوب شرقی آن تحت تأثیر و سلطه شاهنشاهی ایران بود. در چنین شرایطی، خداوند سبحان، پیامبر خود را با آیات روشننگر برای تبلیغ توحید و گسترش فرهنگ اسلامی در جامعه بشری برانگیخت.

رسول خدا پس از سیزده سال دعوت و مقاومت در برابر فشارهای نظام قبیله‌ای عرب، حکومت اسلامی را در مدینه تشکیل داد. پیامبر خدا طی ده سال حکومت، موانع سیاسی پیش روی اسلام در شبه جزیره عربستان را از بین برد. در سال نهم هجرت، گروه‌های مختلف برای پذیرش اسلام از سراسر شبه جزیره به مدینه آمدند. پیامبر خدا در حالی رحلت نمود که نامه‌های دعوت خود را پیش‌تر به امپراطوری‌های ایران و روم فرستاده بود.

● دوران خلافت : این دوران از زمان رحلت رسول خدا آغاز شد و در مسیر خلافت اموی، عباسی و عثمانی ادامه یافت.

مسجد جامع اموی - دمشق

ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای جاهلی در عصر نبوی تا سال هشتم هجری، یعنی تا فتح مکه، در برابر اسلام مقاومت آشکار کرده بود و از آن پس، در پوشش نفاق خزیده بود. این ارزش‌ها در دوران خلافت، به تدریج اقتدار جامعه اسلامی را در چارچوب مناسبات قبیله‌ای و عشیره‌ای سازمان بخشید، اما عقاید و ارزش‌های جهانی اسلام، فارغ از عملکرد قدرت‌های سیاسی و با تلاش و کوشش عالمان مسلمان، از مرزهای جغرافیایی و سیاسی جوامع مختلف عبور کرد و بر قدرت‌های سیاسی که در این مناطق حضور داشتند، تأثیر گذاشت. فرهنگ اسلامی، به دلیل قدرت و عمق معرفتی خود، گروه‌های مهاجم بیگانه را نیز درون خود، هضم و جذب می‌کرد و دست کم آنان را ناگزیر می‌ساخت تا برای استمرار و بقای خود از پوشش مفاهیم و ارزش‌های دینی استفاده کنند.

غلبه قدرت‌هایی مانند سلجوقیان، خوارزمشاهیان، مغولان، عثمانی و ... که در چارچوب عادات تاریخی و فرهنگ قومی و قبیله‌ای رفتار می‌کردند نیز مانع از آن می‌شد تا ظرفیت‌های فرهنگ اسلامی و ارزش‌های اجتماعی آن به طور کامل آشکار شود.

حدود یک چهارم جمعیت مسلمانان جهان در آسیای جنوب شرقی زندگی می‌کنند، دربارهٔ چگونگی گسترش فرهنگ اسلامی در بین آنها تحقیق کنید.
دربارهٔ بخشی از ارزش‌های اجتماعی اسلام که با حاکمیت‌های قبیله‌ای و قومی نادیده گرفته می‌شدند گفت و گو کنید.

استعمار و بیداری اسلامی

استعمار غربی چه تأثیری بر فرهنگ اسلامی گذاشته است؟ و فرهنگ اسلامی چگونه با استعمار غرب مواجه شد؟

● دورهٔ استعمار: دولت‌های استعماری غربی، بخش‌های مختلف جوامع اسلامی را تحت نفوذ و سلطهٔ سیاسی خود درآوردند و قدرت نظامی و صنعتی آنان بیشتر رجال سیاسی و دولت مردان جوامع اسلامی را مقهور خود ساخت.
قدرت سیاسی جوامع اسلامی که تا قبل از استعمار، بیشتر ریشه در مناسبات قومی و قبیله‌ای داشت، در دوران استعمار، از طریق سازش با دولت‌های غربی، با قدرت استعمارگران پیوند خورد و این مسئله سبب شد تا استبداد ایلی و قومی به صورت استبداد استعماری درآید.
تفاوت راهبردی استبداد تاریخی – قومی با استبداد استعماری در این است که استبداد قومی به رغم هویت غیر اسلامی خود – به دلیل اینکه عقبه‌ای خارج از جغرافیای جهان اسلام نداشت – از رویارویی مستقیم با حضور قوی و توانمند فرهنگ اسلامی دوری می‌گزید و تلاش می‌کرد با رعایت

احمدشاه قاجار در سفر لندن

ظواهر اسلامی، پوشش دینی خود را حفظ کند، اما استبداد استعماری به دلیل اینکه در سایه قدرت و سلطه جهان غرب عمل می کند، در جهت گسترش نیازهای اقتصادی و فرهنگی جهان غرب، چاره ای جز حذف مظاهر فرهنگ اسلامی ندارد.

قذافی در کنار انور سادات

● **عصربیداری اسلامی:** در مقابل نفوذ و سلطه فرهنگ غرب، مقاومت هایی شکل گرفت که ریشه در فرهنگ اسلامی داشت. متفکران جهان اسلام، خطرات سلطه فرهنگ غرب و فراموشی فرهنگ و هویت اسلامی را گوشزد کردند. انقلاب اسلامی ایران، نقطه عطفی در بازگشت به فرهنگ اسلامی در جهان اسلام است. بسیاری از نخبگان کشورهای

اسلامی تا قبل از انقلاب اسلامی ایران، برای مقابله با سلطه استعمار، از مکاتب و روش های غربی نظیر ناسیونالیسم یا مارکسیسم استفاده می کردند. این مکاتب علاوه بر اینکه وحدت امت اسلامی را مخدوش می ساختند، مورد حمایت مردمی که در دامان فرهنگ اسلام تربیت یافته بودند نیز قرار نمی گرفتند. امت اسلامی با الهام از انقلاب اسلامی و بازگشت به سوی هویت الهی خود مرحله نوینی را در گسترش فرهنگ جهانی اسلام رقم می زند.

**عملکرد استبداد ایلی قاجار را با استبداد استعماری رضاخان مقایسه کنید.
درباره تأثیرات صد ساله اخیر ناسیونالیسم در جهان اسلام تحقیق کنید.**

عقاید و ارزش‌های جهانی اسلام ، .....

.....

.....

.....

.....

مفاهیم
کلیدی

دین اسلام مبتنی بر ارزش‌ها و عقاید جهان شمول است.

.....

.....

.....

.....

.....

خلاصه
کنید

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

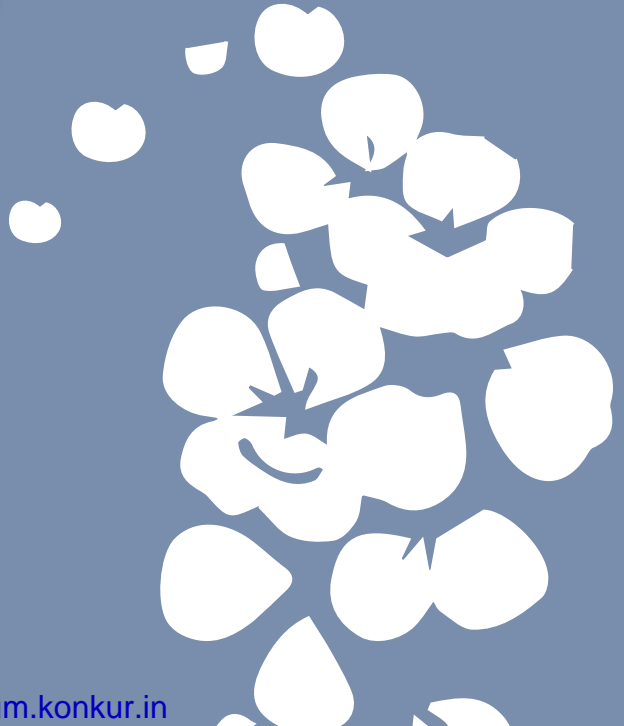
.....

آنچه
آموختیم

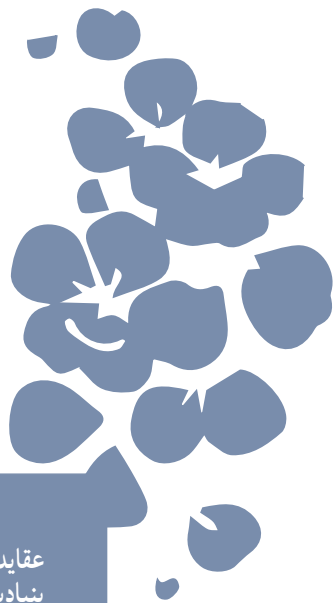
فصل دوم

فرهنگ معاصر

انتظار می‌رود در پایان این فصل، دانش آموز:

- ۱- سکولاریسم آشکار و پنهان را از یکدیگر باز شناسد.
- ۲- سکولاریسم، اومانیسم و روشنگری را به عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های هستی‌شناسانه، انسان‌شناسانه و معرفت‌شناسانه فرهنگ معاصر غرب توضیح دهد.
- ۳- روند نهادینه شدن سکولاریسم در هنر، اقتصاد، سیاست و حقوق جهان غرب را توضیح دهد.
- ۴- چرایی و چگونگی نهادینه شدن سکولاریسم در لایه‌های بنیادین فرهنگ غرب را تحلیل کند.
- ۵- تفاوت حقوق طبیعی بشر را با حقوق فطری الهی انسان باز شناسد.
- ۶- مراحل تکوین نظام جهانی معاصر غرب را تشریح کند.
- ۷- تحولات اقتصادی، سیاسی و فرهنگی نظام جهانی غرب را توضیح دهد.
- ۸- چگونگی تکوین دولت-ملت‌های جدید را توضیح دهد.
- ۹- مفهوم «جهانی شدن» را تعریف کند.
- ۱۰- نقش رسانه‌ها و علوم انسانی را در گسترش و تعمیق جهانی فرهنگ غرب تحلیل کند.

سکولاریسم و دنیوی گرایی
اومانیزم و اصالت انسان دنیوی و این جهانی
روشنگری و علوم جدید

عقاید و ارزش‌های
بنیادین فرهنگ
غرب

رسانس و زمینه‌های تاریخی
فلسفه روشنگری و فرهنگ جدید غرب
صنعت، اقتصاد، حقوق و سیاست

تکوین فرهنگ
جدید غرب

روابط بین الملل و نظام جهانی
جامعه جهانی در گذشته و حال
شکل‌گیری نظام نوین جهانی

جامعه جهانی

تحولات اقتصادی — سیاسی
افول دولت — ملت‌ها و جهانی شدن
امپراطوری رسانه، علم و فرهنگ

تحولات نظام جهانی

۵ درس

عقاید و ارزش‌های بنیادین فرهنگ غرب

یک نقاشی مدرن در موزه لندن

سکولاریسم و دنیوی گرایی

فرهنگ معاصر جهان غرب در شکل‌گیری نظام سلطه جهانی موجود نقشی تأثیرگذار و مهم داشته است. عقاید و ارزش‌های بنیادین این فرهنگ کدام‌اند؟

عقاید و ارزش‌های بنیادین هر فرهنگ، عمیق‌ترین لایه‌های آن را تشکیل می‌دهند. رفتارها و هنجارهای مختلف غربی که در پوشش رویکردهای مذهبی، فلسفه‌ها، مکاتب و ایدئولوژی‌های مختلف شکل گرفته‌اند، ریشه در عقاید و ارزش‌های بنیادین آنها دارند.

عقاید و ارزش‌های بنیادین به سه دسته اساسی تقسیم می‌شوند.

● اول: هستی‌شناسانه^۱

● دوم: انسان‌شناسانه^۲

● سوم: معرفت‌شناسانه^۳

سکولاریسم، مهم‌ترین ویژگی هستی‌شناختی فرهنگ معاصر غرب و به معنای رویکرد دنیوی و این جهانی به هستی و جهان می‌باشد. غلبه سکولاریسم بر فرهنگ غرب سبب شده است تا همه ظرفیت‌های وجودی انسان متوجه آرمان‌ها و اهداف دنیوی و این جهانی شود. بدین ترتیب، ابعاد معنوی انسان و جهان یا به فراموشی سپرده شده یا به صورتی گزینشی در حاشیه اهداف و نیازهای دنیوی به خدمت گرفته می‌شود. بر همین اساس، فلسفه‌ها و عقاید سکولار در فرهنگ غرب به دو دسته «آشکار» و «پنهان» تقسیم می‌شوند.

● سکولاریسم آشکار، فلسفه‌ها و عقایدی را شامل می‌شود که به صراحت ابعاد متافیزیکی و فوق‌طبیعی را انکار می‌کنند. این دسته از عقاید، مکاتب مختلف ماتریالیستی و ماده‌گرایانه را تشکیل می‌دهند.

● سکولاریسم پنهان، شامل دیدگاه‌ها، فلسفه‌ها و جهان‌بینی‌هایی است که به نفی ابعاد معنوی هستی نمی‌پردازند؛ بلکه بخش‌هایی از عقاید معنوی و دینی را در خدمت نظام دنیوی و این جهانی قرار می‌دهند و از توجه یا عمل به بخش‌های دیگر سر باز می‌زنند. رویکرد گزینشی جهان غرب به ابعاد معنوی و دینی جهان، سبب پیدایش و رشد برخی از نهضت‌های جدید دینی شده است که از آن با عنوان پروتستانتیسم یاد می‌شود.

توجه به دنیا و زندگی این جهان از دیرباز در فرهنگ‌های مختلف بشری وجود داشته است؛ اما در فرهنگ غرب، این رویکرد در ابعاد مختلف علمی و نظری غلبه یافته است.

در فرهنگ معنوی و دینی، آبادی دنیا و این جهان، هدف مستقلی نیست؛ بلکه خود وسیله‌ای است که در خدمت اهداف معنوی قرار می‌گیرد. اگر افرادی که در بستر فرهنگ دینی زندگی می‌کنند، دنیا را هدف برتر خود قرار داده باشند، از آشکار کردن آن پرهیز می‌کنند و رفتار دنیوی و غیر معنوی خود را با پوشش‌های معنوی پنهان می‌کنند؛ اما در جهان غرب سکولاریسم به صورت جهان‌بینی غالب در آمده است، به گونه‌ای که دینداران ناگزیر رفتارها و هنجارهای دینی خود را با تفاسیر دنیوی و این جهانی توجیه می‌کنند.

۱- پاسخ به پرسش‌هایی از قبیل اینکه آیا جهان هستی به همین جهان مادی محدود می‌شود.

۲- پاسخ به پرسش‌هایی از قبیل اینکه آیا انسان موجودی مختار و فعال است یا مجبور و منفعل.

۳- پاسخ به پرسش‌هایی از قبیل اینکه آیا تنها راه شناخت واقعیت، حس و تجربه است.

به نظر شما، آیا عقاید و رفتارهای دینی آثار دنیوی ندارد و آیا بیان آثار دنیوی آنها اشکال دارد؟ در چه صورتی پرداختن به آثار دنیوی عقاید و رفتارهای دینی مشکل ساز می‌شود؟

پاسخ
دهید

اومانیسیم و اصالت انسان دنیوی و این جهانی

نگاه فرهنگ غرب به انسان چگونه است و این نگاه چه تأثیری در هنر، ادبیات و حقوق انسانی داشته است؟

اومانیسیم، مهم‌ترین ویژگی انسان شناختی فرهنگ معاصر غرب است و به معنای اصالت انسان دنیوی و این جهانی است.

اومانیسیم از نتایج منطقی سکولاریسم است. اگر در کانون هستی یک وجود مقدس و متعالی وجود داشته باشد، هیچ موجودی در مقابل آن نمی‌تواند اصالت داشته باشد؛ بلکه همه موجودات از جمله انسان آیات و نشانه‌های او خواهند بود. در فرهنگ دینی اسلام، انسان به عنوان برترین آیت و نشانه خداوند سبحان، خلیفه خداوند بر زمین است و به همین دلیل بر موجودات فراوان دیگر برتری و کرامت دارد.

انثی از رنه مارگریت — هنر مدرن

چهره مسیح — نقاشی قرون وسطی

در فرهنگ قرآن، کرامت و خلافت انسان هنگامی تحقق پیدا می کند که آدمی از محدودیت های دنیوی و این جهانی خود فراتر رود و هر چه می تواند به خداوند نزدیک تر شود. در این فرهنگ، اگر انسان به ابعاد دنیوی خود محدود شود به گمراهی گرفتار شده و حیاتی حیوانی یا پست تر از آن دارد. در فرهنگی که نگاه خود را به موجودات متکثر این جهان متمرکز و محدود می سازد، انسان موجودی نیست که در سایه حقیقتی برتر، مسئولیت و وظیفه تدبیر معنوی این جهان را داشته باشد؛ بلکه موجودی این جهانی است که اصالتاً و با نظر به ذات خود، اراده تصرف در دیگر موجودات و تسلط بر آنها را دارد.

اومانیسیم، پدیده ای است که در ابعاد مختلف فرهنگ غرب نظیر هنر، ادبیات و حقوق بروز و ظهور یافته است.

هنر قرون وسطی، بر ابعاد معنوی و آسمانی انسان تأکید می ورزید و نقاشان چهره های اسوه های انسانی را در حاله ای از قداست تصویر و ترسیم می کردند، اما در هنر مدرن، توجه هنرمندان بر ابعاد جسمانی و زیبایی های بدنی آنها تمرکز می یابد.

در ادبیات مدرن به سلوک های معنوی و مکاشفات و مشاهدات الهی انسان توجهی نمی شود و به حالات روانی آدمیان در زندگی روزمره دنیوی و این جهانی پرداخته می شود، به همین دلیل، رمان در فرهنگ مدرن غرب، بیشترین اهمیت را پیدا می کند.

بدانیم

حقوق انسان در فرهنگ دینی، مبتنی بر فطرت الهی انسان است و صورت معنوی و آسمانی دارد؛ اما حقوق بشر بر مبنای اندیشه اومانیستی، صورتی دنیوی و این جهانی دارد و بر اساس خواسته‌ها، عادت‌ها و تمایلات طبیعی آدمیان شکل می‌گیرد.

تصویر فرعون - نقاشی‌های دیواری مصر باستان

در فرهنگ‌های دینی، آدمیان، ابعاد نفسانی و دنیوی خود را در سایه ابعاد معنوی خویش پی می‌گیرند و اگر افرادی هواهای نفسانی خود را دنبال کنند، آن را به صورت آشکار و رسمی اظهار نمی‌کنند؛ بلکه نفس پرستی خود را در قالب مفاهیم دینی پنهان می‌کنند؛ مثلاً فرعون از هواها و خواسته‌های نفسانی خود تبعیت می‌کرد و از دیگران نیز می‌خواست تا از او پیروی کنند. او برای توجیه رفتار و موقعیتی که داشت، خود را انسانی دنیوی و طبیعی معرفی نمی‌کرد؛ بلکه خود را از زمره خداوندگاران قرار می‌داد و می‌گفت: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى؛ من پروردگار برتر شما هستم»؛ ولی انسان مدرن خواسته‌های دنیوی و این جهانی خود را بدون آنکه نیازی به توجیه الهی و آسمانی داشته باشد به رسمیت می‌شناسد و به همین دلیل اومانیسم را می‌توان به فرعونیت آشکار یا تفرعنی عریان ترجمه کرد.

تفاوت حقوق بشر را در دو فرهنگ دینی و فرهنگ اومانیستی بیان کنید.

پاسخ
دهید

روشنگری و علوم جدید

از روشنگری به عنوان مهم‌ترین ویژگی معرفت‌شناختی فرهنگ مدرن غرب یاد شده است. منظور از روشنگری چیست؟ و روشنگری چه تأثیری بر دانش و علم مدرن گذاشته است؟

روشنگری ناظر به روش رویارویی با حقیقت و شناخت است و موانع شناخت حقیقت و راه وصول به آن را معرفی می‌کند.

روشنگری در معنای عام خود، پدیده‌ای مدرن و مربوط به فرهنگ معاصر غرب نیست. انبیای الهی از دیرباز برای روشنگری و برداشتن موانعی آمده‌اند که راه را بر حقیقت بسته‌اند. در فرهنگ دینی اسلام، عقل و وحی دو پیامبر باطنی و ظاهری برای روشن کردن حقیقت‌اند.

روشنگری در این معنا، هنگامی که با هستی‌شناسی قدسی و معنوی و انسان‌شناسی دینی همراه باشد، با استفاده از وحی و عقل تجریدی و تجربی، تفسیری دینی از انسان و جهان ارائه می‌دهد. در این صورت، تحصیل، تحقیق و جست‌وجوی علمی در سطوح مختلف آن، از ارزش و تقدس الهی برخوردار می‌شود.

روشنگری در معنای خاص، ناظر به مبنای معرفت شناختی پذیرفته شده در فرهنگ غرب است و در این معنا، روشی از معرفت و شناخت است که با دو مبنای سکولاریسم و اومانیزم همراه شده است. این روش در بیش از چهارصد سال فرهنگ جدید غرب، صورت‌های مختلفی از عقل‌گرایی و حس‌گرایی را پیدا کرده است؛ اما کنار گذاشتن وحی و شهود در شناخت حقیقت، وجه مشترک همه این صورت‌هاست و روشنگری با این ویژگی شناخته می‌شود.

روشنگری در دو سده هفدهم و هجدهم، بیشتر رویکردی عقل‌گرایانه و راسیونالیستی^۱ داشت. در سده نوزدهم و بیستم، بیشتر صورت حس‌گرایانه و آمپیریستی^۲ پیدا کرد و از پایان قرن بیستم با افول تجربه‌گرایی، اصل روشنگری و به دنبال آن، فرهنگ مدرن، گرفتار بحران معرفت شناختی شده است. روشنگری با رویکرد دنیوی و این جهانی، هنگامی که با شناخت عقلی همراه باشد، به دلیل اینکه مرجعیت وحی را نمی‌پذیرد به دئیسم^۳؛ یعنی دین بدون شریعت و بدون مذهب – لاهذبی – ختم می‌شود و هنگامی که به شناخت حسی و تجربی محدود شود، نوعی علم تجربی و دانش سکولار را پدید می‌آورد. این نوع از علم، بدون آنکه توان داور دربارۀ ارزش‌ها و آرمان‌های انسانی را داشته باشد، به صورت دانش ابزاری، در خدمت ارزش‌های دنیوی و این جهانی انسانی قرار می‌گیرد که خواسته‌ها و آرزوهای دنیوی او اصیل شمرده می‌شود.

به نظر شما به چه دلیل روشنگری مدرن با رویکرد عقل‌گرایانه خود به دئیسم

منجر می‌شود؟

گفت‌وگو
کنید

۱- Rationalism

۲- Empiricism

۳- اعتقاد به خداوند بدون شریعت و مذهب و بی‌اعتقادی به پیامبران و کتب مذهبی است.

..... سکولاریسم ،

.....

.....

.....

.....

..... سکولاریسم به معنای رویکردی دنیوی و این جهانی داشتن به هستی و جهان است.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

۶ درس

تکوین فرهنگ جدید غرب

رنسانس و زمینه‌های تاریخی

فرهنگ غرب در گذشته تاریخی آن ریشه دارد. دوره‌های تاریخی فرهنگ غرب کدام است؟ و جهان غرب چگونه از آن دوره‌ها عبور کرده است؟

تاریخ فرهنگ غرب به چهار دوره تقسیم می‌شود:

- اول: یونان و روم باستان،
- دوم: قرون وسطی،
- سوم: رنسانس،
- چهارم: غرب جدید.

داوود اثر میکل آنژ

رسانس به معنای تجدید حیات و تولد دوباره است و دوره تاریخی قرن چهاردهم تا شانزدهم میلادی را شامل می‌شود. دلیل نامگذاری این دوره به رنسانس، این است که غرب در این زمان به فرهنگ یونان و رم بازگشت. فرهنگ یونان و رم باستان، فرهنگ اساطیری بود اما فرهنگ قرون وسطی، فرهنگ دینی مسیحیت است.

ورود کریستف کلمب به آمریکا

در فرهنگ اساطیری یونان، خداوند گاران متکثر پرستیده می‌شدند و فرهنگ مسیحیت با دعوت به توحید شکل می‌گیرد.

طی قرون وسطی، ارباب کلیسا به رغم آنکه از شعارها و مفاهیم معنوی و توحیدی پوشش می‌گرفتند، با رویکرد دنیوی خود، نوعی دنیاگرایی و سکولاریسم عملی را دنبال می‌کردند. آنها به نام خداوند، بندگان خدا را به بندگی می‌گرفتند و همچنین به بهانه ایمان و وحی، عقل را از اعتبار می‌انداختند.

جنگ‌های صلیبی و مواجهه با مسلمانان و بالاخره فتح قسطنطنیه، زمینه‌های اقتدار حاکمیت کلیسا را در هم ریخت. و فرو ریختن اقتدار کلیسا سبب شد تا در دوران رنسانس، پادشاهان و قدرت‌های محلی به عنوان رقیبان دنیاطلب کلیسا، فرصت بروز و ظهور پیدا کنند. این رقیبان به دلیل رویکرد دنیوی خود برای حذف کلیسا به جای آنکه عملکرد ارباب کلیسا را مورد انتقاد قرار دهند به تدریج دخالت دین در امور دنیوی را انکار کردند، و بدین ترتیب، حرکتی دنیوی را آغاز کردند که حتی به دنبال توجیه دینی و معنوی خود نیز نبود.

در دوران رنسانس رویکرد دنیوی به عالم، در سطح هنر، اقتصاد، سیاست و همچنین در قالب حرکت‌های اعتراض‌آمیز مذهبی شکل گرفت.

● هنرمندان دوران رنسانس با بازگشت به هنر یونان، به ابعاد جسمانی و دنیوی انسان اهمیت دادند.

● با رشد تجارت و کشف آمریکا و بالاگرفتن تب طلا، زمینه‌های عبور از اقتصاد کشاورزی ارباب رعیتی پدید آمد.

● شاهزادگان اروپایی، به رقابت با قدرت کلیسا پرداختند و در این جهت از حرکت‌های اعتراض‌آمیز کشیشانی حمایت کردند که پیوند خود را با پاپ قطع می‌کردند.

● حرکت‌های اعتراض‌آمیز مذهبی که با عنوان پروتستانتسم شناخته می‌شوند در جهت اصلاح دینی پدید آمدند. بخشی از این حرکت‌ها، تنها با قدرت پاپ مخالفت داشتند و با جریان دنیاگروی تقابل نداشتند. بخشی دیگر رویکرد معنوی داشتند و در تقابل با جریان دنیاگروی قرار می‌گرفتند.

حرکت‌های نوع اول با حمایت قدرت‌های محلی توانستند بخشی از اروپای مسیحی را از تسلط کلیسا خارج سازند؛ ولی حرکت‌های نوع دوم، مورد هجوم کاتولیک‌ها و دیگر پروتستان‌ها قرار گرفتند و امکان گسترش پیدا نکردند.

آمیش‌ها

شکنجه و قتل آناباپتیست‌ها

آناباپتیست‌ها گروهی از پروتستان‌هایی بودند که به مخالفت با جریان‌های دنیاگروانه‌ای پرداختند که از دوران رنسانس پدید آمده بود. این گروه با تحولات اجتماعی بعدی جهان غرب همراهی نکردند. بخشی از آنها که امروز با عنوان آمیش‌ها شناخته می‌شوند از قرن شانزدهم تا امروز شیوه زندگی خود را نیز تغییر ندادند. تاریخ اروپا شاهد کشتار آناباپتیست‌ها توسط مسیحیان کاتولیک و دیگر پروتستان‌ها بوده است. امروز تنها گروه‌های محدودی از آنها وجود دارد.

بدانیم

به نظر شما، به چه دلیل مواجهه با مسلمانان در طول جنگ‌های صلیبی و فتح قسطنطنیه، زمینه‌های اقتدار کلیسا را در هم ریخت؟

پاسخ
دهید

دکارت، روسو، دیدرو

فلسفه روشنگری و فرهنگ جدید غرب

روشنگری در معنای مدرن آن چگونه در تاریخ فرهنگ غرب گسترش پیدا کرد؟

فرهنگ اساطیری یونان و روم باستان با غفلت از نگاه توحیدی به عالم، مراحل از توجه به عالم کثرت را بدون توجه به خداوند واحد طی کرده بود. مسیحیت به عنوان یک دین توحیدی در جهت پیشگیری و مقابله با آن موفقیت‌هایی را کسب کرده بود؛ ولی تحریفاتی که در مسیحیت رخ داد دو پیامد زیر را به دنبال داشت.

● اول: از جهت نظری مسیحیت آمیخته با رویکردهای اساطیری شد و با قبول تثلیث از ابعاد عقلانی توحید دور ماند.

● دوم: مسیحیان و از جمله ارباب کلیسا در تعامل با فرهنگ امپراطوری روم، به سوی نوعی دنیاگرایی عملی گام برداشتند. ارباب کلیسا در این مقطع، عملکرد دنیوی خود را تحت پوشش معنوی و دینی توجیه می‌کردند.

۱- آریوس روحانی اهل اسکندریه معتقد بود عیسی مخلوقی است که خداوند به واسطه او جهان را آفریده است. عقیده او از قبل، مخالفان و موافقانی داشت. کنستانتین امپراطور روم در سال ۳۲۵ میلادی، برای بررسی عقیده او، دستور داد تا شورای نیقیه تشکیل شود. شورای نیقیه با دست کم ۲۲۰ اسقف به رهبری او، آریوس را محکوم کرد و با نفی مخلوق بودن عیسی، او را خدای حقیقی از خدای حقیقی و هم ذات با خدا پنداشت و به لعن کسانی پرداخت که این اعتقاد را نداشتند. کنستانتین حکم کرد که هر کس کتاب‌های آریوس را داشته باشد کشته می‌شود. اعتقاد

در دورهٔ رنسانس فرهنگ غرب برای بسط ابعاد دنیوی و این جهانی خود، به سوی حذف پوشش دینی، قدم برداشت و در این راستا در نخستین گام به یونان و روم باستان بازگشت. این رجوع برای مستقر شدن در فرهنگ اساطیری باستانی نبود؛ بلکه بازگشت به جهان باستان برای عبور از مسیحیت و تداوم بخشیدن به حرکتی بود که فرهنگ یونان با غفلت از تفسیر توحیدی هستی، طی کرده بود، همان حرکتی که مسیحیت مانع از تداوم آن شده بود.

فرهنگ جدید غرب با پیدایش فلسفه‌های روشنگری آغاز می‌شود. رویکرد سکولار و دنیوی که پیش از آن، از طریق هنر و تفاسیر پروتستانی از دین در سطح فرهنگ عمومی بسط پیدا کرده بود با فلسفه‌های روشنگری عمیق‌ترین لایه‌های فرهنگی غرب را تسخیر می‌کرد. بدین ترتیب، سکولاریسم در عقاید بنیادین این فرهنگ نهادینه شد.

فیلسوفان روشنگری با انکار ارزش علمی وحی، زمینهٔ تکوین و پیدایش علم و دانشی را پدید آوردند که مستقل از وحی و با صرف نظر از ابعاد متافیزیکی و فوق طبیعی عالم، به تفسیر این جهان می‌پرداخت.

مارتین لوتر، رهبر پروتستان‌تسیم

مجسمه مارتین لوتر

→
به خدا بودن عیسی برای او و کسانی که در عالم اساطیری قبل از مسیحیت عادت به پرستش خداوندگاران محسوس داشتند مناسب تر بود. شورای نیکیه به عنوان نخستین شورای عمومی کلیسای جهانی شناخته شد.

مایدنیوس در سال‌های ۳۶۰-۳۴۱ میلادی، اسقف قسطنطنیه بود، او الوهیت روح القدس را نمی‌پذیرفت. شورای دیگری در سال ۳۸۱ میلادی عقیده او را محکوم کرد و بدین ترتیب، در دومین شورای جهانی اعلام شد کلیسای کاتولیک همچنان طرفدار تثلیث است. بنا بر تثلیث، خداوند، عیسی و روح القدس با آنکه سه شخص اند، یک ذات و جوهر واحدند. این عقیده که یک ذات واحد، سه شخص باشد عقیده‌ای نبود که عقل آن را بپذیرد. این مسئله کلیسا را به تقابل بین عقل و عقیده‌ای که ایمان به آن را ضروری می‌دانست؛ یعنی به تقابل عقل و ایمان سوق داد.

به نظر شما، به چه دلیل با پیدایش فلسفه‌های روشنگری، سکولاریسم به عمیق‌ترین لایه‌های فرهنگی غرب راه پیدا می‌کند؟

صنعت، اقتصاد، حقوق و سیاست

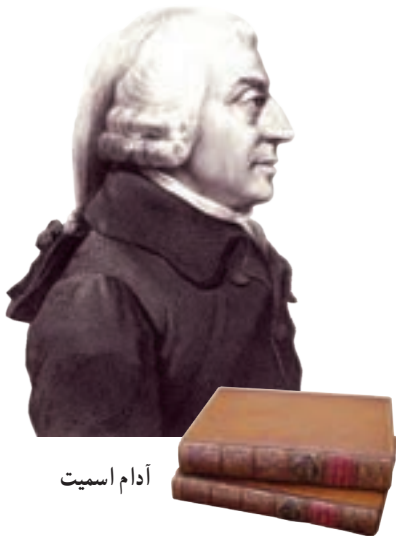
ارزش‌های بنیادین غرب، در رنسانس و بعد از آن از طریق هنر، دین و فلسفه‌های جدید به تدریج در عرصه‌های الف) علم، فناوری و صنعت، ب) اقتصاد، ج) حقوق، د) سیاست، آثار خود را ظاهر ساخت. این حرکت چگونه طی شده است؟

● الف) علم، فناوری و صنعت: علم جدید با رویکرد دنیوی خود، دیگر وظیفه‌شناخت حقیقت عالم و مسئولیت عبور انسان از ملک به ملکوت را بر عهده نداشت؛ بلکه به تدریج به صورت وسیله و ابزار تسلط انسان بر طبیعت درآمد. در رویکرد جدید، علوم طبیعی و تجربی در بین معارف و علوم مختلف بیشترین اهمیت را پیدا کردند و فناوری و صنعت، رهاورد این بخش از علوم بود. در قرن هجدهم، انقلاب صنعتی از انگلستان آغاز شد و به تدریج در دیگر کشورهای اروپایی گسترش یافت.

● (ب) اقتصاد : اقتصاد قرون وسطی بر مدار کشاورزی و روابط اجتماعی ارباب رعیتی بود. نظام ارباب رعیتی در غرب که از آن با عنوان فئودالیته یاد می‌شود، نوعی برده‌داری عام و فراگیر بود؛ زیرا کشاورزان، وابسته به زمین‌های اربابانی بودند که برای آنها کار می‌کردند و امکان جابه‌جایی و نقل و انتقال نداشتند.

آدام اسمیت

گسترش تجارت و به دنبال آن، رشد صنعت، قشر جدید سرمایه داران را ایجاد کرد و بدین ترتیب، اقتصاد و کشاورزی فئودالی به اقتصاد صنعتی سرمایه‌داری متحول شد و روابط ارباب رعیتی به روابط کارگران و سرمایه داران تغییر یافت.

● (ج) حقوق بشر : در فرهنگ دینی، حقوق انسانی، ریشه در ربوبیت پروردگار و فطرت الهی انسان داشته و مسئولیت حراست از خلافت انسان و کرامت ذاتی او را دارد. در قرون وسطی به دلیل باور دینی مردم، رفتارهای دنیوی نظام فئودالی، توجیه دینی می‌شد. حرکت‌های اعتراض‌آمیز رنسانس به جای بازگشت به سوی حقوق الهی انسان، به رویگردانی از نگاه معنوی و انکار ربوبیت و شریعت الهی منجر شد. بدین ترتیب، به جای حقوق فطری الهی انسان، حقوق طبیعی بشر شکل گرفت.

حقوق فطری الهی انسان با نظر به ابعاد و نیازهای معنوی و دنیوی انسان با دو ابزار معرفتی وحی و عقل شناخته می‌شد؛ ولی حقوق طبیعی بشر، با نظر به خواسته‌ها، هواها و نیازهای صرفاً طبیعی و این جهانی او شناخته می‌شود.

● (د) سیاست : عقاید و ارزش‌های جدید غرب (یعنی سکولاریسم، اومانیسم و روشنگری) فرهنگی را پدید آورد که راه را بر شناخت حقیقت الهی انسان و جهان فرو می‌بست. نظام سیاسی که از این پس شکل می‌گرفت باید صورتی کاملاً سکولار، دنیوی و این جهانی می‌داشت. چنین نظامی، نه می‌توانست به دنبال حاکمیت ارزش‌های الهی باشد و نه عملکرد یا خطاهای دنیوی و این جهانی خود

را توجیهی الهی و دینی می‌کرد.

اندیشه سیاسی جدیدی که در فرهنگ جدید غرب شکل می‌گرفت، آرمان شهر خود را بر مبنای حقوق طبیعی و خواسته‌های دنیوی تنظیم می‌کرد.

قوانین این نظام، ریشه در علم و اراده الهی ندارد؛ بلکه ریشه در خواست و اراده‌ای دارد که مستقل از ابعاد آسمانی و الهی انسان عمل می‌کند.

اندیشه سیاسی نوین بر اساس اصالت بخشیدن به انسان دنیوی، خواست و اراده آدمی را مبدأ قانون‌گذاری می‌داند، و لیبرالیسم اندیشه سیاسی جدیدی است، که از این رهگذر شکل می‌گیرد.

لیبرالیسم را اباحت و مباح دانستن همه امور در قیاس با خواست انسان تعریف کرده‌اند. و این به معنای آزادی انسان از همه ارزش‌های متعالی است که مستقل از او باشد و به معنای مبدأ بودن آدمی برای همه ارزش‌هایی است که به خواست او شکل می‌گیرد.

انقلاب فرانسه (۱۷۸۹ میلادی) که ریشه در حرکت‌های فرهنگی دوران رنسانس و اندیشه‌های فلسفی روشنگری و تغییرات اجتماعی مربوط به انقلاب صنعتی دارد، نخستین انقلاب سیاسی لیبرال در تاریخ سیاسی جهان است.

این انقلاب، الهام بخش انقلاب‌های سیاسی دیگری شد که پس از چهار دهه، سراسر اروپا را فرا گرفت.

تحوالات فرهنگی، اجتماعی غرب در زمینه‌های دینی، فلسفی، صنعتی و سیاسی و ترتیب تاریخی آنها را بیان کنید.

گفت‌وگو
کنید

رسانس ،

.....

.....

.....

.....

.....

با پیدایش فلسفه‌های روشنگری ، سکولاریسم در لایه‌های بنیادین فرهنگ غرب نهادینه شد .

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

درس

جامعه جهانی

روابط بین الملل و نظام جهانی

جامعه جهانی چیست؟ نظام جهانی کدام است و چه صورت‌هایی می‌تواند داشته باشد؟

شبکه روابط پایداری که در یک دوره تاریخی بین جوامع مختلف شکل می‌گیرد، نظام جهانی است. نظام جهانی محیط بین‌المللی را شکل می‌دهد که از آن با عنوان جامعه جهانی نیز یاد می‌کنند. روابط بین الملل متأثر از ویژگی‌های فرهنگی و قدرت تأثیرگذاری جوامع مختلف است. اگر

یک فرهنگ بتواند در سطح جهانی تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد، نظام جهانی متأثر از آن فرهنگ شکل می‌گیرد و در صورتی که فرهنگ‌های مختلف در سطح جهانی حضور فعال و تأثیرگذار داشته باشند، نظام جهانی صحنهٔ تعامل فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف خواهد بود.

اگر یک فرهنگ در سطح جهانی غالب باشد، به میزانی که آن فرهنگ ویژگی‌های مطلوب یک فرهنگ جهانی را داشته باشد نظام جهانی از انسجام بیشتری برخوردار خواهد بود. اگر فرهنگ یا فرهنگ‌های غالب و تأثیرگذار فاقد ویژگی‌های مطلوب باشند، نظام جهانی با چالش‌ها و تضادهای درونی مواجه خواهد شد.

فرهنگ امپراطوری و سلطه، جامعهٔ جهانی را به بخش‌های مرکز و پیرامون تقسیم می‌کند. این پدیده ضمن آنکه کشورهای پیرامون را به مرکز وابسته می‌کند، زمینهٔ ستیز و چالش بین آنها را نیز ایجاد می‌نماید. هنگامی که جامعهٔ جهانی عرصهٔ حضور فعال فرهنگ‌های متفاوت باشد، نظام جهانی صحنهٔ تعاملات، گفت‌وگوها یا برخوردهای فرهنگی و تمدنی خواهد بود و در این صورت چالش‌ها نیز از نوع چالش‌های بین فرهنگی و تمدنی خواهد بود.

دربارهٔ تفاوت چالش‌ها و ستیزهای درون یک فرهنگ با چالش‌ها و ستیزهای بین دو فرهنگ در سطح جهان همفکری کنید و برای هر یک نمونه بیاورید.

گفت‌وگو
کنید

جامعهٔ جهانی در گذشته و حال

جامعهٔ جهانی در گذشته چگونه بوده است؟ و در دوران جدید چه ویژگی پیدا کرده

است؟

روابط بین‌الملل و نظام جهانی، قبل از ظهور غرب جدید به صورت امروز نبوده است، فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف هر یک در بخشی از جهان حاکمیت و قدرت سیاسی مربوط به خود را به وجود آورده بودند.

روابط اقتصادی، سیاسی، نظامی و فرهنگی بین کشورهای مختلف با حاکمیت‌های متفاوتی که داشتند، برقرار بود و نظامی که از طریق این روابط شکل می‌گرفت به گونه‌ای نبود که سرنوشت تعاملات فرهنگی را تابع روابط سیاسی، نظامی یا اقتصادی قرار دهد. به همین دلیل اگر برخی از کشورها از جهت نظامی مورد هجوم قرار می‌گرفتند، در صورتی که از ظرفیت فرهنگی برتری برخوردار بودند، گروه مهاجم را درون خود هضم و جذب می‌کردند و برای فرهنگ‌های مختلف نیز امکان عبور از مرزهای جغرافیایی از مسیر روابط تجاری یا گفت‌وگوهای مستقیم علمی و معرفتی وجود داشت.

فرهنگ ایرانی به رغم پیروزی یونانیان، در دوره حاکمیت سلوکیان، هویت خود را حفظ کرد. چین با آنکه از مغولان شکست خورده بود، فرهنگ خود را بر آنان تحمیل کرد. جامعه اسلامی نیز شکست نظامی از مغول را با غلبه فرهنگی بر آنان جبران کرد. نشر و گسترش اسلام نیز متکی بر قدرت سیاسی و نظامی آن نبود. بسط و گسترش فرهنگ اسلامی، مرهون قوت و قدرت فرهنگی آن بود و ایرانیان، اجبار و الزامی به مسلمان شدن نداشتند و به تدریج اسلام را پذیرفتند. همان گونه که مسلمانان آسیای جنوب شرقی که اینک قریب یک چهارم جمعیت جهانی اسلام را تشکیل می‌دهند فارغ از قدرت سیاسی اسلام، از طریق تجارت، با فرهنگ اسلامی آشنا شدند و به آن روی آوردند.

ظهور فرهنگ غرب از سده هفدهم تا بیستم، شکل جدیدی به روابط بین‌المللی و نظام جهانی بخشید. در دو سده نوزدهم و بیستم، نظامات سیاسی، اقتصادی جدیدی شکل گرفت و این نظامات،

جوامع غربی را به صورت جوامع مرکزی و دیگر جوامع را به صورت جوامع پیرامونی در آورد. طی این مدت، موقعیت فرهنگی کشورهای غیر غربی نیز در حاشیه روابط و نظامات سیاسی و اقتصادی جهانی، وضعیتی متزلزل و آسیب پذیر پیدا کرد.

با توجه به آنچه پیش از این درباره سه مرحله استعمار، استعمار نو و استعمار فرانو دانستید، موقعیت فرهنگی جوامع غیر غربی را در این سه مرحله توصیف کنید.

مقایسه کنید

شکل گیری نظام نوین جهانی

جوامع غربی چگونه در روابط بین الملل تأثیر گذاشتند و نظام جهانی نوین چگونه پدید آمد؟

در فرایند تکوین نظام نوین جهانی مراحل چهارگانه زیر رخ داد :

اول : پیدایش قدرت های سیاسی سکولار،

دوم : پیوند قدرت با تجارت، سرمایه و صنعت،

سوم : به خدمت گرفتن مبلغان مذهبی و سازمان فراماسونری،

چهارم : ادغام جوامع در نظام جهانی استعمار.

● پیدایش قدرت های سکولار : زوال تدریجی قدرت کلیسا منجر به حاکمیت قدرت های منطقه ای فتودال ها و اربابان بزرگ (کنت ها و لردها) شد. در نهایت با انقلاب فرانسه دولت هایی شکل گرفت که به طور رسمی، گسست خود را از دین اعلام کردند. این دولت ها بر خلاف حکومت های گذشته، خود را با هویتی دینی و معنوی نمی شناختند؛ بلکه خود را در ابعاد جغرافیایی، تاریخی و خصوصاً نژادی و قومی تعریف می کردند و در نهایت دولت - ملت های جدید از این طریق پدید آمدند.

۱- به واحدهای اجتماعی که در سرزمینی به نام کشور مستقرند و دارای نظام سیاسی، اقتصادی، آموزشی یگانه ای هستند، از آن جهت که اعضای آن خود را «ملت» می شناسند و توسط یک دولت اداره و نمایندگی می شوند «دولت - ملت» می گویند. به این واحدها، «گروه سرزمینی» و «جامعه» نیز گفته می شود.

● پیوند قدرت با تجارت، سرمایه و صنعت : رشد تجارت، بردگی سیاه‌پوستان آفریقایی و انتقال آنها به مزارع آمریکایی و انتقال ثروت به جوامع اروپایی موجب شد تا صاحبان ثروت، جایگاه برتری نسبت به زمین‌داران پیدا کنند. دولت‌ها برای تقویت قدرت خود نیاز به سرمایه و پول بازرگانان داشتند، و بازرگانان برای تجارت و سود، نیازمند حمایت ناوگان نظامی دولتمردان بودند و بدین ترتیب، پیوند قدرت با ثروت و تجارت شکل گرفت. صنعت، عنصر دیگری بود که بر فرایند انباشت ثروت و موقعیت سرمایه‌داران افزود.

● به خدمت گرفتن مبلغان مذهبی و سازمان‌های فراماسونری : کشورهای غربی، نیاز به مواد خام، نیروی کار ارزان و بازار مصرف کشورهای غیرغربی داشتند. آنها برای تأمین منافع اقتصادی نیازمند درهم شکستن مقاومت‌های فرهنگی اقوامی بودند که سلطه و نفوذ آنها را تحمل نمی‌کردند. کشورهای غربی برای این منظور، در نخستین مراحل از مبلغان مذهبی و سازمان‌های فراماسونری

استفاده می کردند.

دولت‌های سکولار غربی در حمایت از مبلغان مسیحی انگیزه دینی نداشتند. آنها همان گونه که ابتدا حرکت‌های پروتستانی را برای حذف قدرت کلیسا و ایجاد یک سیاست سکولار به خدمت گرفتند، اینک از تبلیغ مسیحیت برای بسط جهانی قدرت خود استفاده می کردند، آنان با تبلیغ مسیحیت، فرهنگ عمومی جوامع غیر غربی را دچار اختلال می کردند و از طریق سازمان‌های فراماسونری نیز بر نخبگان سیاسی کشورهای دیگر تأثیر می گذاشتند.

بدانیم

فراماسونری

در قرون وسطی، بناهایی که برای ساختن قصرها و کلیساها در شهرهای مختلف تردد داشتند، در مقایسه با اشراف، شاهزادگان و مقامات روحانی و همچنین انبوه رعیت که در نظام فئودالی فرصت تحرک اجتماعی و جغرافیایی نداشتند، از هویت صنفی واحدی برخوردار بودند.

روابط استاد شاگردی که همراه انتقال مهارت‌های فنی ایجاد می شد، بر انسجام صنفی این گروه می افزود. بورژوازی و سرمایه داری نوپای غربی که در جامعه فاقد پایگاه اشرافی یا موقعیت اجتماعی موجهی بود، نظام ارزشی و طبقاتی موجود را مغایر با منافع خود احساس می کرد.

هسته‌های نخستین این گروه که بیشتر یهودیان زراندوز غربی بودند، با نفوذ در سازمان‌های صنفی بناها که از دو طبقه اشراف و روحانیون متمایز بودند به گسترش تعالیم و اندیشه‌های آزادخواهانه‌ای

پرداختند که با معیارهای اشرافی مسیحی موجود درگیر بود. آنها با استفاده از رمزها و نمادهای مذهبی یهود کوشیدند تاریخچه حرکت خود را به تلاش‌های حضرت سلیمان در جهت ایجاد جامعه جهانی نسبت دهند.

در تعالیم آنها هر فراماسونر حیوانی است که با ورود به لژ، به سوی آدمیت و انسانیت حرکت می‌کند و می‌کوشد تا با ساختن و صیقل دادن ویژگی‌های انسانی خود، خوبستن را به صورت سنگ صافی در آورد که شایستگی پی‌ریزی جهان مورد نظر را داشته باشد؛ بنابراین، آرمان سیاسی فراماسونرها جهان وطنی (کاسموپولیتیسیم) است. شعارهای انسانی و سیاسی آنها علاوه بر مخالفت با نظام اشرافی، هویتی ضد دینی داشت.

نشانه‌های فراماسونری با الهام از سمبل‌های مصر باستان

پرداختن به تاریخچه سازمان‌های ماسونی و نقش آنها در تحولات اجتماعی معاصر غرب، به معنای استناد این تحولات به شبکه‌های تشکیلاتی این مجموعه نیست، هر چند که نقش آنها نیز قابل انکار نیست.

تحولات تاریخی عمیق‌تر از آن است که به اجتماع سری یک گروه و توطئه و پنهان کاری آنها برگردد. در سلسله علل این تحولات، قبل از آنکه نوبت به تشکل‌های سری یا سازمان‌های سیاسی برسد، در قالب نظام‌های فکری خاصی ظهور پیدا می‌کنند و آن گاه که اندیشه و تفکری خاص رواج پیدا کرد عناصر مستعد و مناسب با خود را از میان گروه‌های مختلف اجتماعی جذب می‌کند و سازمان‌های متشکل آموزشی و سیاسی متناسب را پدید می‌آورد.

سازمان‌های ماسونی یکی از این ابزارهای آموزشی - سیاسی بود که غرب در تکوین خود به آن نیاز داشت. غرب هنگام هجوم به مناطق غیر غربی از این سازمان‌ها برای تأمین نیازهای نوین خود کمک گرفت.

فراماسونرها که در حاکمیت سیاسی کشورهای غربی سهیم بودند، از شکل ماسونی خود برای بسط اندیشه‌های غربی در میان رجال و نخبگان سیاسی و اقتصادی کشورهای غیر غربی بهره جستند. آنها با عضوگیری از این گونه افراد، شخصیت و هویت سیاسی آنها را که متعلق به نظام سنتی یا قومی

جامعه بومی بود، از آنها سلب کرده و شخصیت نوین کاذبی را که در ارتباط با فراماسونری غرب بود، به آنان القای کردند.

یک فراماسونر غیر غربی که معمولاً از رجال سیاسی کشور متبوع خود است قبل از آنکه خود را کارگزار دولت متبوع بداند، برادر و هم مسلک وزیر امور خارجه انگلستان یا پادشاهان کشور غربی می‌داند که در لژ او، یا در لژی دیگر دارای سمت استادی است.

او با ورود به لژ و آشنایی با تعالیم آن، خود را جزء تشکیلات بزرگی می‌بیند که در تکوین تمدن غرب نقش دارد و اینک قصد تحول و تبدیل همه جهان و تصرف همه آن را دارد.

لژهای ماسونی در دهه‌های نخست ورود خود به کشورهای غیر غربی، برای تازه واردان از جاذبه فرهنگی و سیاسی برخوردار است؛ ولی در دهه‌های بعد، پس از آنکه دیدگاه‌های غربی از طریق نظام آموزشی به متن اندیشه و ذهن جامعه راه یافت، جاذبه فرهنگی خود را از دست داده و بیشتر به صورت گروه‌های سیاسی باقی می‌مانند.

● ادغام جوامع در نظام جهانی استعمار: استعمار مهم‌ترین عامل برای ادغام جوامع غیرغربی در نظام جهانی جدید بود. کشورهای استعمارزده به دو نوع تقسیم می‌شوند، برخی از آنها توسط استعمارگران به اشغال کامل نظامی درآمدند؛ ولی جوامعی که از قدرت مقاومت بیشتری برخوردار بودند و کشورهای غربی نمی‌توانستند به صورت مستقیم آنها را تحت سلطه سیاسی خود درآورند، از طریق نفوذ اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در جامعه جهانی جدید ادغام شدند. در دوره استعمار، این گونه جوامع تحت نفوذ کشورهای استعمارگر قرار گرفته و در شرایط نیمه استعماری به سر می‌بردند؛ مانند چین، عثمانی و ایران.

سربازان انگلیسی، نماد استعمار

جوامع استعمارزده به رغم مقاومت‌هایی که طی قرن بیستم انجام دادند، با استعمار نو و استعمار فرانو مواجه شدند.

چین که بزرگ‌ترین کشور شرق آسیا بود، در قرن نوزدهم از طریق تهدید نظامی، نفوذ گروه‌های مبلّغ مسیحی و روابط اقتصادی به صورت کشوری ضعیف درآمد که هر بخش آن تحت تسلط یکی از کشورهای اروپایی بود.

عثمانی بزرگ‌ترین امپراطوری اسلامی محسوب می‌شد و قلمرو آن از عربستان، عراق، سوریه، فلسطین، مصر، ترکیه کنونی تا بلغارستان و بالکان (از جمله بوسنی کنونی) گسترده بود و مرزهای جوامع اروپایی را تهدید می‌کرد. این امپراطوری نیز در اثر نفوذ گروه‌های مبلّغ مسیحی و فراماسونری، تهدید نظامی و روابط اقتصادی، در قرن نوزدهم از هم پاشید. بخش‌های عمده‌ای از آن جدا شد و ده‌ها کشور از درون آن سر برآوردند و هر کدام تحت سلطه یکی از کشورهای اروپایی درآمدند.

مصر، سوریه، لبنان، اردن، عربستان، عمان، یمن، عراق و کویت مجموعه کشورهای ایند که در همین دوره از عثمانی جدا شدند و به صورت کشورهای جدید، تحت نفوذ و سیطره جوامع اروپایی قرار گرفتند.

ژاپن که از قرن هفدهم و بعد از نفوذ مسیحیت، دروازه‌های خود را به روی کشورهای غربی بسته بود، با تهدید کشورهای اروپایی مجبور به برقراری روابط تجاری، تحت شرایط مورد نظر کشورهای اروپایی شد.

ایران نیز در این دوره، سرنوشتی مشابه چین و عثمانی پیدا کرد.

گستره امپراطوری عثمانی

بدانیم

بخش‌هایی از آن در شمال غربی و شمال شرقی و شرق (آذربایجان، گرجستان، ترکمنستان، افغانستان و...) جدا شدند و به صورت کشورهای مستقل (افغانستان) یا بخش‌هایی از روسیه درآمدند.

بقیه قلمرو ایران در شمال، تحت نفوذ روسیه و در جنوب، تحت نفوذ انگلیس قرار گرفت و از نظر اقتصادی به اروپا وابسته شد. به این ترتیب، پیکره جهان قدیم فرو ریخت و جهانی جدید سر برآورد.

درباره هویتی که کشورهای تازه تأسیس پیدا می‌کنند و تاریخی که برای هویت آنها تدوین می‌شود، تأمل کنید. (در درس بعد در این باره مطالب بیشتری می‌آموزیم.)

جامعه جهانی، نظام جهانی، .....
.....
.....
.....
.....

مفاهیم
کلیدی

شبکه روابط پایداری که در یک دوره تاریخی بین جوامع مختلف شکل می‌گیرد نظام جهانی است.
.....
.....
.....
.....

خلاصه
کنید

.....
.....
.....
.....
.....
.....

آنچه
آموختیم

درس

تحولات نظام جهانی

تحولات اقتصادی - سیاسی

نظام جهانی، ابعاد اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد. این نظام پس از حضور استعمار، در هر یک از ابعاد مذکور، تحولاتی در پی داشته است. تحولات اقتصادی و سیاسی این نظام کدام است؟

عملکرد اقتصادی کشورهای غربی در چارچوب دولت - ملت‌های جدید شکل گرفت. قدرت سیاسی این دولت‌ها با منافع اقتصادی صاحبان ثروت و صنعت و تجارت هماهنگ بود. رقابت‌های سیاسی استعمارگران به ویژه در مناطق استعمار زده با منافع اقتصادی آنان پیوند می خورد.

پول رایج در هندوستان،
ضرب شده توسط کمپانی هند شرقی

کشورهای استعمارگر در مرتبه اول، ساختار اقتصادی کشورهای استعمارزده را دگرگون کردند؛ نظام اقتصادی کشورهای غیرغربی پیش از استعمار، اغلب در تعامل با محیط جغرافیایی خود و به گونه‌ای مستقل عمل می‌کرد. روابط تجاری نیز در حدی نبود که استقلال سیاسی آنان را در معرض خطر قرار دهد؛ اما در دوران استعمار، اقتصاد کشورهای استعمار شده و تحت نفوذ در راستای پاسخ به نیازهای اقتصادی کشورهای غربی، به تدریج تغییر می‌یابد و ویژگی‌های مهم زیر را پیدا می‌کند:

- **اول:** به بازار مصرف کالاهای تولید شده کشورهای غربی تبدیل می‌شوند.
- **دوم:** نیروی کار و مواد خام مورد نیاز کشورهای غربی را تأمین می‌کنند.
- **سوم:** در اغلب موارد، کشورهای تحت نفوذ و استعمار زده به سوی اقتصاد تک محصولی سوق داده می‌شوند؛ به این معنا که صادرات آنها، به یک ماده خام محدود می‌شود.
- **چهارم:** تک محصولی شدن اقتصاد کشورهای استعمارزده، قدرت چانه‌زنی در اقتصاد جهانی را از آنان می‌گیرد، و این پدیده، موجب وابستگی اقتصادی آنها به کشورهای استعمارگر می‌شود.
- **پنجم:** وابستگی اقتصادی کشورهای استعمارزده به قدرت برتر سیاسی و نظامی کشورهای استعمارگر، موجب می‌شود تا مبادلات تجاری در سطح جهانی به گونه‌ای غیر متعادل انجام شود و جریان ثروت، به طور مستمر به سوی کشورهای غربی ادامه پیدا کند.
- **ششم:** کشورهای غربی به اقتضای بازار مصرف، برخی از صنایع وابسته را به کشورهای استعمارزده منتقل می‌کنند؛ ولی این انتقال، در جهت استقلال یا تعدیل جهانی ثروت عمل نمی‌کند؛ بلکه در جهت منافع بیشتر کشورهای استعمارگر است و بدین ترتیب با رشد و تحول کشورهای استعمارزده نیز فاصله و وابستگی کشورهای غربی و غیرغربی، همچنان حفظ می‌شود.

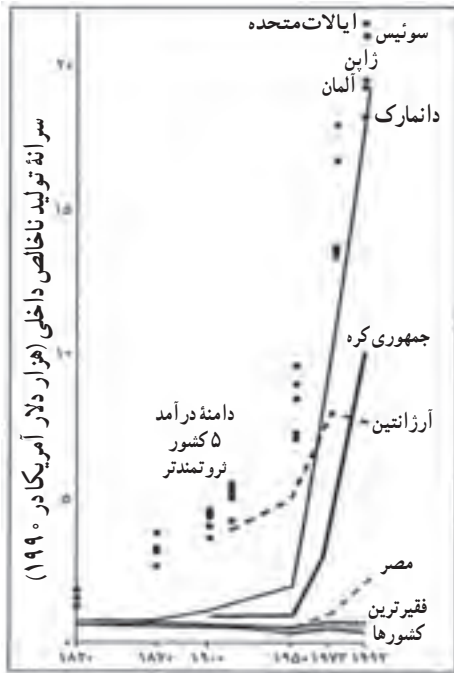

کشتزارهای قهوه آمریکای لاتین

مزارع پنبه هند

گسترش شکاف‌های میان کشورهای ثروتمند و فقیر بین سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۲ میلادی^۱

هفتم: وابستگی کشورهای استعمارزده، مسئله‌ای است که امکان عبور از مرحله استعمار به استعمار نو را برای کشورهای استعمارگر پدید می‌آورد؛ زیرا کشورهای غربی بعد از آنکه با مقاومت‌های سیاسی و نهضت‌های آزادی‌بخش کشورهای استعمارزده مواجه می‌شوند، استقلال سیاسی و اقتصادی کشورهای استعمارزده را به رسمیت می‌شناسند؛ اما اقتصاد وابسته کشورهای استعمارزده، دولت‌های مستقل این کشورها را ناگزیر از قرار گرفتن در چرخه نامتعادل جهانی توزیع ثروت می‌کند.

اقتصاد ایران تا دوران قاجار بر مدار دامداری و کشاورزی شکل می‌گرفت. درباره؛ الف) تأثیر تخته قاپوکردن ایلات، در دوران رضاخان و انقلاب سفید در دوران محمدرضاپهلوی بر دامداری و کشاورزی ایران؛ ب) نقش صادرات نفت در تک‌محصولی کردن اقتصاد ایران، مطالعه کنید.

تحقیق کنید

افول دولت - ملت‌ها و جهانی شدن

دولت - ملت‌های جدید در نظام جهانی نوین چگونه به وجود آمدند؟ و چه تفاوتی با حاکمیت‌های پیشین دارند؟ آیا در جامعه جهانی باقی خواهند ماند؟

دولت - ملت‌های جدید حاکمیت‌های سیاسی اقتصادی نوینی بودند که نخستین بار در اروپای غربی با افول قدرت کلیسا پدید آمدند. آنها بر خلاف حاکمیت‌های پیشین، هویتی دینی و معنوی برای

۱- گیدنز، ص ۱۰۳.

خود قائل نبودند و صورتی کاملاً سکولار و دنیوی داشتند. هویت آنها اغلب هویتی ناسیونالیستی و قوم‌گرایانه است. این کشورها در مسیر توسعه و گسترش خود به صورت قدرت‌های استعماری درآمدند، و به تبع فتوحات استعماری، جغرافیای سیاسی جدیدی را در مناطق حضور خود برای دیگر فرهنگ‌ها پدید آوردند.

به دنبال آن، برای هر یک از این مناطق، هویت جدیدی را تعریف کردند و بدین ترتیب، صورت استعماری دولت - ملت‌های جدید در بخش دیگر جهان شکل گرفت. هویت‌های جدیدی که برای هر یک از این مناطق جغرافیایی جدید ساخته می‌شود نیز هویتی قومی و سکولار است.

با فروپاشی خلافت عثمانی به تناسب مناطق نفوذ دولت‌های استعماری، کشورهای جدیدی تأسیس شدند و ناگزیر برای هر یک از آنها هویت ملی جدیدی تعریف شد. هویت این مناطق در دوران عثمانی، هویتی اسلامی بود که در خلافت عثمانی وحدت سیاسی می‌یافت و ویژگی‌های قومی، نژادی و تاریخی آنها ذیل فرهنگ اسلامی تعریف می‌شد. در هویت‌سازی‌های جدید، ابعاد نژادی و قومی بخش‌های مختلف با کاوش‌های باستان‌شناسان شناسایی شده و برجسته می‌شود. در این فرایند، اسلام به عنوان یک عنصر زنده، فعال و هویت بخش به فراموشی سپرده می‌شود. شگفت آنکه قبله‌گاه اول مسلمانان، یعنی بیت المقدس، محل تشکیل دولت مهاجران غاصب صهیونیست می‌شود. مکه، قبله زنده امت اسلامی، در تصرف فرقه تازه تأسیسی قرار می‌گیرد که با حمایت دولت استعماری انگلیس قدرت می‌گیرد. در حالی که در دیگر مناطق جهان اسلام آثار تاریخی باستانی قبل از اسلام جهت هویت‌سازی‌های نوین مورد کاوش قرار می‌گیرد، در منطقه نزول وحی، همه آثار باقیمانده از صدر اسلام به اسم توحید و مبارزه با شرک با خاک یکسان می‌شود.

بدانیم

عواملی که سبب پیدایش صورت جدید دولت – ملت‌ها در تاریخ معاصر بشری شدند، در سده اخیر تغییر یافته‌اند و به دنبال آن، نقش کشورها و دولت‌های آنها نیز در نظم جهانی تغییر کرده است. برخی از این فرایندها با عنوان جهانی شدن یاد می‌کنند.

اقتصاد سرمایه‌محور، در حرکت‌های آغازین خود، نیازمند حمایت سیاست‌های قومی و منطقه‌ای بود؛ ولی به تدریج انباشت ثروت و پدید آمدن شرکت‌های بزرگ چند ملیتی و گسترش صنعت ارتباطات، از اهمیت مرزهای سیاسی کاست.

با شکل‌گیری نهادهای بین‌المللی و بازارهای مشترک منطقه‌ای، سرمایه‌گذاری شرکت‌های بین‌المللی به منطقه‌ای خاص محدود نمی‌شود، آنها با استفاده از شبکه‌های عظیم اطلاعاتی، تغییرات اقتصادی در سطح جهانی را شناسایی و مدیریت می‌کنند.

کانون‌های ثروت و قدرت برای حفظ منافع خود، از طریق سازمان‌های بین‌المللی، موانع موجود بر سر راه تجارت بین‌المللی را نیز برمی‌دارند و استقلال اقتصادی کشورهای مختلف و سیاست‌های ملی را مخدوش می‌سازند.

ارزش فروش شرکت‌های بزرگ در مقایسه با تولید ناخالص داخلی برخی از کشورها ۱۹۹۷

کشور یا شرکت	تولید ناخالص داخلی یا کل فروش	کشور یا شرکت	تولید ناخالص داخلی یا کل فروش
میلیارد دلار آمریکا	میلیارد دلار آمریکا	میلیارد دلار آمریکا	میلیارد دلار آمریکا
جنرال موتورز	۱۶۴	ماروبنی	۱۲۴
تایلند	۱۵۴	یونان	۱۲۳
نروژ	۱۵۳	سومی تومو	۱۱۹
فورد موتور	۱۴۷	اکسون	۱۱۷
میتسوبی	۱۴۵	تویوتا موتور	۱۰۹
عربستان	۱۴۰	وال – مارت استورز	۱۰۵
میتسوبی	۱۴۰	مالزی	۹۸
لهستان	۱۳۶	فلسطین اشغالی	۹۸
ای تاج	۱۳۶	کلمبیا	۹۶
آفریقای جنوبی	۱۲۹	ونزوئلا	۸۷
رویال دوچ/شل گروپ	۱۲۸	فیلیپین	۸۲

برخی معتقدند: «جهانی شدن، فرایندی است که هیچ اعتنایی به مرزهای ملی ندارد. جهانی شدن در حال ایجاد نظم نوینی است که جریان‌های نیرومند تجارت و تولید بین‌المللی آن را پیش می‌راند». این دیدگاه مخالفانی نیز دارد؛ زیرا ابعاد اقتصادی و سیاسی جهانی شدن در حال حاضر به گونه‌ای نیست که انسجام مطلوب جهانی را به دنبال آورد؛ بلکه چالش‌ها و تضادهایی را پدید می‌آورد. چالش‌هایی که مقابله با آنها، بیشتر توسط جنبش‌هایی انجام می‌شود که فراتر از مرزهای سیاسی دولت‌ها عمل می‌کنند.

تحقیق کنید

شانزدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد

دربارهٔ مقاومت‌هایی از قبیل جنبش عدم تعهد، اتحادیهٔ عرب، سازمان کنفرانس اسلامی، جامعهٔ کشورهای آسیای جنوب شرقی (سیتو) و ... که در قالب پیمان‌های منطقه‌ای بین دولت‌ها در برابر سیاست جهانی‌سازی قدرت‌های برتر اقتصاد اروپایی و آمریکایی شکل می‌گیرند مطالعه کنید. به نظر شما نقاط قوت و ضعف این پیمان‌ها در چیست؟

کنفرانس سران سیتو

امپراطوری رسانه، علم و فرهنگ

نظام جهانی در عرصه فرهنگی نیز شاهد تحولات زیادی بوده است. این تحولات چه مسیری را طی کرده است؟ صنعت ارتباطات، رسانه و نظام علمی جدید در این تحولات چه تأثیری داشته است؟ آیا تحولات فرهنگی نظام جهانی به جهانی شدن فرهنگ غرب منجر می‌شود؟

جوامع از دیرباز از طریق تجارت، مهاجرت، جنگ و غیره با یکدیگر برخورد داشته‌اند و این برخوردها سبب انتقال و اشاعه فرهنگ‌ها می‌شده و مبادلات فرهنگی از این طریق شکل می‌گرفته است.

برخورد استعماری غرب با دیگر جوامع موجب شد تا جوامع غیرغربی از نظر اقتصادی و سیاسی در موضع ضعف قرار گیرند. این پدیده اغلب نوعی خود باختگی فرهنگی را نیز در آنها ایجاد می‌کرد.

در سال گذشته دانستیم، خود باختگی فرهنگی سبب می‌شود جامعه، حالت فعال و خلاق خود را در گزینش عناصر فرهنگی دیگر از دست بدهد و در نتیجه، عناصر فرهنگ دیگری که در قبال آن به خود باختگی دچار شده است، بدون تحقیق و گزینش و به گونه‌ای تقلیدی فرا گیرد.

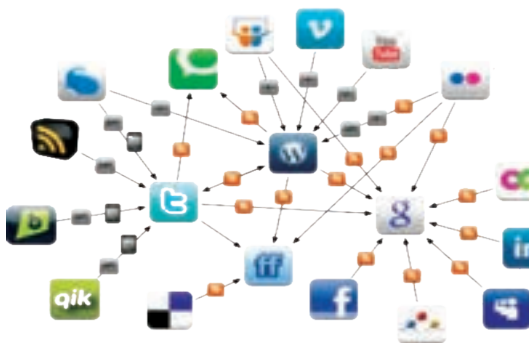
در شرایطی که جوامع غیرغربی، مدیریت خود را در گزینش عناصر مناسب فرهنگ غربی از دست می‌دهند، غرب مدیریت انتقال را در چارچوب اهداف اقتصادی و سیاسی خود به دست می‌گیرد. صنعت ارتباطات، عنصر نوینی است که جهان غرب را در این مدیریت یاری می‌رساند. توسعه صنعت ارتباطات، فاصله‌های زمانی و مکانی را کوتاه و جهان را کوچک کرده و آن را به صورت دهکده‌ای واحد در آورده است.

مرزهای جغرافیایی و سیاسی در این جهان کوچک فرو می‌ریزد و فرهنگ‌های جوامع غیرغربی، در حالی که گرفتار خود باختگی‌اند، بیش از گذشته در دسترس کسانی قرار می‌گیرند که

مدیریت فرهنگی جهان را در خدمت کانون‌های قدرت و ثروت اعمال می‌کنند. موقعیت برتر کشورهای غربی و در رأس آنها آمریکا، در عرصه تولید و پخش رسانه، سبب شده است تا ناظران بسیاری، از امپراطوری رسانه‌ای نیز سخن گویند.

از این منظر، امپراطوری فرهنگی تازه‌ای تأسیس شده است که کشورهای کمتر توسعه یافته در برابر آن آسیب پذیرترند؛ زیرا منابع و امکانات لازم برای حفظ استقلال فرهنگی خود را ندارند.

بدانیم

ساختمان مرکزی و مدیریت تمامی بیست غول رسانه‌ای جهان در کشورهای صنعتی قرار دارد؛ و اکثریت آنها در ایالات متحده‌اند. امپراطوری‌های رسانه‌ای، مثل تایم وارنر، AOL، دیسنی ABC و یاکوم، همگی آمریکایی‌اند.

سایر شرکت‌های رسانه‌ای بزرگ - غیر از امپراطوری مرداک که در ادامه معرفی می‌شود - موارد زیر را شامل می‌شوند: شرکت ژاپنی سونی که مالک محصول صوتی CBS و محصولات تصویری کلمبیاست؛ گروه آلمانی برتلسمان که صاحب محصولات صوتی RCA و مجموعه بزرگی از شرکت‌های انتشاراتی آمریکایی است؛ و شرکت تلویزیونی موندادور متعلق به سیلیویو برلوسکونی نخست وزیر سابق ایتالیا است.

شکی نیست که محصولات فرهنگی غربی از طریق رسانه‌های الکترونیک در سراسر کره زمین اشاعه می‌یابند. پیکو ای بر از «شب‌های ویدئو در کاتماندو» و «دیسکوهای فراوان در بالی» سخن می‌گوید (Iyer ۱۹۸۹). در جمهوری اسلامی ایران فیلم‌های ویدئویی آمریکایی چیزی عادی و رایج است و نوارهای صوتی موسیقی پاپ غربی در بازار سیاه به وفور عرضه می‌شود.

تجمع قدرت رسانه در دست صاحبان ثروت و کانون‌های صهیونیستی نه تنها هویت فرهنگی جوامع غیرغربی را متزلزل می‌گرداند؛ بلکه به گونه‌ای آشکار، ارزش‌های دموکراتیک جهان غرب را نیز به سُخره می‌گیرد. بسیاری از منتقدان، نگران این هستند که تجمع و تمرکز قدرت رسانه در دست چند شرکت یا چند فرد قدرتمند، موجب تضعیف سازوکارهای دموکراسی می‌شود.^۱

روبرت مرداک صهیونیستی است که در استرالیا به دنیا آمده. او یک فرد ثروتمند و رئیس یکی از بزرگ‌ترین امپراطوری‌های رسانه‌ای جهان است. دارایی‌های شرکت نیوز شامل نه رسانهٔ مختلف است که در هر شش قاره فعالیت دارند. در ۱۹۹۶ عواید ناشی از فروش محصولات این شرکت بیش از ۱۰ میلیارد دلار بود.

در سال‌های اخیر مرداک سرمایه‌گذاری هنگفتی روی صنعت پر سود تلویزیون ماهواره‌ای دیجیتال، خصوصاً پوشش رویدادهای زندهٔ ورزشی مثل بسکتبال و فوتبال کرده است. حکومت‌ها می‌توانند مایهٔ دردسر مرداک شوند؛ چون دست کم در داخل مرزهای خودشان می‌توانند مقرراتی وضع کنند که مالکیت رسانه‌های چندگانه را محدود کنند؛ یعنی وضعیتی که یک شرکت نتواند چندین نشریه و ایستگاه تلویزیونی را به مالکیت خود درآورد. اتحادیهٔ اروپا نیز نگرانی خود را از وضعیت مسلط شرکت‌های غول آسای رسانه‌ای ابراز کرده است؛ اما قدرت مرداک «با توجه به گسترش جهانی‌اش» به این آسانی‌ها مهار نمی‌شود.

قدرت او در حدّی است که می‌تواند روی حکومت‌ها اعمال نفوذ کند، اما ماهیت کسب و کار رسانه‌ای و مخبراتی این است که همه جا هست و هیچ جا نیست. شالودهٔ قدرت مرداک بسیار وسیع؛ اما سایه‌وار و ناپایدار نیز هست!

۱- گیدنز، ص ۶۹۶.

جهان غرب از طریق رسانه، در وسیع‌ترین شکل، فرهنگ عمومی جوامع غیرغربی را مدیریت می‌کند؛ اما تربیت نخبگان کشورهای غیرغربی بیشتر با تثبیت مرجعیت علمی غرب و توزیع هدفمند علوم طبیعی و انسانی انجام می‌شود.

جوامع غربی بخشی از علوم طبیعی را که مورد نیاز برای خدمت رسانی به کالاهای غربی است، به کشورهای در حال توسعه آموزش می‌دهند؛ ولی از آموزش دانش‌هایی که برای آنها نقش راهبردی دارد، خودداری می‌کنند.

علوم انسانی غربی که بر بنیان‌های هستی‌شناختی و انسان‌شناختی و همچنین با روش‌های معرفتی بعد از رنسانس شکل گرفته‌اند، حیات و زندگی آدمی را صرف‌نظر از ابعاد معنوی و متافیزیکی آن، به گونه‌ای سکولار و دنیوی تعریف می‌کنند و سازمان می‌دهند.

ترویج علوم انسانی غربی در کشورهای غیرغربی، عمیق‌ترین تأثیر را در توزیع جهانی فرهنگ غربی ایفا می‌کند؛ زیرا این علوم موجب می‌شوند تا فرهنگ‌های معنوی و دینی، هویت خود را از نگاه فرهنگ غربی بازخوانی کنند. این پدیده، فرهنگ‌ها را از علمی که مبتنی بر بنیان‌های معرفتی دینی و قدسی‌شان باشد، محروم می‌گرداند.

نیروگاه اتمی بوشهر

دلیل تلاش کشورهای غربی برای ممانعت از دستیابی ایران به تکنولوژی هسته‌ای چیست؟ چرا در برابر تلاش جامعه علمی ایران برای تدوین علوم انسانی مبتنی بر نیازهای بومی و مبانی معرفتی اسلامی مقاومت می‌شود؟

پاسخ
دهید

امپراطوری رسانه ، .....
.....
.....
.....
.....

جهان غرب تلاش می کند از طریق رسانه، فرهنگ عمومی جوامع غیر غربی را مدیریت کند.

.....
.....
.....
.....
.....

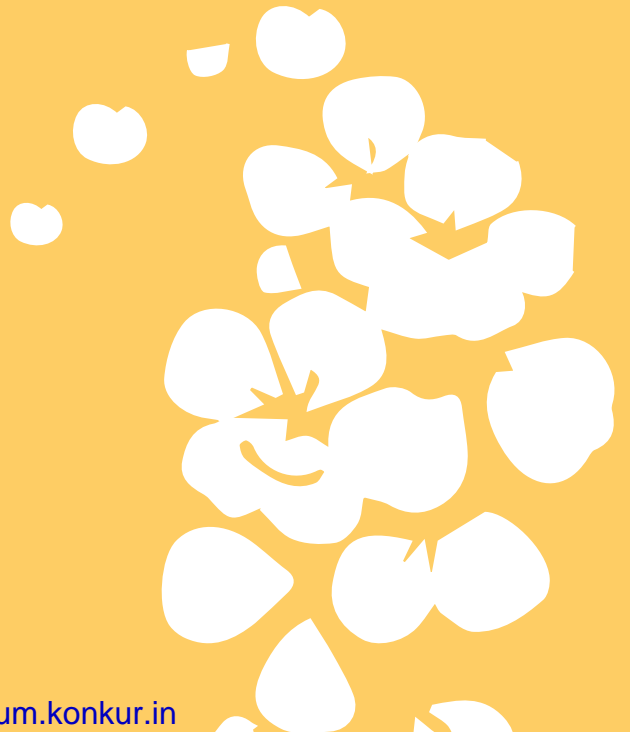

.....
.....
.....
.....
.....

چالش کا جہان

فصل سوم

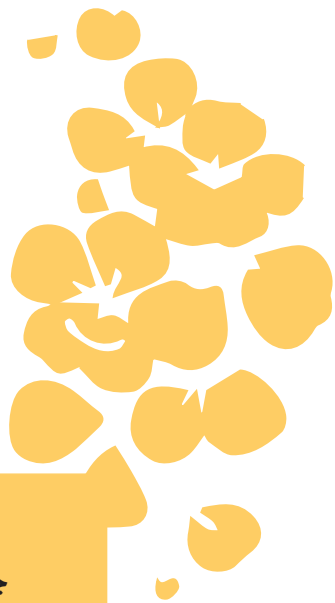

چالش‌های غرب

انتظار می‌رود در پایان این فصل، دانش‌آموز:

- ۱- تفاوت چالش‌های درون تمدنی و برون تمدنی را بداند.
- ۲- به اجمال تفاوت‌ها و شباهت‌های نظام‌های سوسیالیستی - کمونیستی و لیبرالیستی غرب را تشخیص دهد.
- ۳- چالش فقر و غنا را به عنوان چالش ذاتی نظام جهانی غرب تحلیل کند.
- ۴- تفاوت و ارتباط بحران‌های اقتصادی و مسئله فقر و غنا را در نظام جهانی غرب تشریح کند.
- ۵- تفاوت دو قطبی‌های بلوک «شرق و غرب» و «کشورهای شمال و جنوب» را توضیح دهد.
- ۶- جنگ‌های جهانی را با جنگ‌های پیشین تاریخ بشر از نظر علل پیدایش و پیامدهای آنها مقایسه کند.
- ۷- بحران‌های زیست محیطی را با شاخص‌های معین توصیف کند.
- ۸- دو مقطع اساسی بحران معرفتی - علمی غرب را تشخیص دهد.
- ۹- پیامدزاینده را در واکنش به بحران معرفتی غرب توضیح دهد.
- ۱۰- ناتوانی معرفتی غرب برای توجیه حضور اقتصادی و سیاسی خود در گستره جهان را توضیح دهد.
- ۱۱- پیامدهای افول سکولاریسم را در جوامع غربی شناسایی کند.

انسجام اجتماعی و چالش‌های نوین
چالش فقر و غنا
شکل‌گیری بلوک شرق و غرب

جهان دو قطبی

جنگ‌های جهانی
بحران‌های اقتصادی
شمال و جنوب

جنگ‌ها، بحران‌ها و
تقابل‌های جهانی

بحران زیست‌محیطی و جنبش‌های اجتماعی
مربوط به آن
بحران معرفتی — علمی و پسا مدرنیته
بحران معنویت و پسا سکولاریزم

بحران‌های
زیست‌محیطی، معرفتی
و معنوی

چالش‌های جهانی

۹ درس

جهان دو قطبی

انسجام اجتماعی و چالش‌های نوین

فرهنگ جدید غرب، کدام چالش‌ها و تضادهای اجتماعی را برطرف کرد؟ چه راه‌حلی برای آنها برگزید؟ آیا در این راستا چالش‌های جدیدی به وجود نیامورد؟

فرهنگ غرب، با عقاید و ارزش‌های خود، آرمان‌های نوینی، پیش روی انسان قرار داد. جامعه غربی با این عقاید و آرمان‌ها، بسیاری از تضادها و چالش‌های پیشین را پشت سر گذاشت و نظام اجتماعی جدیدی را پدید آورد.

دو مورد از چالش‌هایی که جامعه غربی با عقاید و آرمان‌های جدید خود از آنها عبور کرد، عبارت‌اند از:

الف) چالش بین رویکرد نظری و عملی کلیسا: رویکرد نظری کلیسا، رویکردی معنوی و دینی و رویکرد عملی آن دنیوی و این جهانی بود؛ یعنی کلیسا در حالی که مدعی بود زندگی دنیا را با ارزش‌های معنوی و دینی اداره می‌کند، به رفتارهای دنیوی و این جهانی روی می‌آورد. جامعه غربی، به دلیل اینکه از حل این چالش از طریق اصلاح رفتار دنیوی ارباب کلیسا ناتوان بود، به نفی رابطه دین و دنیا پرداخت و از رویکرد نظری معنوی نسبت به این عالم دست‌شست.

دادگاه‌های تفتیش عقاید

ب) چالش اربابان و قدرت‌های محلی با قدرت کلیسا: جامعه غربی، این چالش را نیز به نفع قدرت دنیوی شاهزادگان حل کرد و بدین سان دست کلیسا را از زمین‌هایی که تحت نفوذ آن قرار داشت، قطع کرد.

ارزش‌ها و آرمان‌های دنیوی در قرن هجدهم موجی از امید آفرید، امید به حاکمیت دنیوی و این جهانی انسان، امید به قدرت و سلطه آدمی بر طبیعت و امید به ایجاد بهشتی که پیش از آن در آسمان به دنبال آن بود.

● سکولاریسم پدیده‌ای بود که اگر به انکار آسمان معنا نمی‌پرداخت، دست کم ارتباط آن را با زمین نادیده می‌انگاشت.

● اومانیزم توجه انسان را به اندیشه و انگیزه او متمرکز می‌ساخت و انسان را آغاز و انجام همه

ارزش‌ها و آرمان‌ها معرفی می‌کرد.

● روشنگری از عقلانیتی سخن می‌گفت که پرسش از مبدأ و معاد را به فراموشی سپرده و ارتباط خود را با ماورای طبیعت و متافیزیک قطع کرده بود و نگاه خود را به طبیعت دوخته و حل همه مسائل بشر را در این عالم نوید می‌داد.

لیبرالیسم نخستین اندیشه سیاسی بود که از متن ارزش‌ها و آرمان‌های جدید می‌جوشید و جامعه غربی، با سلسله انقلاب‌هایی که بعد از انقلاب فرانسه در نیمه اول قرن نوزدهم انجام داد، تمام راه‌هایی که باید طی می‌کرد، پیموده بود.

فئودال‌ها و بهره‌کشی از کشاورزان

بنیان‌های معرفتی و عقاید و ارزش‌های کلان خود را شکل داده بود، نظام اجتماعی پیشین و چالش‌های مربوط به آن را پشت سر گذاشته بود و نظام‌های حقوقی، سیاسی مربوط به خود را ایجاد کرده، و به صنعت و فناوری مناسب با فرهنگ خود دست یافته بود. جامعه غربی با استقرار بر قله پیروزی در حالی که حماسه خود را به پایان رسانده بود، به افق‌های جدیدی دست یافت؛ ولی با مجموعه‌ای از مسائل و چالش‌هایی مواجه شد که به تدریج از متن فرهنگ پیروز بر می‌خاست.

انسجام اجتماعی جدید و نظام‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مربوط به آن در صورتی که با حل چالش‌های پیشین، پاسخگوی اقتضات طبیعی و دنیوی و نیازهای روحی و معنوی آدمیان می‌بود، با چالش‌ها و ستیزهای بنیادین مواجه نمی‌شد، اما فرهنگ جدید غرب، مسیری را برای حل چالش‌های گذشته پیمود که مسائل و مشکلات جدیدی به دنبال آورد.

چالش‌های جدید به صورت‌های متفاوتی آشکار می‌شود؛ مانند :

۱- اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی

۲- منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

۳- مقطعی و مستمر

۴- خرد و کلان

۵- معنوی و دینی

۶- معرفتی و علمی

۷- درون فرهنگی و بین فرهنگی

۸- تمدنی

۹- ذاتی و عارضی^۱

چالش‌های نامبرده در بسیاری از موارد متداخل‌اند؛ مانند اینکه برخی از آنها در عین حال که اقتصادی یا اجتماعی است، می‌تواند خرد یا کلان نیز باشد. متفکران غربی در اغلب موارد کوشیده‌اند بر اساس اصول فرهنگی خود از این چالش‌ها نیز عبور کنند، ولی برخی مواقع به ناگزیر در مسیر عدول از مرزهای هویتی و فرهنگی خود نیز گام برداشته‌اند.

برای هریک از انواع چالش‌های یاد شده، نمونه‌هایی بیان کنید.

تأمل
کنید

۱- چالش‌های ذاتی ریشه در عقاید و ارزش‌های درونی یک فرهنگ و جامعه دارد و چالش‌های عارضی در اثر عوامل خارجی پدید می‌آیند.

نخستین چالشی که در جوامع صنعتی پدید آمد، کدام چالش است و چگونه به وجود آمد؟

لیبرالیسم قرن هجدهم و نوزدهم را لیبرالیسم متقدم می‌نامند. رویکرد لیبرالیسم متقدم، بیشتر رویکردی فردی و اقتصادی است.

لیبرالیسم متقدم، نظام ارباب – رعیتی و ارزش‌های اجتماعی مربوط به آن را درهم ریخت. کشاورزان را از بردگی عام و گسترده رها کرد و به آنها اجازه داد تا مهاجرت کنند و درباره شیوه زندگی خود تصمیم‌گیری کنند. موانع ارزشی و هنجارهای نظام اخلاقی پیشین را از پیش پای صاحبان ثروت برداشت^۱ و کشاورزان را به صورت کارگرانی درآورد که سرمایه وجود خود را در معرض خرید صاحبان ثروت و صنعت قرار می‌دادند و سرمایه‌داران نیز آزادانه به استثمار و بهره‌کشی از بردگان جدیدی می‌پرداختند که به حسب ظاهر از همه قید و بندهای پیشین آزاد شده بودند. نظریه پردازان اقتصاد لیبرال، آزادی فعالیت صاحبان سرمایه را ضامن پیشرفت جامعه می‌دانستند و هر نوع مداخله دولت را منع می‌کردند. آنان حتی کمک به مستمندان را بیهوده می‌دانستند. در انگلستان که پیشگام در انقلاب صنعتی بود، وضعیت نوانخانه‌ها به گونه‌ای بود که مستمندان مرگ را بر زندگی ترجیح می‌دادند.

انقلاب صنعتی و بهره‌کشی از کودکان

۱- مانند قابل خرید و فروش شدن زمین.

چارلز دیکنز

دیکنز در دومین رمان خود، «الیورتویست»، در قالب طنزی خشن، نوانخانه‌ها و فیلسوفانی را که الهام بخش و مدافع آنها بودند، به سخره گرفت. غذای بخور و نمیری که الیورت از روی سادگی به آن اعتراض می‌کند، به هیچ وجه اغراق‌آمیز نیست. مالتوس در نفی حق حیات کسانی که در فقر متولد می‌شوند، معتقد است:

«انسانی که در دنیای از قبل تملک شده به دنیا می‌آید، اگر نتواند قدرت خود را از والدینش دریافت کند و اگر جامعه خواهان کار او نباشد، هیچ‌گونه حقی برای دریافت کمترین مواد غذایی یا چون و چرا در مورد مقام و موقعیت خود ندارد. در سفره گسترده طبیعت، جایی برای او وجود ندارد، طبیعت حکم به رفتن او می‌دهد و خود نیز این حکم را اجرا می‌کند.»^۱ ریکاردو از اقتصاددانان کلاسیک، حتی رفاه کارگران را موجب بالاتر رفتن تولید نسل آنها و پیدایش مشکلات بعدی می‌داند و معتقد است:

«اگر حکومتگران ما فعالیت خود را به وظایف مشروع خود محدود کنند و بگذارند سرمایه، پرسودترین راه خود را دنبال کند، کالاها قیمت مناسب خود را داشته باشند، استعداد و تلاش، پاداش طبیعی، بلاهت و حماقت، مجازات طبیعی خود را ببینند و آنها به حفظ صلح، دفاع از مالکیت، کاستن از بهایی که باید برای قانون پرداخته شود، و رعایت صرفه‌جویی در بخش‌های مختلف دولت بپردازند، به بهترین وجه، پیشرفت کشور را تأمین خواهند کرد. اگر دولت این کارها را انجام دهد، مردم بقیه کارها را انجام خواهند داد.»^۲

توماس مالتوس — دیوید ریکاردو

۱- آریلاستر، ص ۳۷۹.

۲- همان، ص ۳۸۹.

انبوه کارگران دوران انقلاب صنعتی - انگلستان

حاکمیت لیبرالیسم اقتصادی موجب شد تا دولت‌مردان انگلیسی و از جمله لردجان راسل - پدر بزرگ برتراند راسل - که در ژوئن ۱۸۴۶ میلادی جانشین دولت قبلی شده بود، از هر اقدامی برای مقابله با قحطی ایرلند خودداری کنند.

کاریکاتوری مربوط به قحطی ایرلند: لرد راسل به قحطی زدگان سیب زمینی تعارف می‌کند!

لرد جان راسل

یادمان قربانیان قحطی بزرگ - دوبلین

این قحطی بیش از یک میلیون نفر مهاجر و قریب به یک و نیم میلیون نفر تلفات جانی داشت. در اوج قحطی ساکنان روسکومون هر چهل و هشت ساعت یک بار برگ کلم جوشیده می خوردند و نه تنها دولت هیچ کمکی به مردم نکرد، حتی مانع از صدور گندم و جو از ایرلند نشد. مردم گرسنه هم با خشم، صدور این غلات را که با حمایت ارتش بریتانیا انجام می شد نظاره می کردند. لیبرالیسم با تکیه بر شعار آزادی و خصوصاً آزادی اقتصادی، راه استثمار را برای صاحبان ثروت باز کرده و عدالت را در عرصه حیات انسانی نادیده انگاشته بود و بدین ترتیب، نخستین چالش و تضاد که چالش فقر و غناست، در بطن کشورهای غربی شکل گرفت.

اندیشمندان علوم اجتماعی و سیاسی در نقد لیبرالیسم متقدم، از دو مفهوم آزادی مثبت و منفی سخن گفته اند. درباره این دو مفهوم بررسی کنید.

تحقیق کنید

شکل گیری بلوک شرق و غرب

تقسیم سیاسی جهان به بلوک شرق و غرب چگونه به وجود آمد و چالش این دو بلوک، چه نوع چالشی است؟

استالین، لنین، انگلس، مارکس

برخی اندیشمندان کشورهای اروپایی، برای حل مشکل فاصله فقر و غنا، در چارچوب ارزش‌ها و آرمان‌های فرهنگ جدید غرب، نظریه‌هایی ارائه دادند. مارکس در نیمه دوم قرن نوزدهم به نقد لیبرالیسم اقتصادی پرداخت. از نظر او چالش‌های ساختار اجتماعی نظام سرمایه‌داری، تنها با یک حرکت انقلابی، قابل حل بود.

نظام اجتماعی مورد نظر مارکس از فردگرایی لیبرالیستی و اقتصاد سرمایه‌داری عبور می‌کرد، مالکیت خصوصی را از بین می‌برد و صورتی سوسیالیستی و کمونیستی^۱ پیدا می‌کرد. بعد از انقلاب فرانسه طرفداران نظریه‌های لیبرالیستی در طرف راست و منتقدان آن در طرف چپ مجلس فرانسه قرار می‌گرفتند. بدین ترتیب، این دو گروه با عنوان دو جریان چپ و راست شناخته شدند.

مجلس فرانسه در دوران انقلاب

۱- سوسیالیسم و کمونیسم - در مقابل فردگرایی - دو رویکرد جامعه‌گرا هستند. سوسیالیسم به مالکیت خصوصی معتقد است، ولی مانند سرمایه‌داری آن را مطلق نمی‌داند. کمونیسم به مالکیت فردی مقید نیست. مارکسیسم، ناظر به اندیشه‌های سیاسی مارکس است. مارکس، سوسیالیسم را مرحله‌ای انتقالی برای رسیدن به کمونیسم می‌دانست.

سقوط داس و چکش،
نماد نظام کمونیستی

اعلام تجزیه شوروی و حضور تانک‌ها در میدان سرخ مسکو

مخالفان نظام سرمایه‌داری که تحت عنوان جریان چپ قرار می‌گرفتند احزاب و اتحادیه‌های کمونیستی را تشکیل دادند. حزب کمونیست شوروی در سال ۱۹۱۷ میلادی توانست قدرت را در روسیه به دست گیرد.

این دو جریان، طی قرن بیستم بلوک شرق و غرب را شکل دادند. بلوک شرق شامل شوروی سابق و کشورهای اروپای شرقی و چین بود و بلوک غرب، آمریکا و اروپای غربی را در بر می‌گرفت. نظام‌های سوسیالیستی و مارکسیستی با انتقاد از لیبرالیسم قرن هجدهم، عدالت اجتماعی و توزیع مناسب ثروت را شعار خود قرار می‌دادند؛ اما آنها نیز با دو مشکل اساسی مواجه شدند:

● (الف) از بین رفتن آزادی افراد: به بهانه عدالت اقتصادی، نه تنها آزادی‌های معنوی، بلکه آزادی دنیوی افراد نیز از بین رفت.

● (ب) پیدایش طبقه جدید: طبقه جدیدی در دامن کشورهای سوسیالیستی شکل گرفت که بر مدار قدرت سازمان می‌یافت.

چالش و نزاع بلوک شرق و غرب در تمام قرن بیستم تا فروپاشی بلوک شرق در سال ۱۹۹۱ میلادی ادامه یافت.

این چالش، به لحاظ جغرافیای سیاسی، چالشی منطقه‌ای نبود؛ بلکه چالشی جهانی بود. بلوک

شرق و غرب با دو نظام اقتصادی و سیاسی متفاوت، جهان را به دو قطب اصلی تقسیم کرده بودند. آمریکا و شوروی به عنوان دو ابر قدرت در کانون این دو قطب قرار داشتند. این دو قطب با آنکه از نظر سیاسی، اقتصادی و جغرافیایی، در دو بخش متمایز و جدا قرار می گرفتند، از جهت فرهنگی به فرهنگ واحدی تعلق داشتند؛ یعنی شرق سیاسی نیز در متن غرب فرهنگی قرار داشت. مارکسیسم نیز نظریه‌ای بود که در چارچوب بنیان‌های فرهنگی غرب، به حل مسائلی می پرداخت که در متن این فرهنگ پدید آمده بود. رویکرد نظری مارکس نسبت به عالم نیز رویکردی سکولار، بلکه ماتریالیستی بود، مارکس قصد عبور از بنیان‌های نظری فرهنگ غرب را نداشت؛ بلکه در چارچوب همان مبانی به حل مسائل اجتماعی جامعه خود می پرداخت. بنابراین، چالش بلوک شرق و غرب از نوع چالش‌هایی بود که درون یک فرهنگ و تمدن واحد پدید می آیند، نه از نوع چالش‌هایی که بین فرهنگ‌های مختلف، به وجود می آید و چالشی نیست که هنگام تبدیل و تغییر یک فرهنگ و تمدن آشکار می شود.

فروپاشی دیوار برلین

در دوران تقسیم دو قطبی جهان به بلوک شرق و غرب، هر یک از کشورهای منطقه خاورمیانه به کدام یک از دو قطب تعلق داشت؟

۱ درس

جنگ‌ها، بحران‌ها و تقابل‌های جهانی

جنگ‌های جهانی

جنگ‌های جهانی اول و دوم چگونه به وجود آمدند؟ جنگ سرد در چه دوره‌ای اتفاق افتاد؟

جامعه بشری در گذشته تاریخ شاهد جنگ‌های فراوان بوده است. امپراطوری‌های بزرگ، اغلب مرزهای خود را با پیروزی در جنگ تعیین می‌کرده‌اند. برخی از جنگ‌ها نیز منشأ دینی و مذهبی داشته یا پوشش مذهبی می‌گرفته‌اند.

آگوست کنت جامعه شناس فرانسوی معتقد بود، فاتحان در گذشته تاریخ با غنایم جنگی بر ثروت خود می افزودند؛ ولی با رشد علم تجربی و صنعت، ثروت از طریق غلبه بر طبیعت به دست می آید. به همین دلیل، بعد از انقلاب صنعتی، جنگ از قاموس بشری رخت بر می بندد. از دیدگاه او، جنگ نمی تواند در فرهنگ و جامعه جدید غربی، ریشه داشته باشد و وقوع آن در این جوامع، امری عارضی و تحمیلی است.

نیمه اول قرن بیستم، خطا بودن نظریه او را نشان می دهد؛ زیرا در این مدت دو جنگ بزرگ جهانی اتفاق افتاد؛ جنگ اول در سال های ۱۹۱۸-۱۹۱۴ میلادی و جنگ جهانی دوم در سال های ۱۹۴۵-۱۹۳۹ میلادی. این دو جنگ، بزرگ ترین جنگ های تاریخ بشریت اند. کشته های این دو جنگ را تا صد میلیون نفر بیان کرده اند. در جنگ جهانی اول، برای نخستین بار از سلاح های شیمیایی استفاده شد و در جنگ دوم، برای اولین بار بمب اتم به کار گرفته شد.

از مهم ترین عوامل وقوع این دو جنگ، رقابت کشورهای اروپایی بر سر مناطق استعماری بود؛ زیرا سرمایه و صنعت نیاز به بازارهای مصرف و نیروی کار ارزان و به بیان هیتلر، نیاز به فضای تنفسی جدید داشت.

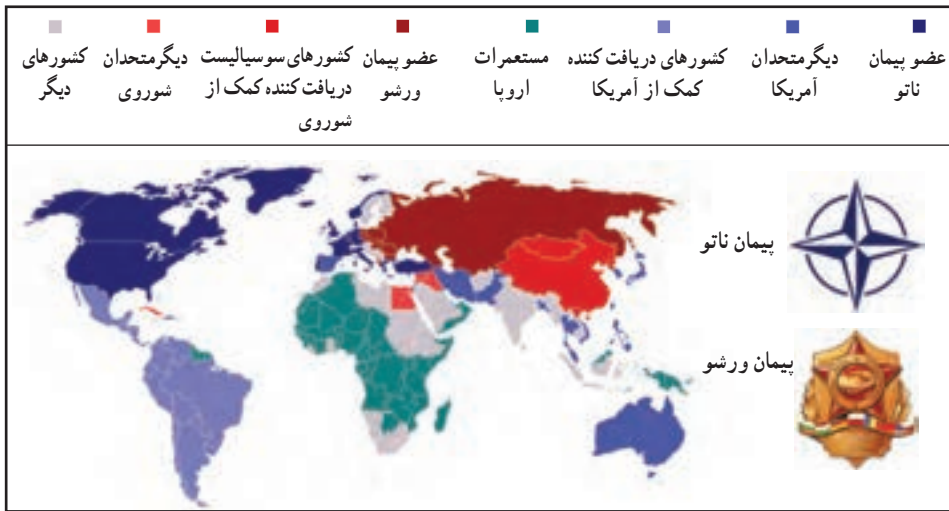

بمب اتمی که بر روی هیروشیما افتاد

استفاده از سلاح های شیمیایی در جنگ اول جهانی برای اولین بار

دو جنگ اول و دوم با درگیری کشورهای اروپایی آغاز شد. هیچ یک از این دو جنگ، منشأ دینی نداشت و پوشش مذهبی و دینی نیز به خود نگرفت. طرف‌های درگیر در این دو جنگ، در قالب ایدئولوژی‌های ناسیونالیستی، لیبرالیستی و سوسیالیستی رفتار خود را توجیه می‌کردند. بنابراین، زمینه‌های فرهنگی این دو جنگ نیز ریشه در فرهنگ غرب داشت و با این همه، آتش دو جنگ اول و دوم به کشورهای اروپایی و غربی محدود نشد؛ بلکه همه جهان را درگیر خود ساخت. هر دو جنگ با شکست یکی از دو طرف نزاع پایان پذیرفت و بعد از جنگ دوم نیز صلحی پایدار، استقرار نیافت؛ بلکه پس از پیروزی، بین متفقین دیروز؛ نیز جنگ سایه انداخت. بلوک شرق و غرب هر یک بخشی از جهان را زیر نفوذ خود قرار دادند و تا زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، جنگ سرد بین این دو بلوک، به همراه جنگ گرم بین مناطق پیرامونی این دو ادامه یافت.

تداوم جنگ سرد، بازار بخش وسیعی از اقتصاد کشورهای صنعتی یعنی اقتصاد وابسته به تسلیحات نظامی را گرم می‌کرد. نظریه پردازان غربی پس از فروپاشی بلوک شرق، محورهای عملیاتی جنگ و خونریزی را از کشورهای غربی و ایدئولوژی‌ها و مکاتب غربی به فرهنگ‌ها و تمدن‌هایی منتقل کرده‌اند که در دوران استعمار تحت سلطه و اقتدار جهان غرب درآمده بودند.

نظریه جنگ تمدن‌های هانتینگتون، نظریه‌ای^۱ بود که عملیات نظامی قدرت‌های غربی را در قبال مقاومت‌های کشورهای غیرغربی توجیه می‌کرد.

پیامدهای اقتصادی جنگ جهانی اول و پیامدهای سیاسی جنگ جهانی دوم
را در ایران تحلیل و بررسی کنید.

تحقیق
کنید

جنگ بین کره شمالی و کره جنوبی

استالین، روزولت و چرچیل. تهران. آذر ۱۳۲۳

۱- هانتینگتون (۲۰۰۸-۱۹۲۷م) از آخرین مرحله درگیری‌ها در جهان معاصر با نام «جنگ تمدن‌ها» یاد می‌کند. از نگاه او در این مرحله، منبع اصلی درگیری‌ها در جهان؛ عوامل فرهنگی است. او جهان را به حوزه‌های تمدنی متفاوتی تقسیم می‌کند و شکاف میان حوزه‌های تمدنی و فرهنگی را منشأ درگیری‌های آینده می‌پندارد و معتقد است در این میان بزرگ‌ترین تهدید برای غرب، فرهنگ اسلامی است.

بحران‌های اقتصادی چگونه اتفاق می‌افتد و چه چالش‌هایی به دنبال می‌آورد؟

بحران‌های اقتصادی آسیبی است که به نظام اقتصادی وارد می‌شود. در یک بحران اقتصادی، قدرت خرید مردم و مصرف‌کنندگان به شدت کاهش می‌یابد. تولیدکنندگان، بازار فروش خود را از دست می‌دهند و در نتیجه، کارخانه‌ها تعطیل می‌شوند و کارگران بیکار می‌گردند. این نوع بحران که با نامتعادل شدن سیستم عرضه و تقاضا و از بین رفتن بازار مصرف همراه است می‌تواند در اثر عوامل مختلفی ایجاد شود.

بحران‌های اقتصادی با شدت و ضعف‌های متفاوت در دوره‌های متناوب در تاریخ اقتصاد غرب پدید آمده‌اند. نخستین بحران اقتصادی در سال ۱۸۲۰ میلادی در انگلستان به وجود آمد و مهم‌ترین آنها در فاصله بین دو جنگ اول و دوم در سال‌های ۱۹۳۳-۱۹۲۹ میلادی شکل گرفت. در این بحران، ۴۰ میلیون کارگر بیکار شدند. هزاران مؤسسه ورشکست شد و زیان اقتصادی ناشی از آن کمتر از زیان اقتصادی جنگ اول جهانی نبود. بحران اقتصادی اخیر از سال ۲۰۰۸ شروع شده است و به رغم تلاش‌هایی که برای مهار کردن آن انجام می‌شود به تدریج بر دامنه آن افزوده می‌شود.

چالش‌های اجتماعی مربوط به بحران اقتصادی با چالش‌های مربوط به مسئله فقر و غنا از این جهت که هر دو هویت اقتصادی دارند، مشترک‌اند، ولی تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند. چالش فقر و غنا چالشی مستمر در نظام سرمایه‌داری غربی است، و چالش‌های مربوط به بحران‌های اقتصادی، اغلب دوره‌ای و مقطعی است.

آسیب‌های مربوط به فقر و غنا همواره متوجه قشر فقیر و ضعیف جامعه است، ولی آسیب‌های مربوط به بحران اقتصادی مجموعه نظام اجتماعی را در بر می‌گیرد. البته سرمایه‌داران به رغم آسیب‌هایی که می‌بینند همواره با استفاده از ابزارها و اهرم‌هایی که دارند فشارهای ناشی از بحران‌های اقتصادی را از اصل نظام سرمایه‌داری و سرمایه‌های انباشته به اقشار ضعیف و محروم و تولیدکنندگان خرد انتقال می‌دهند. به همین دلیل، بحران اقتصادی اغلب با مسئله فقر و غنا پیوند می‌خورد و بر دامنه آن می‌افزاید.

انتقال بحران به قشر محروم و مستضعف جامعه می‌تواند موجب تحریک آنان شود و همچنین مقاومت محرومان نیز می‌تواند به دامنه بحران بیفزاید و یک بحران اقتصادی در صورتی که کنترل

نشود می‌تواند به فروپاشی نظام‌های سیاسی منجر شود. بحران‌های اقتصادی در دوره‌های نخستین به کشورهای غربی محدود می‌شد و از عوامل داخلی آنها اثر می‌پذیرفت، ولی با شکل‌گیری اقتصاد جهانی و کاهش اهمیت مرزهای سیاسی و جغرافیایی، بحران‌های منطقه‌ای به سرعت آثار و پیامدهای جهانی خود را آشکار می‌سازد.

درباره جنبش وال استریت چه می‌دانید؟ این جنبش مربوط به کدام یک از چالش‌های پیش‌گفته است؟ بحران اقتصادی ۲۰۰۸ میلادی چه تأثیری بر آن داشته است؟

پاسخ
دهید

شمال و جنوب به کدام کشورها اشاره دارد و اصطلاحات مشابه آنها کدام است؟ و چالش آنها چه نوع چالشی است؟

به دلیل اینکه بیشتر کشورهای صنعتی و ثروتمند در نیمکره شمالی زمین و اغلب کشورهای نیمکره جنوبی کشورهای فقیرند، از تقابل کشورهای غنی و فقیر به تقابل شمال و جنوب یاد می‌کنند. شمال و جنوب، بعد از جنگ جهانی دوم بیشتر به کار برده شد؛ زیرا برخی از اندیشمندان معتقد بودند که چالش بلوک شرق و غرب چالش اصلی نیست؛ بلکه چالش اصلی چالش بین کشورهای غنی و فقیر است.

اصطلاحات سیاسی مشابه دیگری نیز برای اشاره به این چالش وجود دارد؛ مانند جهان اول و دوم و جهان سوم؛ کشورهای توسعه یافته و عقب مانده؛ مرکز و پیرامون؛ استعمارگر و استعمارزده. مراد از جهان اول، کشورهای سرمایه داری بلوک غرب است و منظور از جهان دوم، کشورهای است که در کانون بلوک شرق قرار گرفته اند و جهان سوم، کشورهای دیگری هستند که خارج از این دو بلوک قرار داشته و تحت نفوذ آنها واقع می‌شدند.

از کشورهای صنعتی و ثروتمند با عنوان کشورهای توسعه یافته نیز یاد می‌شود و به کشورهای دیگر هنگامی که با آنها مقایسه می‌شوند، کشورهای عقب مانده، توسعه نیافته یا در حال توسعه می‌گویند. این اصطلاحات به این نکته اشاره دارد که کشورهای توسعه یافته الگوی کشورهای دیگرند و باید مسیر آنها را ادامه دهند.

اصطلاح مرکز و پیرامون به نقش مرکزی کشورهای ثروتمند و صنعتی اشاره دارد. این اصطلاح را کسانی به کار می‌برند که معتقدند، کشورهای پیرامونی به سبب نوع عملکرد کشورهای مرکزی، در موقعیتی فقیرانه قرار می‌گیرند. بر اساس این نظر، جوامع غربی، چالش‌های درونی خود را از طریق استثمار اقتصادی کشورهای غیرغربی حل می‌کنند؛ زیرا آنها با ثروتی که از کشورهای پیرامونی به دست می‌آورند، سطح عمومی رفاه را برای کارگران و اقشار ضعیف جوامع غربی تأمین می‌کنند و مشکلات حاد درونی را به بیرون از مرزهای خود انتقال می‌دهند. بحران‌های اقتصادی، جنگ‌ها و جبهه بندی‌های درونی خود را با سرمایه‌گذاری‌های مشترک و معاهدات بین‌المللی، مدیریت می‌کنند. این معاهدات بین‌المللی به گونه‌ای است که انتقال ثروت از کشورهای پیرامونی به کشورهای مرکزی

را تسهیل می‌کند.

اصطلاح استعمارگر و استعمارزده را نسبت به کشورهای غنی و فقیر، کسانی به کار می‌برند که چالش و نزاع بین این دو دسته کشور را به ابعاد اقتصادی محدود نمی‌کنند و به ابعاد فرهنگی آن نیز نظر دارند. از نظر این گروه، مشکل کشورهای فقیر تنها ضعف اقتصادی و صنعتی آنها نیست؛ بلکه خودباختگی فرهنگی و الگوپذیری مقلدانه آنها از کشورهای صنعتی است. تقابل شمال و جنوب تقابلی جهانی است و در صورتی که چالش‌های مربوط به آن فعال شوند بسیاری از چالش‌های درونی کشورهای غربی، دیگر بار فعال خواهند شد.

**درباره کاربرد دو اصطلاح، بلوک شرق و غرب و کشورهای شمال و جنوب
در جهان امروز گفت‌وگو کنید.**

**گفت‌وگو
کنید**

کشورهای شمال و جنوب ،

.....

.....

.....

.....

در نظام سرمایه‌داری غربی، چالش فقر و غنا، چالشی مستمر و چالش‌های مربوط به بحران‌های اقتصادی اغلب دوره‌ای و مقطعی است.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

۱۱ درس

بحران‌های زیست‌محیطی، معرفتی و معنوی

بحران زیست‌محیطی و جنبش‌های اجتماعی مربوط به آن

نگاه فرهنگ‌های مختلف به طبیعت چگونه است؟ فرهنگ مدرن غرب چگونه به طبیعت می‌نگرد؟ بحران محیط زیست چیست و چه چالش‌هایی را به دنبال آورده است؟

محیط طبیعی که در آن زندگی می‌کنیم محیط زیست ما را تشکیل می‌دهد. برخی مسئله طبیعت و محیط زیست را مشکل سرنوشت‌ساز قرن بیستم دانسته‌اند. برخی این مشکل را ناشی از نوع برداشتی می‌دانند که انسان مدرن و فرهنگ غرب از عالم طبیعت دارد. فرهنگ مدرن، طبیعت را ماده

خام و بیجان می‌داند که در معرض تصرفات انسان قرار می‌گیرد. در این فرهنگ، انسان بر این گمان است که با تسخیر طبیعت و تصرف در آن، تمامی مسائل و مشکلات تاریخی خود را حل می‌کند. در نگاه توحیدی، طبیعت و هر چه در آن است، آیات و نشانه‌های حکمت و رحمت خداوند است و همه موجودات طبیعی با ادراک و معرفتی که دارند به تسبیح خداوند مشغول بوده و به سوی او باز می‌گردند.

در نگاه اساطیری نیز طبیعت، ماده خام نیست؛ بلکه علاوه بر ظاهر دنیوی و این جهانی از ابعاد و نیروهای ماورائی نیز برخوردار است.

فرهنگ‌های پیش از مدرن به دلیل نگاه غیر دنیوی خود به طبیعت، برای تصرف طبیعت از نیروهای معنوی نیز استفاده می‌کردند. انسان مدرن به دلیل نگاه دنیوی و سکولار به طبیعت، دیدگاه‌های دینی و معنوی به طبیعت را کودکانه می‌پندارد و به تناسب انکار یا غفلت از ابعاد معنوی طبیعت، تصرف در طبیعت را تنها با فنون و روش‌های طبیعی انجام می‌دهد. گسترش سریع صنعت و تکنولوژی مدرن نیز محصول همین رویکرد است.

انقلاب صنعتی نقطه عطفی بود که انسان مدرن از افق آن، پیروزی بر طبیعت را به خود نوید می‌داد، ولی از همین افق، طبیعت، نخستین مسائل و مشکلات خود را نشان داد.

شهرهای صنعتی اولین مراکزی بودند که با محیطی آلوده مواجه شدند. گسترش زندگی مدرن بر گستره انواع آسیب‌های زیست محیطی افزود. بحران امروز به منطقه‌ای خاص محدود نمی‌شود و همه محیط طبیعی زندگی انسان اعم از آب، خاک و هوا را فرا گرفته‌اند. از جمله این آسیب‌ها عبارت‌اند از:

- آلودگی هوا در اثر گازهای شیمیایی، ریزگردها و فلزات سنگین،

● تخریب لایهٔ ازون در اثر افزایش تولید گازهای گلخانه‌ای،

● از بین رفتن منابع آب در اثر آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی،

● آلودگی دریاها در اثر عوامل فیزیکی و شیمیایی

● بارش باران‌های اسیدی در اثر آلودگی آب و هوا

● از بین رفتن مراتع، جنگل‌ها و به دنبال آن، جاری

شدن سیل‌های خانمان برانداز،

● گرم شدن طاق فرسای بسیاری از مناطق و

خشکسالی،

● مسمومیت خاک‌ها و تجمع مواد زاید تجزیه ناپذیر،

سموم آفت‌کش، مواد رادیواکتیو و پلیمرها،

● تهی شدن منابع طبیعی تجدیدناپذیر به منظور

استفاده روزافزون انسان معاصر،

● در معرض نابودی قرار گرفتن حدود یک سوم از

انواع جانوران و گیاهان روی زمین.

بحران زیست‌محیطی و چالش مربوط به آن، ابتدا بر

مدار رابطهٔ انسان با طبیعت قرار داشت، ولی به تدریج به

حوزه‌های مختلف روابط انسانی و اجتماعی نیز منتقل شد.

کنفرانس‌های بین‌المللی که تاکنون در این باره برگزار

شده، از شتاب بحران نکاسته‌اند و اعتراض‌ها و واکنش‌های

مردمی در دهه‌های اخیر نیز جنبش‌های اجتماعی جدیدی

پدید آورده است. برخی از این جنبش‌ها، این بحران را

ناشی از فرهنگ مدرن جامعهٔ غربی دانسته و انتقادات خود

را متوجه بسترهای معرفتی این فرهنگ کرده‌اند و برخی

دیگر بازگشت به رویکردهای معنوی به طبیعت را راه‌گرای

از بحران می‌دانند.

برنده آلوده به نفت بر اثر نشت نفت کنش

ریزگردها در شهر اهواز

درباره جنبش محیط زیست گرایی^۱ یا طرفداران محیط زیست مطالعه
نمایید و در کلاس گفت‌وگو کنید.

بحران معرفتی - علمی و پسامدرنیته

**رویکرد معرفتی - علمی فرهنگ پس از رنسانس برای حلّ کدام بحران غرب شکل
گرفت؟ و بحران معرفتی - علمی در فرهنگ مدرن غرب چگونه پدید آمد؟**

در فرهنگ قرون وسطی، کتاب مقدس و شهود آباء کلیسا معتبرترین راه شناخت جهان بود و به موازات آن، دو ابزار استدلال عقلی و تجربی نادیده گرفته می‌شد. در دوران رنسانس این روش معرفتی، مورد تردید قرار گرفت و به تدریج به بحران کشیده شد.

جهان غرب برای برون رفت از این بحران معرفتی، به تناسب رویکرد دنیوی خود به سوی نوعی از روشنگری پیش رفت که جایگاه وحی و شهود را در شناخت علمی نادیده انگاشت و به شناخت استدلالی عقلی و تجربی بسنده می‌کرد.

شناخت استدلالی عقلی جدید نیز به دلیل رویکرد دنیوی و این جهانی انسان مدرن بیش از دو سده دوام نیاورد. به همین دلیل در قرن نوزدهم و بیستم، شناخت حسی و تجربی تنها راه شناخت علمی قلمداد شد.

اندیشمندان و عالمان غربی در تمام دوران پس از رنسانس با خوشبینی نسبت به روش علمی خود، به دنبال حلّ مسائلی بودند که در پیش روی آنان قرار می‌گرفت.

در قرن نوزدهم جامعه شناسان به دنبال آن بودند تا درباره حقایقی که پیامبران از طریق وحی درباره جامعه بشری بیان کرده‌اند یا آنکه عالمان با استدلال‌های عقلی، به آن رسیده‌اند، با روش حسی و تجربی داوری کنند. به همین دلیل جامعه شناسی قرن نوزدهم روش تجربی خود را تنها راه درست برای شناخت حقایق امور می‌دانست و آگاهی‌ها و علوم دیگر جوامع را غیرعلمی و مربوط به دوران کودکی

^۱ Environmentalism

بشر می‌خواند و بر اساس همین باور نیز حضور استعماری غرب در دیگر جوامع را برای خود و دیگران توجیه می‌کرد؛ یعنی غرب با ترویج معنای مدرن علم، این مطلب را به ذهنیت نخبگان جوامع غیرغربی القا می‌کرد که پیروی از فرهنگ غربی تنها راه پیشرفت و توسعهٔ دیگر فرهنگ‌هاست. بحران هنگامی آغاز شد که محدودیت‌های علمی دانش تجربی و همچنین وابستگی آن به معرفت‌های غیرتجربی و غیرحسی آشکار شد. در نیمهٔ اول قرن بیستم با روشن شدن محدودیت‌های علم حسی تجربی، علم از ارائهٔ جهان بینی و داوری‌های ارزشی دست شُست و به این ترتیب، روشنگری مدرن به مسائل و امور طبیعی محدود شد. در نیمهٔ دوم قرن بیستم با روشن شدن اینکه علم حسی و تجربی نیازمند برخی معرفت‌های غیرحسی و غیرتجربی است استقلال معرفت تجربی از دیگر معرفت‌ها مخدوش شد و به دنبال آن پرسش از مبانی غیرتجربی علم مدرن و مبانی رقیب آن شکل گرفت. امکان استفاده از مبادی مختلف نشان داد که علوم حسی و تجربی با استفاده از مبانی گوناگون، می‌توانند صورت‌های متفاوتی داشته باشند. در نتیجه، علم تجربی غربی تنها تفسیر ممکن از جهان طبیعت نیست؛ بلکه تفسیرهای متناسب با فرهنگ‌های دیگر نیز می‌تواند وجود داشته باشد. پرسش از مبانی علوم تجربی غربی، در حقیقت پرسش از بنیان‌های هویتی فرهنگ غرب و پرسش از لایه‌های عمیق این فرهنگ بود و با این پرسش، بحران معرفتی – علمی در دو بُعد ظاهر شد.

اول: افول روشنگری و شکل‌گیری جریان‌های پُست مدرن: روشنگری مدرن از قرن نوزدهم صورتی تجربی و حسی پیدا کرده بود. از دیدگاه عالمان تجربی، شناخت غیرتجربی شناختی علمی و روشنگرانه نبود، ولی اینک با دانستن اینکه علم تجربی بدون استفاده از معرفت‌های غیرتجربی شکل نمی‌گیرد، استقلال معرفت علمی – تجربی نسبت به معرفت‌های غیرتجربی مخدوش شد و در نتیجه هویت روشنگرانه آن مورد تردید قرار گرفت.

انکار و تردید در روشنگری به منزله انکار و تردید در هویت معرفت شناختی جهان مدرن بود. دانشمندی را که در اصل روشنگری علم مدرن تردید کردند، دانشمندی می‌دانند که از اصول جهان مدرن عبور کرده‌اند و به فراسوی آن راه برده‌اند و به همین دلیل آنها را پسامدرن می‌خوانند.

دوم: ناسازگاری بین ابعاد معرفتی علمی با نیازهای اقتصادی و سیاسی جهان غرب: فیلسوفان پسامدرن هنگامی در اصول و مبانی فرهنگ غرب، تردید کردند که سیاست و اقتصاد جهان غرب ابعاد جهانی پیدا کرده بود.

فرهنگی که با حضور گسترده سیاسی و اقتصادی خود دیگر فرهنگ‌ها را به چالش کشانده است، بیش از همه نیازمند به معرفت و علمی‌است که حضور جهانی آن را توجیه کند. حال آنکه اندیشه‌های پسامدرن فاقد این ظرفیت‌اند. ناتوانی جهان غرب برای توجیه حضور جهانی خود، در شرایطی که اقتصاد و سیاست او نیاز به این حضور دارد از بُعد دیگری از بحران حکایت دارد، بحرانی که ناشی از ناسازگاری بین عملکرد اقتصادی سیاسی غرب با توانمندی‌های معرفتی و علمی آن است. فرهنگی که توان معرفتی خود را برای دفاع از ابعاد گسترده اقتصادی و سیاسی خویش از دست می‌دهد به حیوان فرتوتی می‌ماند که به رغم جنه عظیم و حجیم خود به دلیل ناتوانی روحی، زمین‌گیر و آسیب‌پذیر شده باشد.

دو بحران معرفتی علمی مربوط به آغاز و انجام فرهنگ جدید غرب را با یکدیگر مقایسه کنید.

بیندیشید

بحران معنویت چه زمانی و چرا در تاریخ فرهنگ غرب پدید آمد؟ جامعه‌شناسان با چه نام‌هایی از آن یاد کرده‌اند؟ این بحران چه پیامدهایی داشته است؟

انسان غربی در فرهنگ مدرن، آخرین گام تاریخی بشر را در رویکرد دنیوی و این جهانی برداشت. در این فرهنگ، دنیوی‌گرایی و سکولاریسم بدون آنکه پوشش قدسی و دینی به خود گیرد به‌صورت آشکار مطرح شد. در فرهنگ مدرن، گرایش‌ها و رفتارهای دینی تنها با توجیه و پوشش دنیوی امکان مطرح شدن دارند.

سکولاریسم و دنیوی‌گرایی به ترتیب در حوزه‌های هنر، اقتصاد، سیاست و علم مطرح شد و فرهنگ خاص هر یک از این حوزه‌ها، سکولار و دنیوی شد؛ اما فرهنگ عمومی جامعه غربی، آن هم در محدوده زندگی خصوصی همچنان دینی باقی ماند.

برخی جامعه‌شناسان بر این گمان بودند که دین طی قرن بیستم از آخرین عرصه حضور خود؛ یعنی از قلمرو فرهنگ عمومی نیز بیرون خواهد رفت؛ اما واقعیت، خلاف این پیش‌بینی را نشان داد. طی قرن بیستم نه تنها دین از فرهنگ عموم مردم خارج نشد؛ بلکه سال‌های پایانی قرن بیستم شاهد بازگشت مجدد نگاه معنوی و دینی، در سطوح مختلف زندگی انسان‌ها بود. بعضی از این موج بازگشت که نشانه بحران معنویت در فرهنگ غرب است با عنوان «افول سکولاریسم» یاد کردند و برخی دیگر عنوان «پساسکولاریسم» را برای آن به کار بردند.

مهم‌ترین علت تداوم باور دینی و معنوی در زندگی انسان، نیاز فطری آدمی به حقایق قدسی و

ماوراءطبیعی است. یک فرهنگ علاوه بر آنکه به نیازهای جسمانی و دنیوی انسان پاسخ می‌دهد، باید به نیازهای معنوی و قدسی او نیز پاسخ دهد. همان‌گونه که بی‌توجهی به ابعاد دنیوی به بهانه رویکرد معنوی، به بحران فرهنگی منجر می‌شود، غفلت از ابعاد معنوی به بهانه رویکرد دنیوی صورت دیگری از بحران را به دنبال می‌آورد.

معانی و حقایق ماوراء طبیعی به پرسش‌های اساسی وجود انسان پاسخ می‌دهند، زندگی و مرگ را درون فرهنگ معنا می‌کنند و ارزش‌های حاکم بر زندگی را مشخص می‌سازند. فرهنگ غرب با انکار حقایق قدسی به آرمان‌های انقلاب فرانسه نرسید. اصالت بخشیدن به انسان دنیوی و این جهانی در طول قرن بیستم به پوچ‌گرایی «نیپیلیسم»، یأس و ناامیدی و به مرگ آرمان‌ها و امیدها منجر شد.

روشنگری مدرن نیز که مدعی کشف حقایق جهان بود، به مرداب شکاکیت و انکار حقیقت گرفتار شد. بدین ترتیب، در پایان قرن بیستم جهان غرب از دوستمین سالگرد انقلاب فرانسه، با سکوتی معنادار، عبور کرد.

گریز و رویگردانی از سکولاریسم در جوامع غربی پیامدهای اجتماعی مختلفی داشت، از آن جمله:

الف) برخی از نخبگان جهان غرب را در جست‌وجوی سنت‌های قدسی و دینی فعال ساخت. ب) مهاجران ساکن کشورهای غربی را که طی قرن بیستم اغلب مقهور فرهنگ مدرن شده بودند، به سوی هویت دینی خود فرا خواند.

ج) هنگامی که سکه‌ای اعتبار پیدا می‌کند، بدل‌سازی آن رواج می‌یابد. به همین دلیل افول سکولاریسم و اقبال به معنویت، بازار معنویت‌های کاذب و دروغین را برای غارت میراث درهم ریخته روشنگری مدرن رونق بخشید. خرافه پرستی، شیطان پرستی، و انواع بازسازی شده ادیان و عرفان‌های شرقی و سرخ‌پوستی، نمونه‌هایی از این جریان‌اند.

گریز از سکولاریسم در جوامع غیرغربی اغلب به صورت بازگشت به هویت فرهنگی و تاریخی آن جوامع ظاهر شد. این جریان در جهان اسلام، بیداری اسلامی را تحقق بخشید.

دربارهٔ اجلاس هزارهٔ ادیان در آغاز قرن ۲۱ در سازمان ملل، گفت‌وگو کنید. چرا نشست‌های مشابه آن، طی قرن بیستم اتفاق نیفتاد؟

تأمل کنید

پساسکولاریسم، .....
.....
.....
.....
.....

افول سکولاریسم در غرب پیامدهای اجتماعی مختلفی داشته است.

.....
.....
.....
.....
.....

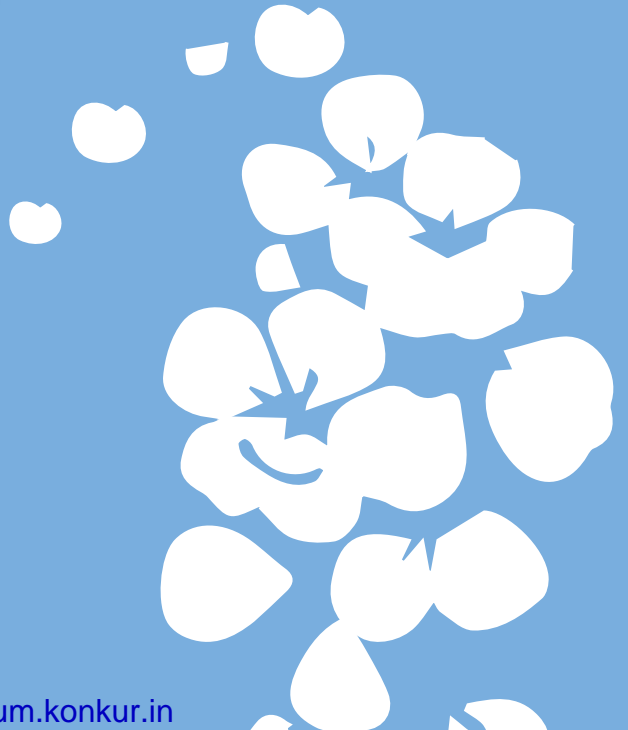

.....
.....
.....
.....
.....

فصل چہارم

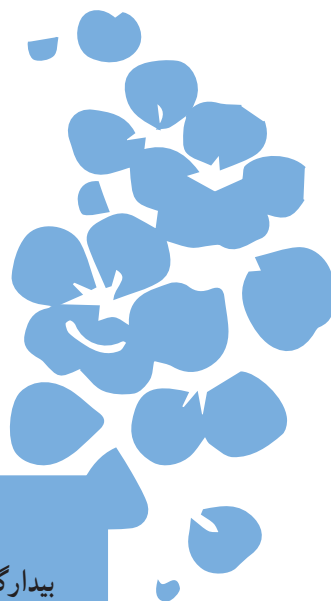

اسلام جهان

انتظار می‌رود در پایان این فصل، دانش آموز:

- ۱- ویژگی‌های نخستین بیدارگران اسلامی را بشناسد.
- ۲- چگونگی پیدایش جریان‌های منورالفکری و روشنفکری را در جهان اسلام تشریح کند.
- ۳- تفاوت روش‌های مبارزاتی «مقاومت منفی» و «رقابت آمیز» را بشناسد.
- ۴- تفاوت انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی را توضیح دهد.
- ۵- تفاوت‌ها و شباهت‌های انقلاب اسلامی و جنبش‌های آزادی بخش قرن بیستم را تشخیص دهد.
- ۶- انقلاب اسلامی ایران و انقلاب فرانسه را به عنوان سرآغاز شکل‌گیری جهان‌های توحیدی و سکولار باز شناسد.
- ۷- چگونگی مواجهه جهان غرب با جنبش‌های بیداری اسلامی را توضیح دهد.
- ۸- تنگناها و فراخناهای پیش روی جنبش‌های بیداری اسلامی را تحلیل کند.
- ۹- نسبت به سرنوشت جنبش‌های بیداری اسلامی احساس تعلق کند.

بیدارگران اسلامی
و منورالفکران و
روشنفکران غربزده

نخستین بیدارگران اسلامی
منورالفکران غربزده
روشنفکران ناسیونالیست و مارکسیست

انقلاب اسلامی ایران

انقلاب مشروطه
انقلاب اسلامی
تفاوت انقلاب اسلامی و انقلاب‌های آزادی بخش

بیداری اسلامی

نخستین انقلاب
قیام‌ها و انقلاب‌های اسلامی
جغرافیای فرهنگی جهان جدید

۱۲

درس

بیدارگران اسلامی و منورالفکران و روشنفکران غرب زده

نخستین بیدارگران اسلامی

اولین بیدارگران جهان اسلام چه کسانی بودند و چه ویژگی‌هایی داشتند؛ آشنایی آنان نسبت به فرهنگ غرب چه مقدار بود؟

نخستین رویارویی‌های غرب متجدد با جهان هنگامی رخ داد که قدرت‌های سیاسی جهان اسلام، با آنکه از مفاهیم دینی و اسلامی پوشش می‌گرفتند، در چارچوب مناسبات پادشاهی و امپراطوری‌های قومی و قبیله‌ای عمل می‌کردند. اندیشمندان و عالمان دینی، اغلب بر اساس ضرورت

حفظ امنیت با آنها تعامل می‌کردند.

«فقاہت» و «عدالت» دو مفهوم برتر فرهنگ اسلامی، اغلب در حاشیة مناسبات قدرت‌های قومی، مهجور و ناتوان باقی مانده بود. دولت‌های کشورهای مسلمان نیز به موازات دوری از سنن دینی و اسلامی، آسیب پذیری بیشتری در برابر کشورهای غربی پیدا می‌کردند. قدرت نظامی، نفوذ سیاسی - اقتصادی و جاذبه‌های این جهانی و دنیوی کشورهای غربی، دولتمردان و رجال سیاسی جوامع اسلامی را از یکسو مرعوب و از سوی دیگر، شیفته فرهنگ غرب می‌کرد و این مسئله عزت و استقلال کشورهای اسلامی را به ضعف می‌کشاند.

آیت الله میرزای شیرازی و حکم تحریم تنباکو

مدرسه دارالفنون

نخستین بیدارگران اسلامی کسانی بودند که به خطر جوامع غربی و خطر شیوه‌ای که دولت‌های اسلامی در برابر آنان داشتند توجه کردند و حرکت‌ها و جنبش‌هایی را نیز در مقابل غرب به وجود آوردند.

حضور فعال عالمان دینی در مقابله با دولت تزاری روسیه و تدوین رساله‌های جهادی آنان، حرکت اصلاحی امیرکبیر، حکم میرزای شیرازی در جنبش تنباکو، نمونه‌هایی از نخستین

حرکت‌های بیدارگران اسلامی درون ایران است. اقدامات سید جمال الدین اسدآبادی و شاگردان او در کشورهای اسلامی، بخشی از بیداری اسلامی در سطح جهان اسلام است. مهم‌ترین ویژگی‌های نخستین بیدارگران عبارت‌اند از:

● ۱- متوجه خطر کشورهای غربی برای جوامع اسلامی بودند و استقلال اقتصادی و سیاسی جوامع مسلمان را می‌خواستند،

● ۲- اصلاح رفتار دولت‌های اسلامی را دنبال می‌کردند،

● ۳- راه نجات امت اسلامی را بازگشت به اسلام و عمل به آن می‌دانستند،

● ۴- بسیاری از آنان اتحاد ملل اسلامی، وحدت امت اسلامی یا تشکیل قدرت واحد اسلامی و عزت جهان اسلام را دنبال می‌کردند و قومیت‌های مختلف را در متن امت واحد اسلامی به رسمیت می‌شناختند.

بیدارگران نخستین، به‌رغم رویکرد اعتراض‌آمیز به غرب آشنایی عمیق با فرهنگ غربی نداشتند و خطر غرب را بیشتر در رفتار سیاسی و اقتصادی آن می‌دیدند. آنان به دوری مسلمانان از عمل به سنن اسلامی آگاه بودند و همین امر را عامل ضعف جوامع اسلامی می‌دانستند. برخی از آنان قوت و قدرت جوامع غربی را نتیجه عمل کردن آن جوامع به دستورات اسلام می‌دانستند، بسیاری از آنان به ابعاد این جهانی و دنیوی فرهنگ جدید غرب آگاهی کافی نداشتند.

محمد عبده شاگرد سیدجمال‌الدین اسدآبادی در مصر است و این سخن منسوب به اوست: در شرق مسلمانان را دیدم و اسلام را ندیدم و در غرب اسلام را دیدم و مسلمانان را ندیدم. این عبارت را تحلیل کنید و نظر خود را درباره آن بیان کنید.

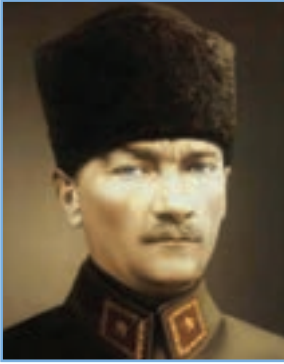

جریان اجتماعی دیگری که در کنار جریان نخستین بیدارگران شکل گرفت، کدام است و ویژگی‌های آن چیست؟

با نفوذ دولت‌های غربی در کشورهای اسلامی و شکل‌گیری استعمار، به موازات نخستین بیدارگران اسلامی، گروه دیگری در جوامع اسلامی پیدا شدند که شیفته جوامع غربی بودند. این گروه نیز که بیشتر در لژهای فراماسونری سازمان می‌یافتند، خود را بیدارگر می‌دانستند و بیداری را در عبور از فرهنگ اسلامی و پیوستن به فرهنگ غربی معنا می‌کردند. آنان در ایران، اومانیسم را به آدمیت و روشنگری مدرن را به منورالفکری ترجمه می‌کردند و به همین دلیل خود را منورالفکر می‌خواندند. لژآدمیت و لژبیداری ایرانیان از نخستین لژهایی بود که در ایران تأسیس کردند.

ویژگی‌های منورالفکران غرب‌زده عبارت‌اند از:

- ۱- نسبت به کشورهای استعمارگر احساس خطر نمی‌کردند؛ بلکه حضور سیاسی و اقتصادی آنان را یک فرصت می‌دانستند،
  - ۲- مانند گروه قبل، خواستار اصلاح رفتار دولت‌های کشورهای مسلمان بودند،
  - ۳- برخلاف نخستین بیدارگران اسلامی، اصلاح را در بازگشت به اسلام نمی‌دانستند؛ بلکه اصلاح را در تقلید از رفتار فرنگیان می‌دیدند،
  - ۴- مفهوم امت و ملت اسلامی برای منورالفکران مفهومی بی‌معنا یا منفور بود و در مقابل آن، به ناسیونالیسم که اندیشه سیاسی قوم‌گرایانه غرب متجدد بود روی می‌آوردند. آنان در ایران، ناسیونالیسم را به ملی‌گرایی و در کشورهای دیگر به شعوبیت و قومیت ترجمه کردند.
- اندیشه سیاسی ناسیونالیستی در حرکت افراطی و استعماری خود با عبور از دوره اسلامی و رجوع به دوران پیش از اسلام برای هر یک از دولت‌های تازه تأسیس که بعد از دخالت استعمار در مناطق اسلامی ایجاد شده بود، شناسنامه‌ای ویژه تدوین می‌کرد. این عمل به قصد هویت‌سازی برای دولت‌هایی انجام می‌شد که به اقتضای عملکرد استعماری جهان غرب پدیدآمده بودند و برای رسیدن به این هدف از مستشرقان و تاریخ‌نگاران غربی کمک گرفته می‌شد.

آتاتورک

امان‌الله خان

رضاخان

منورالفکران غرب زده مورد حمایت دولت‌های استعمارگر بودند و دولت‌های استعمارگر غربی به کمک آنان توانستند از موفقیت حرکت‌ها و جنبش‌هایی که توسط نخستین بیدارگران اسلامی در حال شکل‌گیری بود، جلوگیری کنند.

منورالفکران غرب‌زده که در قدم‌های نخست از ضرورت اصلاحات در دولت‌های کشورهای خود سخن می‌گفتند در نهایت با حمایت و دخالت کشورهای غربی توانستند حکومت‌های سکولار را در جوامع خود تشکیل دهند.

قدرت حاکمان سکولار در کشورهای مسلمان ریشه در باورها و اعتقادات و پیشینه تاریخی این کشورها نداشت. قدرت آنها وابسته به قدرت جهانی استعمار بود. آنان با اتکا به این قدرت، در جهت از بین بردن مظاهر دینی و اسلامی و حذف ساختارهای اجتماعی پیشین و ایجاد ساختارهای اجتماعی استعماری جدید اقدام می‌کردند.

رضاخان در ایران، آتاتورک در ترکیه و امان‌الله خان در افغانستان، سه نمونه از قدرت‌های سکولاری‌اند که آرمان‌های منورالفکران غرب‌زده را با حمایت و قدرت دولت‌های غربی دنبال می‌کردند.

محمدعلی فروغی

دربارهٔ فعالیت‌های اسلام ستیزانهٔ رضاخان و چهره‌های منورالفکری که در کابینه‌های او حضور داشتند، مطالعه و گفت‌وگو کنید.

گفت‌وگو
کنید

ویژگی‌های نخستین بیدارگران اسلامی را در مقایسه با منورالفکران غرب‌زده بیان کنید.

مقایسه
کنید

روشنفکران ناسیونالیست و مارکسیست

حرکت‌های روشنفکری چپ در کشورهای اسلامی چگونه و در چه زمانی شکل گرفت؟
این حرکت‌ها در جهان دو قطبی قرن بیستم چه جایگاهی داشتند؟

رهاورد حکومت منورالفکران غرب‌زده در کشورهای اسلامی، استبداد استعماری است. آنان به دلیل وابستگی به کشورهای استعمارگر، استقلال سیاسی و اقتصادی جوامع اسلامی را مخدوش می‌سازند و مقاومت‌های مردمی برای حفظ هویت اسلامی خود را نیز سرکوب می‌کنند. در هم ریختن نظم پیشین به بهانهٔ رسیدن به جایگاه کشورهای غربی انجام می‌شود، اما در عمل به جای رسیدن و نزدیک شدن به کشورهای غربی، خصوصیات کشورهای پیرامونی و استعمارزده را پیدا می‌کنند و این مسئله اعتراض برخی از نخبگان این کشورها را که به شاخص‌های دولت‌های غربی چشم دوخته‌اند، به وجود می‌آورد.

شکل‌گیری جریان‌های چپ در کشورهای اروپایی نیز به نوبهٔ خود، بازتاب‌هایی در ذهنیت غرب‌زدگان کشورهای اسلامی پدید می‌آورد و بدین ترتیب، نسل دومی از غرب‌زدگان در این کشورها به وجود می‌آید که با اعتراض به حرکت‌های سیاسی نسل اول می‌نگرند، این نسل با عنوان روشنفکران چپ کشورهای اسلامی شناخته می‌شوند. اعتراض روشنفکران چپ به نسل اول، از جهت گریز آنان از بنیان‌های فکری اسلامی یا اسلام ستیزی آنان نیست؛ بلکه از نوع اعتراضاتی است که طی قرن بیستم در کشورهای غربی نسبت به عملکرد اقتصادی نظام‌های لیبرالیستی و سرمایه داری شکل گرفت.

روشنفکران چپ، حرکت‌های خود را در چارچوب اندیشه‌های ناسیونالیستی، سوسیالیستی و مارکسیستی سازمان می‌دهند. برخی از آنان، حرکت‌های اجتماعی خود را به صورت مکاتب الحادی آشکار مطرح می‌کردند و برخی دیگر از رویارویی مستقیم با اندیشه و باور دینی مردم خودداری می‌کردند؛ بلکه گاه نیز اندیشه‌های خود را در پوشش‌های دینی بیان می‌داشتند. به این ترتیب، نوعی روشنفکری التقاطی چپ در کشورهای اسلامی پدید آمد. حرکت‌های اعتراض آمیز روشنفکران چپ کشورهای مسلمان در دنیای دو قطبی قرن بیستم، اغلب در سایه حمایت‌های بلوک شرق قرار می‌گرفت. برخی از این حرکت‌ها توانستند از طریق کودتاهایی که مورد حمایت بلوک شرق بود، به قدرت برسند. بدین ترتیب، کشورهای مسلمان، طی قرن بیستم به دو بخش تقسیم شدند؛ بعضی از آنها در حاشیه بلوک شرق و بعضی دیگر در حاشیه بلوک غرب قرار می‌گرفتند. جمال عبدالناصر در مصر با کمک نهر و در هند و تبتو در یوگسلاوی به تشکیل کشورهای غیر متعهد نیز اقدام کرد. تا هنگام فروپاشی بلوک شرق، روشنفکران چپ در کشورهای اسلامی جاذبه داشتند. این جریان حتی در کشورهایی که زیر نفوذ غرب سرمایه‌داری قرار داشتند به عنوان یک جریان اجتماعی تأثیرگذار همچنان حضور داشت.

با فروپاشی بلوک شرق و از بین رفتن جاذبه‌های روشنفکری چپ در سطح جهانی، این جریان در کشورهای اسلامی نیز جاذبه خود را از دست داد و غرب‌زدگان این جوامع، دیگر بار در حاشیه اندیشه‌های لیبرالیستی غربی قرار گرفتند.

درباره نمونه‌هایی از جریان‌های ناسیونالیستی و مارکسیستی در ایران مطالعه کنید.

تحقیق کنید

وجوه اشتراک و افتراق منورالفکران و روشنفکران غرب زده را بیان کنید.

مقایسه کنید

مارشال تیتو، احمدسوکارنو، جمال عبدالناصر، قوام نکرومه، جواهر لعل نهر و

بیدارگران اسلامی، .....
.....
.....
.....
.....

نخستین بیدارگران اسلامی به خطر جوامع غربی و خطر شیوه‌ای که دولت‌های اسلامی در برابر آنان داشتند توجه کردند.

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

۱۳

درس

انقلاب اسلامی ایران

انقلاب مشروطه

نخستین بیدارگران مسلمان، در ایران چه اقداماتی انجام دادند؟ جنبش تنباکو و جنبش عدالتخانه چگونه شکل گرفت و چرا جنبش اجتماعی آنها متوقف شد؟

نخستین بیدارگران اسلامی در ایران، جنبش‌هایی را برای اصلاح رفتار و ساختار حکومت قاجار به وجود می‌آوردند. دولت قاجار با شمشیر ایل قاجار به قدرت رسیده بود و عالمان شیعی تعامل خود را با آنها بر مدار مقاومت منفی سازمان می‌دادند.

در مقاومت‌های منفی، حاکمیت پادشاه، ظالمانه و غیرمشروع دانسته می‌شود و همکاری سیاسی با آن، جز در حدّ واجبات نظامیه انجام نمی‌شود. مراد از واجبات نظامیه اموری است که برای بقای اصل زندگی اجتماعی لازم است؛ مانند حفظ امنیت یا مقابله با دشمنان خارجی. هنگامی که دولتمردان قاجار به دلیل اثرپذیری از دولت‌های استعماری به جای مقاومت در برابر بیگانگان به سوی قراردادهای استعماری قدم برداشتند، مقاومت منفی به سوی فعالیت رقابت‌آمیز تغییر کرد. مراد از فعالیت رقابت‌آمیز، ورود فعال در عرصه زندگی اجتماعی و سیاسی، نه در جهت حمایت و تأیید قدرت حاکم، بلکه در رقابت با آن است.

حرکت رقابت‌آمیز عالمان در دوران قاجار، حرکت اصلاحی بود؛ یعنی تلاش می‌کردند تا برخی از رفتارهای پادشاه قاجار را اصلاح نمایند. جنبش تنباکو نمونه‌ای از فعالیت رقابت‌آمیز اصلاحی است.

تجربه موفق جنبش تنباکو، فعالیت رقابت‌آمیز را از اصلاح رفتار به سوی اصلاح ساختار برد و این مسئله به جنبش عدالتخانه منجر شد.

در جنبش عدالتخانه، هدف تنها اصلاح کار یا رفتار خاصی از پادشاه نبود؛ بلکه اصلاح شیوه زمامداری پادشاه بود. این جنبش با توجه به شرایط داخلی و خارجی در پی تأسیس مجلسی بود که قوانین عادلانه را تدوین کند و شاه را ملزم سازد تا در چارچوب قوانین عادلانه الهی عمل کند. این حرکت، حاکمیت را از مدار استبداد به مدار عدالت منتقل می‌ساخت و البته در فقه اجتماعی و سیاسی تشیع این نوع حاکمیت نیز حاکمیت مطلوب و آرمانی نبود؛ بلکه حاکمیتی بود که فساد آن از استبداد کمتر بود. به همین دلیل در شرایطی که تحقق حاکمیت آرمانی مشروع امکان نداشت، برای کنترل ظلم، عمل به آن مشروع بود.

نمایندگان مجلس در دوره قاجار

جنبش عدالتخانه از آن جهت که ساختار نظام سیاسی جامعه را تغییر می‌داد، یک انقلاب اجتماعی بود.

با اوجگیری جنبش عدالتخانه، منورالفکران غرب‌زده به آن پیوستند و در تحصنی که در سفارتخانه انگلستان رخ داد، نام مشروطه را برای آن برگزیدند. عالمان مسلمان نیز ضمن استقبال

از همراهی منورالفکران این نام را پذیرفتند و مراد آنان از مشروطه، مشروط کردن حاکمیت به احکام عادلانه الهی بود؛ اما مراد منورالفکران از مشروطه نوعی از حاکمیت سکولار، نظیر حاکمیت دولت انگلستان بود.

در مشروطه منورالفکران، مجلس، محلی نبود که در آن، قوانین بر مدار احکام شریعت تنظیم شود؛ بلکه محلی بود که در آن، قوانین بر مدار اراده و خواست بشر شکل می‌گرفت.

در جریان انقلاب مشروطه، رقابتی سخت بین بیدارگران اسلامی و منورالفکران غرب‌زده به وجود آمد. پس از دو دهه کشمکش، این نزاع با حضور قدرت‌های استعماری و دخالت انگلستان به نفع جریان منورالفکران پایان پذیرفت و حاکمیت منورالفکران به استبداد استعماری رضاخان ختم شد.

مجلس، پس از به توب بسته شدن توسط لیاخوف

کلنل لیاخوف

متحصنین در سفارت انگلیس

تفاوت مقاومت منفی و انواع فعالیت رقابت آمیز اصلاحی را بیان کنید.

انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی ایران چگونه به وجود آمد و چه تفاوتی با انقلاب مشروطه داشت؟

رهبران دینی مشروطه بعد از شکستی که در مشروطه خوردند، از موضع فعالیت رقابت آمیز به موضع مقاومت منفی بازگشتند و این موضع در مرجعیت شیعه تا شروع انقلاب اسلامی ادامه یافت. انقلاب اسلامی ایران بعد از گذشت بیش از هفتاد سال از انقلاب مشروطه و گذشت بیش از نیم قرن حاکمیت دولت پهلوی رخ داد. امام خمینی، انقلاب را هنگامی آغاز کرد که شاه در قطب بندی سیاسی بلوک شرق و غرب، در حاشیه دولت های غربی در جایگاهی امن قرار گرفته بود و مأموریت حفظ امنیت منطقه را نیز برعهده داشت. روشنفکران چپ نیز از صحنه رقابت های سیاسی داخلی کشور حذف شده بودند.

امام خمینی به عنوان یک مرجع دینی، عملکرد مردم را از موضع مقاومت منفی به فعالیت رقابت آمیز تغییر داد.

این فعالیت رقابت آمیز گرچه ابتدا در برابر کاپیتولاسیون، و رفتار استعماری شاه آغاز شد، ولی در حدّ یک حرکت اصلاحی رفتاری یا ساختاری متوقف نشد و به صورت یک حرکت انقلابی درآمد که حذف نظام شاهنشاهی و تحقق حکومت اسلامی را دنبال می کرد.

حاکمیت آرمانی دینی، در اندیشهٔ اجتماعی و سیاسی شیعی، حاکمیت الهی است که به وسیلهٔ پیامبر ﷺ و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام تحقق پیدا می کند و در زمان غیبت امام زمان علیه السلام این حاکمیت با نصب عام الهی به فقاقت و عدالت منتقل می شود؛ یعنی اجرای روشمند احکام الهی، و وظیفهٔ کسانی می شود که هم آگاه و عالم به احکام و شرایط اجرای احکام می باشند و هم به آگاهی خود عامل باشند.

مشکل عدالتخانه این بود که رفتار عادلانه را بر کسانی تحمیل می کرد که با معیارهای الهی به قدرت نرسیده بودند. کسانی که قدرت را با شمشیر قوم و عشیره یا با حمایت دولت های استعمارگر به دست آورده بودند و عالم به عدالت نبوده و عمل به عدالت نیز به مقدار کافی در شخصیت آنها نهادینه نشده بود. به همین دلیل، در اندیشهٔ اجتماعی و سیاسی تشیع، مشروطه یک نظام آرمانی و به حسب ذات خود مشروع نبود؛ بلکه نظامی بود که در شرایط ناتوانی از برقراری حاکمیت آرمانی در قیاس با نظام استبدادی اولویت و برتری پیدا می کرد.

انقلاب اسلامی ایران، بازگشت مردم ایران به حرکت ناتمامی بود که در مشروطه آغاز کرده بودند. این بازگشت با هزینه نزدیک به صد سال تجربه تاریخی انجام می‌شد؛ تجربه رقابت با منورالفکران غرب زده، تجربه استبداد استعماری و تجربه رفتار روشنفکرانی که در حاشیه بلوک شرق و غرب عمل می‌کردند.

درباره تفاوت انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی ایران گفت و گو کنید.

بیندیشید

تفاوت انقلاب اسلامی و انقلاب‌های آزادی بخش

قرن بیستم را قرن انقلاب‌های آزادی بخش می‌دانند و انقلاب اسلامی، آخرین انقلاب قرن بیستم است. تفاوت‌ها و همانندی‌های انقلاب اسلامی ایران با انقلاب‌های قرن بیستم چیست؟

در قرن بیستم جنبش‌های آزادی بخش در بسیاری از کشورهای جهان سوم در آفریقا، آسیای جنوب شرقی و آمریکای لاتین شکل گرفت و بسیاری از این جنبش‌ها به انقلاب‌های اجتماعی ختم شد. جنبش‌های آزادی بخش در این قرن، جهت‌گیری ضد استعماری داشت و انقلاب اسلامی در این ویژگی با آنها مشترک است.

انقلاب‌های آزادی بخش در جهت از بین بردن سلطه سیاسی کشورهای غربی عمل می‌کردند و انقلاب ایران نیز به دنبال تغییر یک نظام سیاسی وابسته به دولت‌های غربی بود. انقلاب اسلامی ایران در ویژگی‌های زیر با انقلاب‌های آزادی بخش قرن بیستم تفاوت دارد.

● اول: انقلاب‌های آزادی بخش در جهان دوقطبی قرن بیستم، اغلب در رویارویی با بلوک غرب شکل می‌گرفتند و مورد حمایت بلوک شرق واقع می‌شدند. بلوک شرق علاوه بر حمایت سیاسی، مهمات و سلاح آنها را نیز تأمین می‌کرد.

انقلاب اسلامی ایران در رویارویی با رژیم شاه هیچ وابستگی به بلوک شرق نداشت؛ بلکه از آغاز، جهت‌گیری ضد آمریکایی و ضد صهیونیستی را در کنار موضع‌گیری ضد مارکسیستی خود اعلان کرد. شعار «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی» ناظر به این مسئله بود.

هوشی مینه، ژنرال جیاب، چه گوارا، ماو

● دوم : انقلاب‌های آزادی بخش، اغلب با جنبش‌های چریکی گروه‌ها و احزاب مختلف شکل می‌گرفتند. این جنبش‌ها یا سرکوب می‌شدند یا پس از چند سال مبارزه به پیروزی دست می‌یافتند. برخی از نیروهای چپ در جامعه ایران نیز با الگو گرفتن از جنبش‌های آزادی‌بخش به دنبال حرکت‌های چریکی بودند و شاه توانست همه این حرکت‌ها را سرکوب کند.

انقلاب اسلامی ایران با حرکت یک گروه و حزب خاص پدید نیامد؛ بلکه یک انقلاب فراگیر مردمی بود. این انقلاب از متن روابط مردم با مرجعیت و رهبری دینی پدید آمد و همه اقشار و گروه‌های جامعه را در بر می‌گرفت.

● سوم : انقلاب‌های آزادی‌بخش در چارچوب نظریه‌ها و مکاتبی شکل می‌گرفتند که در حاشیه فلسفه‌های غربی برای حل مسائل و بحران‌های جهان غرب به وجود آمده بودند. این نظریه‌ها و مکاتب از نوع نظریه‌های چپ به حساب می‌آمدند. انقلاب اسلامی ایران از متن عقاید و باورهای اسلامی مردم و بر اساس آموزه‌های فقهی و هستی‌شناسی توحیدی شکل گرفت. این انقلاب از عقبه کلامی فلسفی و عرفانی جهان اسلام بهره می‌برد و تعلق به فلسفه‌ها و مکاتب سیاسی غرب نداشت.

انقلاب اسلامی ایران در حقیقت حاصل بازگشت جامعه به معرفت و آگاهی اسلامی، برای مقابله با آسیب‌هایی بود که از ناحیه غرب در عرصه‌های سیاسی اقتصادی و فرهنگی به وجود آمده بود.

● چهارم : انقلاب‌های آزادی بخش در مقابله با استعمار قدیم و حذف کارگزاران مستقیم غرب

موفق می‌شدند، ولی در قطع وابستگی اقتصادی و فرهنگی توفیقی نداشتند؛ بلکه از فردای پیروزی، استعمار با دست کارگزاران این انقلاب‌ها به صورتی نوین در چهره استعمار نو باز می‌گشت و این انقلاب‌ها نتوانستند جایگاه خود را از حاشیه قطب‌های سیاسی و اقتصادی جهان خارج کنند.

انقلاب اسلامی ایران تنها یک انقلاب سیاسی نبود؛ بلکه هویتی فرهنگی و تمدنی داشت و بیرون از دو قطبی شکل گرفت که در متن فرهنگ و تمدن غرب پدید آمده بودند. این انقلاب قطب بندی سیاسی شرق و غرب را پشت سر گذارد و یک قطب بندی جدید فرهنگی و تمدنی را به وجود آورد و خود در کانون قطب فرهنگی جهان اسلام قرار گرفت.

پنج عنوان برای وجه اشتراک و وجوه افتراق انقلاب اسلامی ایران و انقلاب‌های آزادی بخش انتخاب کنید.

**نمونه
بیاورید**

انقلاب هند، الجزایر و کوبا

انقلاب اسلامی ایران ، .....

.....

.....

.....

.....

انقلاب اسلامی ایران تنها یک انقلاب سیاسی نبود. بلکه هویتی فرهنگی و تمدنی داشت.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

۱۴

درس

بیداری اسلامی

نخستین انقلاب

انقلاب اسلامی ایران را چگونه باید شناخت؟ برخی از دانشمندان علوم اجتماعی، انقلاب اسلامی ایران را نخستین انقلابی می‌دانند که پس از انقلاب فرانسه در سطح جهانی اتفاق افتاده است. این ادعا به چه معنایی می‌تواند درست باشد؟

در جهان دو قطبی قرن بیستم، هویت اجتماعی افراد، جنبش‌ها، گروه‌ها، انقلاب‌ها و کشورها براساس نسبتی که با یکی از دو قطب بلوک شرق و غرب داشتند، شناسایی می‌شد؛ یعنی دو قطب مزبور، در حکم دو محور مختصات برای تعیین هویت‌های فردی و جمعی بودند.

اهمیت و جایگاه افراد و جنبش‌های انقلابی بر اساس دوری و نزدیکی آنها با هریک از این دو محور مشخص می‌شد و اگر جنبش یا انقلابی خارج از دو محور مزبور شکل می‌گرفت، به آن اهمیتی داده نمی‌شد.

انقلاب اسلامی ایران نیز در این جهان، بر همین اساس شناخته می‌شد و این انقلاب از آن جهت که یک نظام سیاسی وابسته به بلوک غرب را هدف قرار داده بود، اهمیت می‌یافت؛ اما چون به بلوک شرق وابسته نبود، از اهمیت آن کاسته می‌شد.

در جهان دوقطبی آن زمان، اگر انقلاب، رویکردی به بلوک شرق و جریان‌های چپ می‌داشت، مانعی را که آمریکا در مرزهای جنوبی شوروی ایجاد کرده بود، فرو می‌ریخت و به موازات آن، فرصت جدیدی برای اتحاد جماهیر شوروی پدید می‌آمد.

از نظر دولتمردان آمریکا، انقلاب، به دلیل اینکه ارتباطی با بلوک شرق برقرار نمی‌کرد، توان مقاومت و تداوم نیز نداشت و دیر یا زود از طریق کارگزاران آن، بار دیگر، دست نیاز به سوی بلوک غرب دراز می‌کرد.

دولتمردان غربی با نگاه سیاسی خود به انقلاب اسلامی ایران، ابتدا از عمق حادثه‌ای که اتفاق

می افتاد غافل بودند. آنها انقلاب را با موازین جهانی می‌سنجیدند که در چارچوب فرهنگ غرب شکل گرفته بود و حال آنکه انقلاب اسلامی ایران از متن فرهنگی برمی‌خاست که با هجوم همه جانبه غرب، هویت آن به چالش کشیده شده بود.

انقلاب اسلامی ایران، انقلابی نبود که در چارچوب آرمان‌ها و ارزش‌های دنیوی و سکولار این جهان تعریف شده باشد؛ بلکه انقلابی بود که از متن آرمان‌های معنوی و توحیدی جهان اسلام برای حفظ هویت اسلامی و برای تأمین حقوق از دست رفته امت اسلامی شکل می‌گرفت. این حقیقت در نخستین روزهای انقلاب، مورد توجه برخی از دانشمندان علوم اجتماعی قرار گرفت.

از این دیدگاه، انقلاب اسلامی با رویکرد معنوی خود نخستین انقلابی بود که بعد از انقلاب فرانسه شکل می‌گرفت؛ زیرا هیچ یک از انقلاب‌های پس از انقلاب فرانسه یک انقلاب جدید نبودند؛ بلکه همه آنها در جهت بسط و گسترش انقلاب فرانسه بوده‌اند.

انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ میلادی با آرمان‌ها و ارزش‌های مدرنی شکل گرفت که پس از رنسانس به وجود آمده بودند.

این انقلاب ابتدا در محل تولد خود، یعنی در فرانسه گرفتار مشکل شد؛ اما به زودی به صورت سلسله انقلاب‌های ۱۸۳۰ میلادی و ۱۸۴۸ میلادی حیات مجدد خود را آغاز کرد و همه کشورهای اروپا را فرا گرفت. انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ میلادی روسیه نیز، انقلابی بود که گرچه با دیگر انقلاب‌های مشابه اروپایی به دلیل رویکرد چپ و سوسیالیستی تفاوت داشت، ولی با خصلت سکولار و دنیوی خود در چارچوب آرمان‌ها و ارزش‌های روشنگری مدرن عمل می‌کرد. حرکت انقلابی مارکس مبتنی بر اصول و بنیان‌های تفکر مدرن بود؛ و در تعارض با آن قرار نمی‌گرفت.

انقلاب‌های آزادی‌بخش قرن بیستم نیز، تقلیدهای بدلی از انقلاب‌های مدرن بودند.

دانتون، مارا، روبسییر — رهبران انقلاب فرانسه

۱- مانند انقلاب‌های ۱۹۲۱ مراکش، ۱۹۳۰ لیبی، ۱۹۴۱ لبنان، ۱۹۴۴ سوریه، ۱۹۴۷ پاکستان و ۱۹۴۸ چین.

فرهنگ‌هایی که در دوره استعمار مقهور و مرعوب جوامع غربی شده بودند چالش فرهنگی و تمدنی خود را از زبان و نگاه نظریه پردازان غربی تفسیر می‌کردند و راه حل آن را نیز در پیوستن به جوامعی می‌دیدند که در مرکز اقتصاد و سیاست دنیای غرب واقع شده بودند. انقلاب اسلامی ایران، الگوی رفتاری خود را از فقه اجتماعی و سیاسی شیعی گرفت و رفتار اجتماعی خود را نیز بر همان اساس سازمان داد. این انقلاب با تجدید حیات معنوی و توحیدی هم از منظر دینی و فرهنگی به شناخت بحران و چالش‌های جهان اسلام پرداخت و هم با بازگشت به هویت اسلامی خود، فرصت جدیدی را برای جهان غرب، جهت عبور از بحران‌های معرفتی و معنوی آن پدید آورد.

به نظر شما مهم‌ترین تفاوت انقلاب فرانسه با انقلاب اسلامی ایران چیست؟

نظر
دهید

قیام‌ها و انقلاب‌های اسلامی

پیامدها و تأثیرات انقلاب اسلامی ایران در جهان اسلام چیست؟ و مهم‌ترین تأثیر آن کدام است؟ امام خمینی چه آینده‌ای را برای کشورهای مسلمان ترسیم کرده‌اند؟

دولتمردان و روشنفکران جهان اسلام قبل از انقلاب اسلامی ایران، اغلب با الگو قرار دادن کشورهای غربی براساس نظریه‌هایی که توسط مردم شناسان و جامعه شناسان غربی، در متن فرهنگ مدرن برای حل مسائل آنان شکل گرفته بود، به مسائل و مشکلات جوامع خود می‌نگریستند و مسائل جهان اسلام را با یکی از دو رویکرد زیر می‌دیدند.

در رویکرد اول، مسائل جهان اسلام از نوع مشکلاتی بود که در اثر عقب ماندگی تاریخی برای رسیدن به جوامع غربی پیش آمده بود. در رویکرد دوم، این مسائل از نوع مشکلاتی بود که نظام سرمایه‌داری و لیبرالیسم غربی به وجود آورده بود. رویکرد دوم با استفاده از نظریه‌های چپ ارائه می‌شد و کسانی که این رویکرد را داشتند، از موضع اندیشه‌های مارکسیستی و سوسیالیستی به مبارزه با غرب سیاسی می‌پرداختند.

هر یک از ده‌ها کشور بزرگ و کوچک مسلمان در پوشش یکی از دو رویکرد مزبور، در حاشیه یکی از دو بلوک شرق و غرب قرار می‌گرفت.

نقشه فلسطین و مناطق غصب شده

فلسطین، نخستین قبله‌گاه مسلمانان، حکم قلب مجروح جهان اسلام را داشت. مردم مسلمان این منطقه با هجوم صهیونیسم بین‌الملل و حمایت دولت‌های غربی از سرزمین خود رانده شده بودند و چگونگی برخورد جوامع اسلامی و گروه‌های مبارز فلسطینی نسبت به این مسئله نیز در پوشش قطب‌بندی مزبور قرار می‌گرفت.

بخشی از کشورهای بلوک غرب بودند، دولت غاصب اسرائیل را به رسمیت می‌شناختند و یا در جهت سازش با آن گام برمی‌داشتند. بخشی دیگر که زیر نفوذ و در حاشیه بلوک شرق بودند، جبهه پایداری و مقاومت را تشکیل می‌دادند و گروه‌های مبارز فلسطینی ناگزیر به بخش اخیر ملحق می‌شدند. تعدادی از گروه‌های فلسطینی هویت مارکسیستی و تعدادی دیگر اندیشه‌های ناسیونالیستی داشتند.

گروه‌های مارکسیستی با هویت الحادی خود، جایگاهی برای باورها و اعتقادات دینی و معنوی قائل نبودند و گروه‌های ناسیونالیستی، از موضع قوم‌گرایی عربی، به اسلام می‌نگریستند و اسلام را از جهت اینکه پدیده‌ای عربی است، می‌پذیرفتند.

فلسطین به صورت یکی از عرصه‌های تقابل بلوک شرق و غرب در آمده بود، دولت اسرائیل با تسلیحات و حمایت‌های مالی آشکار آمریکا و انگلستان و دیگر کشورهای اروپایی تجهیز می‌شد و جبهه مقابل با سلاح‌های روسی می‌جنگید. موشک‌های سام هفت روسی از سلاح‌های کارآمد گروه‌های فلسطینی بود. حضور دولت اشغالگر اسرائیل بازار فروش اسلحه را در منطقه، گرم کرده بود.

بعد از مرگ جمال عبدالناصر در زمان انورسادات دولت مصر در قرارداد کمپ دیوید، اسرائیل را به رسمیت شناخت و این مسئله به نوبه خود، موضع گروه‌های فلسطینی را تضعیف کرد. وقوع انقلاب اسلامی ایران در نخستین گام، افق جدیدی را به روی جهان اسلام گشود. اهمیت انقلاب، تنها در این نبود که مهم‌ترین قدرت حامی اسرائیل در منطقه یعنی شاه را ساقط کرده بود؛ بلکه اهمیت انقلاب در مسیری بود که برای مبارزه با صهیونیسم ارائه می‌داد. انقلاب اسلامی به واسطه بازگشت به اسلام و با اتکای به فقه سیاسی و اجتماعی، مسئله اسرائیل را به عنوان مسئله جهان اسلام مطرح می‌کرد. بازگشت به اسلام اولاً مشروعیت قرارداد کمپ دیوید را در باور و اعتقاد مسلمانان، محدود کرد. ثانیاً مقاومت در برابر صهیونیسم را از موضع باور و اعتقاد اسلامی و با اتکا به ایمان به خداوند و قدرت الهی آغاز کرد. قتل انورسادات توسط اسلام خواهان مصر و شکل‌گیری انتفاضه و جنبش‌های جدید اسلامی در فلسطین، نتیجه این حرکت جدید بود. جهاد اسلامی افغانستان در برابر حکومت وابسته به بلوک شرق، بُعد دیگری از تأثیرات انقلاب اسلامی را در جهان اسلام نشان داد.

تشکیل جبهه نجات اسلامی در ۱۹۸۹ میلادی در الجزایر و پیروزی اسلام‌گرایان در انتخابات ۱۹۹۰ میلادی این کشور که با حکومت نظامی و حمایت دولت‌های غربی، سرکوب شد، نمونه‌ای دیگر از جنبش‌های اسلامی است که در جهان اسلام تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایجاد شد.

بیمان کمپ دیوید

مهم‌ترین پیامد انقلاب اسلامی ایران در جهان اسلام، سلسله قیام‌ها و انقلاب‌های گسترده مردم در کشورهای عربی از سال ۱۳۸۹ هجری شمسی است که تاکنون به سقوط قدرت‌های سیاسی در چهار کشور عربی منجر شده است. انقلاب‌های مزبور بعد از سه دهه از انقلاب اسلامی ایران نظیر انقلاب‌هایی است که پس از گذشت چهار دهه از انقلاب فرانسه در کشورهای اروپایی رخ داد. دولت‌های غربی تلاش کردند تا این انقلاب‌ها را بخشی از فرایند غربی شدن کشورهای عربی معرفی کنند و به همین دلیل آن را بهار عربی نامیدند. اما به قدرت رسیدن اسلام‌خواهان در این کشورها نشان داد که این انقلاب‌ها حکایت از شروع بیداری اسلامی دارد.

نخستین بیدارگران در جهان اسلام، اندیشمندان و عالمانی بودند که با نظر به خطر سیاسی دولت‌های غربی، استقلال و عزت جهان اسلام را دنبال می‌کردند. آنها برای رسیدن به این منظور، به اصلاح رفتار حاکمان جوامع اسلامی می‌پرداختند.

بیداری اسلامی، حاصل انتقال بیداری از سطح نخبگان به متن مردم و فرهنگ عمومی جامعه اسلامی است. انقلاب اسلامی ایران از طریق بیداری اسلامی، الگوی جدیدی را در برابر امت اسلامی قرار داده است.

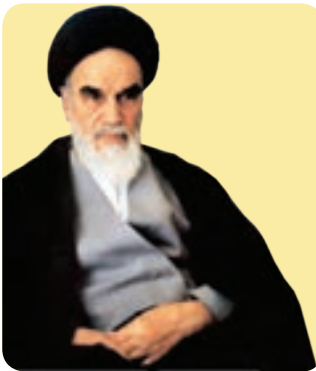

بیداری اسلامی اگر در سطح جوامع اسلامی تحقق پیدا کند، به سوی نظامی حرکت خواهد کرد که فارغ از قدرت‌های قومی و قبیله‌ای و الزامات امنیتی، بر مدار فقاقت و عدالت، سازمان می‌یابد.

امام خمینی در وصیت نامه سیاسی، الهی خود، تشکیل یک دولت اسلامی با جمهوری‌های آزاد و مستقل را برای آینده کشورهای مسلمان ترسیم می‌کند.

بدانیم

امام خمینی در وصیت نامه سیاسی، الهی خود خطاب به همه مسلمانان و مستضعفان جهان می نویسد:
و شما ای مستضعفان جهان و ای کشورهای اسلامی و مسلمانان جهان به پا خیزید و حق را با جنگ و دندان بگیرید و از هیاهوی تبلیغاتی ابرقدرت‌ها و عمال سرسپرده آنان نترسید؛ و حکام جنایتکار که دسترنج شما را به دشمنان شما و دشمنان اسلام عزیز تسلیم می کنند، از کشور خود برانید.

خود و طبقات خدمتگزار متعهد، زمام امور را به دست گیرید و همه در زیر پرچم پر افتخار اسلام مجتمع، و با دشمنان اسلام و محرومان جهان به دفاع برخیزید؛ و به سوی یک دولت اسلامی با جمهوری‌های آزاد و مستقل به پیش روید که با تحقق آن، همه مستکبران جهان را به جای خود خواهید نشاند و همه مستضعفان را به امامت و وراثت ارض خواهید رساند.
به امید آن روز که خداوند تعالی وعده فرموده است.

مجاهدین افغان

درباره تفاوت حرکت اجتماعی نخستین بیدارگران اسلامی و بیداری
اسلامی گفت و گو کنید.

گفت و گو
کنید

جغرافیای فرهنگی جهان جدید

دنیای دوقطبی قرن بیستم چگونه فرو ریخت و جغرافیای فرهنگی و سیاسی جهان
جدید چگونه به وجود آمد؟ قطب‌های اصلی این جهان کدام‌اند؟

انقلاب اسلامی با آنکه در ایران رخ داد و از ذخایر معرفتی و شیعی استفاده کرد، آرمان‌ها،
ارزش‌ها و مسئولیت و رسالت خود را به حل چالش‌های جامعه ایران یا شیعیان جهان محدود نمی‌کرد.
انقلاب بر اساس آموزه‌های اسلامی؛

- ۱- از عزت و اقتدار جهان اسلام پاسداری می‌کرد،
- ۲- دفاع از محرومان و مستضعفان جهان را وظیفه خود می‌دانست،
- ۳- فطرت الهی همه انسان‌ها را مخاطب پیام خود قرار می‌داد و حل مشکلات معرفتی و معنوی
بشریت را در محدوده رسالت خود می‌دید.

امام خمینی در نامه‌ای که برای گورباچوف - آخرین صدر هیئت رئیسه اتحاد جماهیر شوروی -

نوشت از دو جریان اصلی تفکر فلسفی جهان غرب، یعنی حس گرایی و عقل گرایی یاد کرد و با استفاده از حکمت مشاء و حکمت اشراق به اشکالاتی اشاره کرد که در محدود کردن دانش و علم به شناخت حسی یا شناخت عقلی وجود دارد.

ایشان ضمن پیش‌بینی فروپاشی بلوک شرق از آنان خواست تا جهت عبور از بحران به سوی آموزه‌های جهان اسلام گام بردارند و بدین منظور خبرگان تیزهوش خود را جهت فراگیری حکمت و علوم اسلامی به ایران بفرستند.

ابلاغ پیام امام خمینی به گورباچف

انقلاب اسلامی ایران به موازات آرمان‌ها و ارزش‌هایی که داشت، حضور و تأثیرات جهانی خود را فراتر از مرزهای جهان اسلام نشان داد. بحران‌های عمیق معرفتی و معنوی جهان غرب و چالش‌های مربوط به آن با انقلاب اسلامی و شکل‌گیری جنبش‌های اسلامی فرصت بروز و ظهور یافت. انقلابی که خارج از ارزش‌ها و آرمان‌های جهان غرب شکل گرفت، شاهدهی گویا برای حضور تاریخ‌ساز فرهنگ‌های غیر غربی بود. این پدیده در تکوین یا گسترش اندیشه‌های پسامدرن تأثیرگذار بود.

با بیداری اسلامی رویکرد دینی و معنوی به زندگی اجتماعی در سطوح مختلف جوامع غربی به وجود آمد و بدین ترتیب، ارزش‌ها و آرمان‌های بعد از رنسانس، اعتبار جهانی خود را از دست داد و به دنبال آن نظریه‌هایی که ناظر به افول سکولاریسم بود شکل گرفت.

انقلاب اسلامی ایران راه نوینی را فراروی کشورهای جهان سوم قرار داد. این مسیر جدید، موقعیت استوار دو قطب سیاسی قرن بیستم را درهم ریخت و قطب بندی جدیدی را به جهان تحمیل کرد.

بمب‌های ساخت اسپانیا استفاده شده علیه ایران

دیدار با رهبران کشورهای عربی

جهان غرب پس از توجه به عمق حادثه و قوت و توان تأثیرگذاری انقلاب اسلامی، سلسله اقدامات مستمری را در قبال آن انجام داده است و مقاومت انقلاب در برابر هر یک از آن اقدامات، موقعیت تاریخی جدیدی را برای جهان اسلام پدید آورد.

کودتای نوژه و به دنبال آن، هشت سال جنگ تحمیلی بر ایران از نخستین تلاش‌هایی بود که برای مقابله با انقلاب اسلامی ایران انجام شد. جنگ ایران و عراق با همه جنگ‌هایی که طی قرن بیستم انجام شد تفاوت داشت.

ملاقات صدام با دونالد رامسفلد — سال ۱۹۸۳

در این جنگ، همه کشورهای اروپایی و بلوک شرق و غرب، وحدت راهبردی پیدا کردند. سلاح‌های روسی که ارتش عراق از قبل با آن تجهیز شده بود، با تسلیحات امریکایی، فرانسوی و مواد شیمیایی آلمانی و دلارهای نفتی کشورهای عربی در خدمت ارتشی قرار گرفته بود که آغازگر جنگ بود. این در حالی بود که ایران در تهیه ابتدایی‌ترین تجهیزات نظیر سیم خاردار، تحریم شده بود. مقاومت انقلاب ایران در دهه نخست موقعیت بلوک شرق را به عنوان قطب رقیب بلوک غرب متزلزل ساخت و موقعیت تاریخی جهان اسلام را به عنوان یک قطب فرهنگی تثبیت کرد. کشورهای غربی در نخستین نظریه پردازی‌های خود به دنبال آن بودند تا فروپاشی بلوک شرق را به شکل گیری نظم نوین جهانی بر مدار یک قطب واحد معنا کنند و نظریه پایان تاریخ فوکویاما،^۱ همین معنا را القا می‌کرد. اما موفقیت انقلاب اسلامی ایران و پیامدهای جهانی آن بر نظریه فوق خط بطلان کشید.

اذعان و اعتراف به حضور فرهنگی و تمدنی جهان اسلام از سوی برخی از دیگر نظریه پردازان غربی، با عنوان جنگ تمدن‌ها مطرح شد. این نظریه ضمن اعتراف به شکل گیری قطب بندی جدید فرهنگی و تمدنی، اولاً با طرح دیگر تمدن‌ها در عرض تمدن اسلامی، جایگاه برجسته و منحصر به فرد انقلاب و فرهنگ اسلامی را نادیده می‌گرفت. ثانیاً با طرح جنگ تمدن‌ها، رویکرد خصمانه جهان غرب را به جنبش‌های اسلامی نتیجه ورود مجدد دیگر فرهنگ‌ها به عرصه زندگی بشر، معرفی می‌کرد و از این طریق، هراسی را که پس از جنگ جهانی دوم، نسبت به بلوک شرق وجود داشت، متوجه جهان اسلام می‌گرداند.

اقتصاد و سیاست جهان غرب در شرایط فعلی که ابعاد جهانی پیدا کرده نیازمند به مناطق پیرامونی است. انباشت ثروت جهان در دست جمعی اندک جز با فقر و وابستگی اقتصادی و سیاسی، انبوه آدمیان ممکن نیست.

دنیای غرب، صرف نظر از بحران‌های معرفتی و معنوی خود، برای تأمین نیازهای اقتصادی و سیاسی ناگزیر از مقابله با حرکت مستقلی است که در جهان اسلام شکل گرفته است و به این منظور فعالیت‌های زیر را انجام می‌دهد.

● اول: مقابله نظامی و سیاسی از طریق حضور مستقیم؛ مانند آنچه در افغانستان و عراق رخ داده است.

۱- او فروپاشی بلوک شرق و شوروی سابق و غلبه نظام لیبرال دموکراسی غرب را پایان مبارزات عقیدتی - سیاسی بشر می‌پندارد. از این نظر نظام لیبرال - دموکراسی، محصول نهایی تاریخ بشر تلقی می‌شود که برای آن جایگزین بهتر و مناسب‌تری قابل تصور نیست.

نظامیان آمریکایی در عراق و افغانستان

- دوم : محاصره و تحریم اقتصادی از طریق سازمان‌های بین‌المللی مانند آنچه نسبت به ایران انجام می‌دهد.
- سوم : تبلیغ معنویت‌های کاذب و سکولار در کشورهای غربی برای اشباع خلأ معنوی فرهنگ غرب.
- چهارم : تصویرسازی خشن و غیرعقلانی از فرهنگ اسلامی از طریق سازماندهی و شکل‌دهی جریان‌های تروریستی وهابی.
- پنجم : تفسیرهای سکولار از اسلام و حمایت از اسلام آمریکایی برای بدل سازی نسبت به انقلاب اسلامی.
- ششم : مدیریت جنگ رسانه‌ای همه جانبه در برابر حرکت فرهنگی جهان اسلام.
- هفتم : ایجاد اختلافات فرقه‌ای و مذهبی برای تضعیف جهان اسلام.

دربارهٔ فرصت‌هایی که جهان اسلام در برابر تحدیدهای جهان غرب دارد
تأمل کنید.

بیداری اسلامی ، .....

.....

.....

.....

.....

بیداری اسلامی حاصل انتقال بیداری از سطح نخبگان به متن مردم و فرهنگ عمومی جامعه اسلامی است.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

منابع

- ۱- آربلاستر، آنتونی (۱۳۶۷) ظهور و افول لیبرالیسم. ترجمه عباس مخبر. تهران: نشر مرکز.
- ۲- آرت شولت، یان (۱۳۸۲) نگاهی موشکافانه بر پدیده جهانی شدن. ترجمه مسعود کرباسیان. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۳- آرون، ریمون (۱۳۶۴) مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی. ترجمه باقر پرهام. تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- ۴- اسپنگلر، اسوالد (۱۳۶۹) انحطاط غرب. ترجمه هوشنگ ایرانی. نشریه فلسفه، کلام و عرفان. شماره ۳.
- ۵- افروغ، عماد (۱۳۸۱) رنسانسی دیگر. تهران: کتاب آشنا.
- ۶- امام خمینی (۱۳۶۹) آوای توحید: نامه امام خمینی به گورباچف. شرح: آیت‌الله جوادی آملی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۷- امین، سمیر (۱۳۸۹) اروپا مداری: نظریه فرهنگی سرمایه‌داران مدرن. ترجمه موسی عنبری. تهران: نشر علم.
- ۸- امینی، علیرضا (۱۳۹۱) بررسی فرصت‌ها و چالش‌های ایجاد وحدت در سایه بیداری اسلامی. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۹- برگر، پیترو توماس لاکمن (۱۳۸۰) افول سکولاریسم. ترجمه امیری و افشار. تهران: پنگان.
- ۱۰- بهشتی، سید محمدرضا (۱۳۷۹) فرانسس بیکن و بحران طبیعت. فصلنامه فلسفه. پاییز.
- ۱۱- پارسانیا، حمید (۱۳۸۰) حدیث پیمانه. چاپ پنجم. قم: دفتر نشر معارف.
- ۱۲- پارسانیا، حمید (۱۳۸۱) هفت موج اصلاحات. تهران: فراندیش.
- ۱۳- پرتو، امین (۱۳۹۱) موانع تحقق بیداری اسلامی از دیدگاه امام خمینی. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۱۴- ترنر، برایان (۱۳۸۴) رویکردی جامعه‌شناختی به شرق‌شناسی: پست مدرنیسم و جهانی شدن. ترجمه محمدعلی محمدی. تهران: شرکت نشر بادآوران.
- ۱۵- توحیدفام، محمد (۱۳۸۲) فرهنگ در عصر جهانی شدن. مجموعه مقالات. تهران: انتشارات روزنه.
- ۱۶- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۸) ولایت فقیه و ولایت فقاهت و عدالت. قم: مرکز نشر اسراء.
- ۱۷- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵) فلسفه حقوق بشر. قم: مرکز نشر اسراء.

- ۱۸- جوادى آملی، عبدالله (۱۳۸۶) اسلام و محیط زیست. قم: مرکز نشر اسراء.
- ۱۹- چامسکی، نوام (۱۳۸۳) نظم‌های کهنه و نوین جهانی. ترجمه مهبد ایرانی طلب. چاپ دوم. تهران: نشر نی.
- ۲۰- حنفی، حسن (۱۳۸۹) علم غرب‌شناسی چیست. ترجمه سیدعبدالمناف الحلو. قم: نشر ادیان.
- ۲۱- رایرت، مارک و همکاران (۱۳۸۴) جهانی سازی، چالش‌ها و راهکارها. ترجمه سیدهادی عربی و همکاران. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- ۲۲- رجب زاده، احمد (۱۳۸۵) علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی نظام جهانی. چاپ دهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- ۲۳- رینولدز، چارلز (۱۳۸۶) و جوه امپریالیسم. ترجمه سیدحسین سیف‌زاده. چاپ پنجم. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۲۴- سرو، آلوین. ی (۱۳۷۸) تغییر اجتماعی و توسعه: مروری بر نظریات نوسازی، وابستگی و نظام جهانی. ترجمه محمود حبیبی مظاهری. انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۲۵- سعید، ادوارد (۱۳۸۲) فرهنگ و امپریالیسم: بررسی فرهنگی سیاست امپراطوری. تهران: نشر توس.
- ۲۶- صوفی نیارکی، تقی (۱۳۹۱) بیداری اسلامی: هویت تمدنی و چالش‌های پیش‌رو. تهران: انتشارات نهضت نرم‌افزاری.
- ۲۷- عزیزان، میثم (۱۳۹۱) روش الگوسازی و الگوپردازی در بیداری اسلامی از منظر مقام معظم رهبری. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۲۸- فرامرزی، مرتضی (۱۳۹۱) غفلت غربی و بیداری اسلامی. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۲۹- کچویان، حسین (۱۳۸۷) نظریه‌های جهانی شدن و دین. مطالعه‌ای انتقادی. تهران: نشرنی.
- ۳۰- کچویان، حسین (۱۳۸۷) نظریه‌های جهانی شدن: پیامد چالش‌های فرهنگ و دین. تهران، نشرنی.
- ۳۱- کوزر، لوئیس آلفرد (۱۳۸۰) زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- ۳۲- کهون، لارنس (۱۳۸۱) از مدرنیسم تا پست مدرنیسم. ترجمه عبدالکریم رشیدیان. تهران: نشرنی.
- ۳۳- گروه علوم سیاسی معاونت پژوهش مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (۱۳۸۷) استعمار فرانو. مجموعه مقالات. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
- ۳۴- گل محمدی، احمد (۱۳۸۳) جهانی شدن: فرهنگ هویت. چاپ دوم. تهران: نشرنی.

- ۳۵- گنجی ارجنگی، عبدالله (۱۳۸۸) موج سوم بیداری اسلامی. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه سازان نور.
- ۳۶- گنون، رنه (۱۳۷۲) بحران دنیای متجدد. ترجمه ضیاءالدین دهشیری. چاپ دوم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۳۷- گیدنز، آتونی و کارون بردسال (۱۳۸۶) جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشرنی.
- ۳۸- ماه پیشانیان، مهسا (۱۳۹۱) آسیب‌شناسی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جنبش بیداری اسلامی مصر. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۳۹- مجموعه مقالات جهانی شدن (۱۳۸۸) مجله ارغنون، شماره ۲۴.
- ۴۰- موسوی، سید مهدی (۱۳۹۱) مسؤلیت‌های فکری نظام جمهوری اسلامی ایران در قبال بیداری اسلامی. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۴۱- نجفی، محمد سجاد (۱۳۹۱) گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای، شبکه‌های مجازی و تغییرات راهگشا در جریان بیداری اسلامی. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۴۲- نجفی، موسی (۱۳۹۱) نظریه بیداری اسلامی بر اساس اندیشه سیاسی آیت‌الله‌العظمی‌خامنه‌ای. تهران: نهضت نرم‌افزاری.
- ۴۳- نصر، سید حسین (۱۳۷۹) انسان و طبیعت: بحران معنوی انسان متجدد. ترجمه عبدالکریم گواهی. چاپ اول. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۴۴- نگرشی موضوعی بر وصیت نامه سیاسی - الهی امام خمینی (۱۳۸۹) چاپ دوازدهم. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران.
- ۴۵- واعظی، حسن (۱۳۸۱) استراتژی سلطه، تهدیدات، راهبردها، رسالت روشنفکران و آینده ایران. تهران: سروش.
- ۴۶- واعظی، حسن (۱۳۸۷) استعمار فرانو، جهانی‌سازی و انقلاب اسلامی. چاپ دوم. قم: مؤسسه پژوهشی امام خمینی (ره).
- ۴۷- هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۰) تمدن‌ها و بازسازی نظام جهانی. ترجمه مینو احمد سرتیپ. تهران: کتاب سرا.
- ۴۸- همیلتون، ملکم (۱۳۷۷) جامعه‌شناسی دین. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان.
- ۴۹- یوسفی، بتول (۱۳۹۱) مبانی نظری بیداری اسلامی در قرن اخیر. تهران: نشر نهضت نرم‌افزاری.

